

Mötesbok: Utskottet för Trygghet och stöd (2025-02-05)

Utskottet för Trygghet och stöd

Datum: 2025-02-05

Plats:

Kommentar:

Dagordning

Kallelse

KallelseUtskottet för Trygghet och stöd2025-02-05

3

Val av justerare

Tillkommande och utgående ärenden

Informationsärenden

1/25 Information från sektorchef	6
2/25 Verksamhetsrapporter	7
3/25 Ekonomi och avvikelser	8
4/25 Personalrapportering	9
5/25 Sektorplan 2025	10
6/25 Status på uppdrag	11
7/25 Nya lagar som påverkar sektorn	12
8/25 Information om Lex Sara och lex Maria	13

Ärenden till kommunstyrelsen

9/25 Svar på granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen	14
10/25 Svar på remiss - Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar	38

Kallelse

Sammanträdesdatum 2025-02-05

Plats Stadshuset plan 4, Marstand
Tid Onsdagen den 5 februari kl 13:00-17:00

Ledamöter	Pia Gillerstedt (S)	Ordförande
	Elisabeth Mattsson (L)	Vice ordförande
	Carin Gerefalk (S)	
	Marcus Adiels (M)	
	Gustav Meuller (M)	
	Mikael Wintell (UP)	
	Peter Skoglund Ferrari (SD)	

Pia Gillerstedt (S)	Angelica Karlsson
Ordförande	Sekreterare

UTSKOTTET FÖR TRYGGHET OCH STÖD

**KUNGÄLV
KOMMUN**

ADRESS Stadshuset · 442 81
Kungälv
TELEFON 0303-23 80 00 vx
FAX 0303-132 17
E-POST kommun@kungalv.se

Kallelse

Sammanträdesdatum

2025-02-05

OBS!

Dagen inleds med studiebesök på Änggårde kl. 10.00-12.00. Sammanträdet startar sedan kl. 13.00 i Stadshuset.

Dagordning

			Förslag till beslut
1		Upprop	
2		Val av justerare	Utses
3		Tillkommande och utgående ärenden	Fastställs
		Informationsärenden	
4	2025-31	Information från sektorchef <i>Föredragande: Lena Arnfelt</i> <i>Kl:</i>	Antecknas
5	2025-32	Verksamhetsrapporter <i>Föredragande: Lena Arnfelt</i> <i>Kl:</i>	Antecknas
6		Ekonomi och avvikelser <i>Föredragande: Kristina Palm, Ingrid Karlsson</i> <i>Kl:</i>	Antecknas
7		Personlrapportering <i>Föredragande: Isabelle Sjöman</i> <i>Kl:</i>	Antecknas
8		Sektorplan 2025 <i>Föredragande: Lena Arnfelt</i> <i>Kl:</i>	Antecknas

Kallelse

Sammanträdesdatum

2025-02-05

9		Status på uppdrag
<i>Föredragande: Lena Arnfelt</i>
<i>Kl:</i>	Antecknas
		Nya lagar som påverkar sektorn
<i>Föredragande: Lena Arnfelt</i>
<i>Kl:</i>	
10			Antecknas
11		Information om Lex Sara och lex Maria
<i>Föredragande:</i>
<i>Kl:</i>	Antecknas
		Ärenden till kommunstyrelsen	
12	KS2024/2426-4	Svar på granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen
<i>Föredragande:</i>
<i>Kl:</i>	Beslut
13	KS2024/2478-2	Svar på remiss - Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar
<i>Föredragande:</i>
<i>Kl:</i>	Beslut

Denna behandling '1/25 Information från sektorchef' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '2/25 Verksamhetsrapporter' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '3/25 Ekonomi och avvikelser' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '4/25 Personalrapportering' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '5/25 Sektorplan 2025' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '6/25 Status på uppdrag' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '7/25 Nya lagar som påverkar sektorn' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '8/25 Information om Lex Sara och lex Maria' har inget tjänsteutlåtande.

**KUNGÄLV
KOMMUN**

Sid 1 (3)

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Lena Arnfelt

2025-01-07

Svar på granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen (Dnr KS2024/2426-4)

Sammanfattning

De förtroendevalda revisorerna i Kungälv kommun har givit KPMG i uppdrag att genomföra en granskning av kommunens uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen. KPMG:s samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Förvaltningen föreslår att upprättad tjänsteskrivelse "Svar på granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen" antas som kommunstyrelsens svar och översänds till kommunrevisionen.

Juridisk bedömning

Kommunrevisionens granskning syftar till att kontrollera och säkerställa att kommunstyrelsen följer kommunallagen och annan relevant lagstiftning.

Aktuell granskningen har utgått från nedanstående revisionskriterier:

- Kommunallagen
- Program för uppföljning och insyn av verksamhet som utförs av externa utförare
- Avtal tecknade med externa utförare
- Riktlinjer för uppföljning och kontroll av externa utförare

Förvaltningens bedömning

De förtroendevalda revisorerna i Kungälv kommun har givit KPMG i uppdrag att genomföra en granskning av kommunens uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen. Uppdraget ingår i revisionsplanen för år 2024.

Syftet med granskningen var att bedöma om kommunstyrelsen har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

KPMG:s samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Kommunrevisionen önskar, senast den 20 februari 2025, kommunstyrelsens skriftliga kommentarer till KPMG:s granskningsrapport.

Mot bakgrund av granskningen rekommenderas kommunstyrelsen att ta ställning till ett antal rekommendationer. Förvaltningens svar följer efter varje punkt.

- Tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.

Svar: Med anledning av den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2024 om likvärdiga krav på mål och riktlinjer för utförare av kommunal verksamhet genomför förvaltningen en översyn av det befintliga styrdokumentet program för uppföljning och insyn av verksamhet som utförs av privata utförare. Planen är att ett reviderat styrdokument ska gå upp för beslut under första halvåret 2025. Det reviderade dokumentet ska tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa.

- Tydliggöra hur och vilka av kommunens mål externa utförare ska bidra till i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.

Svar: I likhet med svaret på ovan rekommendation så kommer även målen att tydliggöras i och med den kommande revideringen av programmet. Förvaltningens utgångspunkt i planeringsarbetet är först och främst att det bör vara befintlig lagstiftning och andra föreskrifter som styr verksamheterna snarare än politiska mål som kan ändras årligen.

- Säkerställa att det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll avseende särskilt boende i enlighet med de krav som framgår i kommunfullmäktiges program.

Svar: Granskningen visar att det finns riktlinjer och avtal som säkerställer insyn, kontroll och uppföljning av externa utförare. Insynen, uppföljningen och kontrollen av de externa utförarna av hemtjänst och särskilt boende beskrivs delvis i olika planer och rutiner beroende på om det avser LOV eller LOU. I kommande revidering av programmet kommer befintliga arbetssätt och rutiner tydliggöras.

- Säkerställa att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.

Svar: Förvaltningen tar med sig rekommendationen och kommer återkomma med mer detaljer kring formerna för redovisning till kommunfullmäktige i samband med att ett nytt program antas.

- Säkerställa att den självskattning som beskrivs i uppföljningsplanen för LOV genomförs och rapporteras till kommunstyrelsen i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

Svar: Självskattningen kommer att redovisas i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen för 2024 som kommer redovisas för utskott och kommunstyrelse under våren 2025. Ett förslag från förvaltningen är även att kommunfullmäktige kommer få del av rapporten 2025 och framöver.

Sammanfattningsvis vill förvaltningen lyfta fram att det under 2024, inom sektor trygghet och stöd, skett en översyn av arbetet vad gäller uppföljning av externa platser i och med skapandet av enheten för verkställighet och placering. De har ett tydligt ansvar för avtalsuppföljning och gäller inte endast LOV utan all köpt vård.

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Ärendet har koppling till kommunfullmäktiges strategiska mål om en trygg omsorg med valmöjligheter genom livet samt att medborgare och näringsliv ska känna ökat förtroende för kommunen. Till viss del berörs även kommunstyrelsens resultatmål om att Kommunens verksamheter service, kvalitet och hushållning ska hävda sig väl i jämförelse med landets bästa kommuner.

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Ärendet kan delvis kopplas till målet "fredliga och inkluderande samhällen" som har ett delmål om att "bygga upp effektiva och transparenta institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer." Granskningsprocessen är en viktig del av den demokratiska processen.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Aktuell granskning handlar om program för uppföljning och insyn av verksamhet som utförs av externa utförare.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Revisionens rekommendationer syftar delvis till att förbättra kvaliteten för brukarna. Bedömningen är att rekommendationerna som lämnas och i förlängningen föreslagna och pågående åtgärder är positiva utifrån brukarperspektivet.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Förslaget till beslut bedöms inte påverka arbetsbelastning, arbetsmiljö eller personella resurser.

Ekonomisk bedömning

Förslaget till beslut innebär ingen kostnad.

Förslag till beslut

Upprättad tjänsteskrivelse "Svar på granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen" antas som kommunstyrelsens svar och översänds till kommunrevisionen.

Lena Arnfelt
Sektorchef

Expedieras till: Kommunrevisionen

För kännedom till: Lena Arnfelt, Margret Hrodmarsdottir, Kristina Borg

Sammanträdesprotokoll

Sammanträdesdatum

2024-11-13

Sida

40 (49)

§ 303/2024

Granskningsrapport Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare (Dnr KS2024/2426)

Sammanfattning

De förtroendevalda revisorerna i Kungälv kommun har givit KPMG i uppdrag att genomföra en granskning av kommunens uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen.

Uppdraget ingår i revisionsplanen för år 2024.

Syftet med granskningen var att bedöma om kommunstyrelsen har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

KPMG:s samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Mot bakgrund av granskningen rekommenderar vi kommunstyrelsen att:

- Tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Tydliggöra hur och vilka av kommunens mål externa utförare ska bidra till i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll avseende särskilt boende i enlighet med de krav som framgår i kommunfullmäktiges program.
- Säkerställa att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförs av externa utförare i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att den självskattning som beskrivs i uppföljningsplanen för LOV genomförs och rapporteras till kommunstyrelsen i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

Kommunrevisionen önskar, senast den 20 februari 2025, kommunstyrelsens skriftliga kommentarer till KPMG:s granskningsrapport och våra synpunkter enligt ovan.

Beslut

Ärendet remitteras till förvaltningen för vidare behandling.

KOMMUNSTYRELSEN	KUNGÄLVS KOMMUN
------------------------	---

Justeras sign

Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen

Rapport

Kungälv kommun

KPMG AB

2024-10-25

Antal sidor 17 inklusive bilagor

Kungälv kommun

Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen

2024-10-25

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning	2
2	Bakgrund	4
3	Syfte, revisionsfrågor och avgränsning	4
3.1	Revisionskriterier	5
3.2	Metod	5
4	Resultat av granskningen	7
4.2	Program för uppföljning och insyn av externa utförare	7
4.3	Riktlinjer, rutiner och avtal för insyn, uppföljning och kontroll	9
4.4	Stickprov utifrån avtal med externa utförare	11
5	Samlad bedömning och rekommendationer	14

1 Sammanfattning

KPMG har av Kungälv kommunal revisorer fått i uppdrag att granska kommunens rutiner för uppföljning av verksamhet som bedrivs av externa utförare inom äldreomsorgen.

Syftet med granskningen har varit att bedöma om kommunstyrelsen säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Vår samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Bakgrunden till vår samlade bedömning är att granskningen visat att det finns en uppföljningsplan och rutiner för att säkerställa uppföljning och insyn av externa utförare. Exempelvis sker årliga avtalsuppföljningar och samverkansmöten med externa utförare. Vi noterar utifrån de avtal med tillhörande dokumentation vi har tagit del av att möjlighet till kontroll och uppföljning av externa utförare inom äldreomsorg regleras i de avtal som granskats. Stickprovsgranskningen av avtal visar även att kontrollen och uppföljningen i stort utförs.

Däremot ser vi en bristande efterlevnad av programmet för externa utförare som kommunfullmäktige har antagit. Bristerna gäller tydligheter avseende vilka styrande dokument och mål som ska gälla för externa utförare. Av granskningen framgår även att kommunstyrelsen inte till kommunfullmäktige redovisat hur uppföljningen och kontrollen av externa utförare har bedrivits. Ytterligare konstaterar vi att alla kontroller som framgår i uppföljningsplanen utifrån LOV inte genomförs.

I det följande redovisas våra samlade bedömningar av respektive revisionsfråga.

Revisionsfråga	Bedömning
Har kommunstyrelsen säkerställt att kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn av externa utförare efterlevs?	Delvis
Har kommunstyrelsen säkerställt att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare?	Nej
Har kommunstyrelsen säkerställt att det finns riktlinjer och avtal som säkerställer insyn, kontroll och uppföljning av externa utförare?	I allt väsentligt
Har kommunstyrelsen säkerställt att det sker kontroll och uppföljning av externa utförare utifrån riktlinjer samt i enlighet med tecknade avtal?	I allt väsentligt

För närmare beskrivning av bakgrunden till våra bedömningar hänvisar vi till respektive avsnitt i revisionsrapporten.

Utifrån resultatet av vår granskning rekommenderar vi kommunstyrelsen att:

- Tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Tydliggöra hur och vilka av kommunens mål externa utförare ska bidra till i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll avseende särskilt boende i enlighet med de krav som framgår i kommunfullmäktiges program.
- Säkerställa att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att den självskattning som beskrivs i uppföljningsplanen för LOV genomförs och rapporteras till kommunstyrelsen i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

2 Bakgrund

KPMG har av Kungälv kommun revisorer fått i uppdrag att granska uppföljningen, kontrollen och insynen av externa utförare inom äldreomsorgen. Uppdraget ingår i revisionsplanen för år 2024.

Enligt kommunallagen får kommuner överlämna skötseln av kommunens angelägenheter till privata utförare¹. Utifrån kommunallagen framgår vidare att en privat utförare är en juridisk person eller enskild individ som ansvarar för vården av en kommunal angelägenhet. När skötseln av en kommunal angelägenhet överlämnats till en privat utförare ska kommunen enligt kommunallagen kontrollera och följa upp verksamheten. Detta med anledning av att kommunen fortfarande är huvudman och har kvar ansvaret för verksamheten. Därtill är kommunen ansvarig för att genom avtal tillse att allmänheten har insyn i verksamheten på samma sätt som om verksamheten bedrevs av kommunen i egen regi.

Kommunfullmäktige ska enligt kommunallagen för varje mandatperiod anta ett program med mål och riktlinjer för verksamheter som bedrivs av externa utförare. Av programmet ska det framgå hur kommunfullmäktiges mål och riktlinjer ska följas upp och hur allmänhetens insyn ska tillgodoses. Kommunfullmäktiges beslutade riktlinjer och mål ska även vara gällande för verksamhet som utförs av externa utförare. Av kommunstyrelsens reglemente i Kungälv framgår att styrelsen ska *"...upprätta förslag till program med mål och riktlinjer för sådana kommunala angelägenheter som utförs av privata utförare."*

Av nuvarande program för uppföljning i Kungälv framgår att kommunen utifrån avtal ska säkerställa allmänhetens rätt till insyn hos externa utförare. Vidare ska kommunen utifrån avtal säkerställa uppföljning och kontroll. Därtill framgår att det ska finnas riktlinjer som närmare beskriver strukturen och systematiken vad gäller uppföljningen och kontrollen. Kommunstyrelsen ska även *"... årligen redovisa för kommunfullmäktige hur arbetet med uppföljning och insyn har bedrivits och resultatet av dessa."*

Kommunens revisorer bedömde i riskanalysen 2024 att det finns en risk för bristande uppföljning av externa utförare. Mot bakgrund av riskanalysen och ovanstående bakgrund har kommunrevisionen beslutat att genomföra en granskning avseende uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen. Aktuella grunder för ansvarsprövning i granskningen är risken för brister i styrning och intern kontroll

3 Syfte, revisionsfrågor och avgränsning

Syftet med granskningen har varit att bedöma om kommunstyrelsen säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Granskningen har omfattat följande revisionsfrågor:

- Har kommunstyrelsen säkerställt att kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn av externa utförare efterlevs?

¹ I kommunallagen används begreppet "privata utförare". Begreppet är synonymt med externa utförare.

- Har kommunstyrelsen säkerställt att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare?
- Har kommunstyrelsen säkerställt att det finns riktlinjer och avtal som säkerställer insyn, kontroll och uppföljning av externa utförare?
- Har kommunstyrelsen säkerställt att det sker kontroll och uppföljning av externa utförare utifrån riktlinjer samt i enlighet med tecknade avtal?

Granskningen har avgränsats till att avse externa utförare inom hemtjänst och särskilt boende. Det finns en extern utförare av hemtjänst enligt lagen om valfrihetssystem (LOV) samt en extern utförare av särskilt boende enligt lagen om offentlig upphandling (LOU).

3.1 Revisionskriterier

I granskningen har revisionskriterierna utgjorts av:

- **Kommunallagen.** Enligt kommunallagen har styrelsen och nämnderna ansvar för att var och en inom sitt område se till att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige har bestämt samt de bestämmelser i lag eller annan författning som gäller för verksamheten. Likaså ska den interna kontrollen vara tillräcklig och att verksamheten bedrivs på ett i övrigt tillfredställande sätt. Vidare beskriver lagen övergripande hur överlämning av kommunala angelägenheter till externa utförare får ske. Därtill framgår att det ska finnas ett program för uppföljning och kontroll av privata utförare.
- **Program för uppföljning och insyn av verksamhet som utförs av externa utförare.** Kommunfullmäktige har antagit ett program som beskriver mål för verksamheter som utförs av externa utförare, allmänhetens rätt till insyn, meddelandefrihet för anställda samt ansvar för uppföljning och kontroll.
- **Avtal tecknade med externa utförare.** Av kommunfullmäktiges program framgår att kommunen genom avtal ska säkerställa allmänhetens rätt till insyn samt uppföljning och kontroll av privata utförare.
- **Riktlinjer för uppföljning och kontroll av externa utförare.** Av programmet för uppföljning och insyn framgår att varje sektor ska utarbeta riktlinjer som ska säkerställa strukturen och systematiken avseende uppföljningen och kontrollen av externa utförare.

En utförligare beskrivning av externa utförare utifrån kommunallagen finns i bilaga A.

3.2 Metod

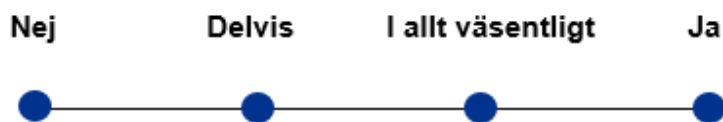
Granskningen har genomförts genom dokumentstudier, intervjuer och stickprov. En förteckning över intervjupersoner och granskade dokument finns i bilaga B.

Utöver dokumentstudier och intervjuer har ett stickprov genomförts utifrån tecknade avtal med externa utförare. Syftet med stickprovet var att bedöma efterlevnaden avseende insyn samt om kontroll och uppföljning sker utifrån avtal och riktlinjer. Omfattningen på

stickprovet avser de avtal som finns, ett avtal inom hemtjänsten respektive särskilt boende.

De bedömningar som avlämnas i granskningen har utgått ifrån följande bedömningsnivåer:

Samtliga intervjuade har fått möjlighet att faktakontrollera rapporten.

4 Resultat av granskningen

4.1.1 Organisation

Av kommunstyrelsens reglemente² framgår att kommunstyrelsen ska upprätta förslag till program med mål och riktlinjer för sådana kommunala angelägenheter som utförs av externa utförare. I reglementet beskrivs även att kommunstyrelsen är den nämnd som är ansvarig för kommunens uppgifter inom socialtjänstområdet, när det inte är en fråga om myndighetsutövning mot enskild eller beslut i individärenden. Denna typ av ärenden hanteras av social myndighetsnämnd.

4.2 Program för uppföljning och insyn av externa utförare

Enligt kommunallagen³ ska kommunfullmäktige för varje mandatperiod anta ett program med mål och riktlinjer för sådana kommunala angelägenheter som utförs av externa utförare. I programmet ska det anges hur kommunfullmäktiges mål och riktlinjer ska följas upp och hur allmänhetens insyn ska tillgodoses.

Kommunfullmäktige antog den 7 december 2023 ett sådant program, *Program för uppföljning och insyn av verksamhet som utförs av privata utförare*. Programmet riktar sig till styrelse och nämnder och innehåller mål för verksamheter som utförs av externa utförare, reglerar allmänhetens rätt till insyn samt ansvar för uppföljning och kontroll. Av programmet framgår att varje sektor, nämnd eller styrelse ansvarar för att säkerställa att alla utförare inom ansvarsområdet bedriver verksamheten:

- i enlighet med gällande lagar, förordningar och föreskrifter,
- att utförarna följer de styrande dokument som gäller generellt för hela Kungälv kommun och/eller för respektive sektor och nämnd, och
- på ett sådant sätt att kommunens mål kan uppfyllas.

I programmet beskrivs även allmänhetens rätt till insyn samt meddelarfrihet för anställda. Varje sektor, nämnd eller styrelse ska i avtal med utförare säkerställa att tillräcklig information finns för att ge allmänheten insyn i den verksamhet som lämnats över till utförare. Varje sektor, nämnd eller styrelse ska i avtal med utförare säkerställa att utföraren i sin verksamhet uppfyller kraven i lag om meddelarskydd i vissa enskilda verksamheter⁴.

Slutligen beskrivs att varje sektor, nämnd eller styrelse ska ansvara för att uppföljning och kontroll av utförare sker på ett strukturerat och systematiskt sätt och ska därför anta egna riktlinjer för att säkerställa detta. Uppföljningen ska syfta till att säkra leverans enligt avtal, måluppfyllelse och kontroll för att förutse och upptäcka avvikelser och oegentligheter. Uppföljningen ska ytterligare ge underlag för utvecklingsarbete och möjliggöra allmänhetens insyn.

Riktlinjen ska enligt programmet minst innehålla:

² Beslutad av Kommunfullmäktige 2023-12-07 § 240/2023

³ 5 kap. 3 §

⁴ Lag om meddelarskydd i vissa enskilda verksamheter (2017:151)

- vad som ska anges i förfrågningsunderlag och avtal för att säkerställa att relevant information kan begäras och erhållas av utförare.
- former för uppföljning av utförare, bland annat metod, tidpunkt och ansvar.
- vad som ska följas upp, och former för återkoppling av uppföljning och kontroll till nämnd, utförare och allmänheten.

Kommunstyrelsen ska årligen redovisa för kommunfullmäktige hur arbetet med uppföljning och insyn har bedrivits och resultatet av detta.

Per september 2024 återfinns en extern utförare inom hemtjänst som upphandlats utifrån lagen om valfrihetssystem (LOV) samt ett särskilt boende i extern regi som upphandlats utifrån lagen om offentlig upphandling (LOU).

4.2.1 Efterlevnad av programmet för uppföljning och insyn

De avtal som återfinns för externa utförare inom hemtjänst (LOV) och särskilt boende (LOU) anger att utföraren ska följa lag om meddelarskydd och att personal hos utföraren ska ha samma meddelarskydd som motsvarande personal hos beställaren (kommunen). Utföraren ska även säkerställa allmänhetens insyn enligt kommunallagen vilket ger beställaren rätt att begära ut material av intresse för medborgarna.

I avtal som hänvisar till förfrågningsunderlaget för LOV avseende hemtjänst⁵ anges att verksamheten ska utföras i enlighet med gällande lagar och föreskrifter. I avtalet för särskilt boende beskrivs att utföraren har ansvar för att följa mål och riktlinjer enligt socialtjänstlagen, hälso- och sjukvårdslagen, patientsäkerhetslagen, offentlig- och sekretesslagen samt arbetsmiljölagen. Verksamheten ska även bedrivas enligt Socialstyrelsens allmänna råd och föreskrifter.

Vid intervjuer framgår att det är otydligt vilka styrande dokument i kommunen externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program. Det är exempelvis inte tydligt om externa utförare ska följa alla styrande dokument eller enbart vissa. Detta klargörs inte i förfrågningsunderlaget eller avtalen.

I intervjuer framkom även att det inte är tydligt om, hur och vilka av kommunens mål som externa utförare ska bidra och arbeta med i enlighet med programmet. I förfrågningsunderlaget anges att leverantören ska följa kvalitetsmål inom sektor vård- och äldreomsorg samt arbetsliv- och stöd⁶. I dokumentet för kvalitetsmålen beskrivs kommunfullmäktiges strategiska mål från 2011. Vid intervjuer framkom att sektorn inte betraktar politiska mål som styrande för externa utförare. Detta då ett avtal kan sträcka sig längre än en mandatperiod. Det finns inte ett övergripande arbetssätt eller rutin för att tillse att mål ska omfatta sektorns externa utförare. I intervjuer beskrivs dock att kommunfullmäktiges mål "trygg omsorg genom hela livet" ses som grundläggande för kvaliteten, men följs inte upp hos externa utförare. Vid intervjuer framkom att fokus i stället är att externa utförare ska följa ställda kvalitetskrav.

Enligt programmet ska varje sektor, nämnd eller styrelse anta riktlinjer för uppföljning och kontroll av externa utförare. Av dokumentstudier och intervjuer framgår att det finns

⁵ Dokument "Upphandling enligt LOV i Kungälv kommun. Hemtjänst i ordinärt boende" KS 2015/2326

⁶ Nuvarande sektor trygghet och stöd

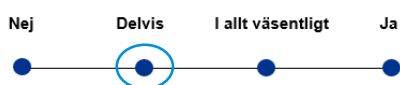

en uppföljningsplan utifrån LOV som avser hemtjänsten vilken omfattar kraven i programmet (se avsnitt 4.3). Däremot återfinns ingen motsvarande plan eller riktlinje för uppföljning och kontroll som avser särskilt boende som är upphandlat enligt LOU.

Av intervjuer och protokoll framgår att kommunstyrelsen inte redovisat för kommunfullmäktige hur arbetet med uppföljning och insyn har bedrivits och resultatet av detta i enlighet med programmet.

4.2.2 Bedömning

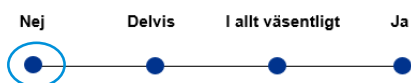
Vår bedömning är att kommunstyrelsen delvis säkerställt att kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn av externa utförare efterlevs.

Vi noterar att delar av programmet säkerställs genom avtal och förfrågningsunderlag. Av intervjuer framgår dock att det är otydligt vilka styrande dokument och kommunala mål som ska gälla externa utförare. Av förfrågningsunderlaget avseende LOV framgår däremot att utförarna ska följa kvalitetsmål som sektorn har antagit. Det hänvisas dock till kvalitetsmål som kommunfullmäktigt antagit 2011.

Det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll utifrån kommunfullmäktiges program genom uppföljningsplanen för LOV som avser hemtjänsten. Vi konstaterar dock att det inte återfinns en motsvarande plan eller riktlinje som avser särskilt boende (LOU). Det finns däremot riktlinjer och rutiner för leverantörs- och avtalsuppföljning för särskilt boende (se avsnitt 4.3). Dessa riktlinjer och rutiner avser dock inte alla delar som framgår i kommunfullmäktiges program för uppföljning och kontroll, exempelvis innehåll i förfrågningsunderlag.

Vår bedömning är att kommunstyrelsen inte säkerställt att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare.

Utifrån intervjuer och protokoll framgår att kommunfullmäktige inte har fått en årlig redovisning av hur arbetet med externa utförare har genomförts.

4.3 Riktlinjer, rutiner och avtal för insyn, uppföljning och kontroll

4.3.1 Uppföljning och kontroll utifrån LOV

I förfrågningsunderlaget för LOV avseende hemtjänst⁷ beskrivs kraven för att bli godkänd leverantör av hemtjänst. Där framgår bland annat:

- Vilka lagar, föreskrifter och riktlinjer som ska följas

⁷ Dokument "Upphandling enligt LOV i Kungälv kommun. Hemtjänst i ordinärt boende" KS 2015/2326

- Rutiner för uppföljning och utvärdering (med hänvisning till *Uppföljningsplan LOV*)
- Allmänhetens rätt till information och insyn
- Kvalitetsmål
- Krav på bemanning och kompetens hos omsorgspersonalen

I förfrågningsunderlaget återfinns en bilaga som hänvisar till "Uppföljningsplan LOV enligt Lag om valfrihetssystem (LOV) i Kungälv kommun"⁸. Enligt uppföljningsplanen är syftet med planen att tydliggöra vad som ska följas upp, hur detta ska göras, av vem och med vilken frekvens. Det framgår att utförarna årligen ska genomföra en självskattning av kvaliteten i verksamheten, vilket ligger till grund för kommande uppföljningar och förbättringsarbete. Av intervjuer framgår att det är otydligt om självskattningen genomfördes 2023. Den ska dock enligt uppgift genomföras 2024. Därtill ska en årlig kvalitets- och patientsäkerhetsberättelse upprättas. Denna berättelse, som bland annat baseras på resultatet av den årliga självskattningen, ska sammanfattas i en rapport och rapporteras till kommunstyrelsen. Genom detta sätt ska kommunstyrelsen få information om verksamhetens kvalitet samt eventuella brister och åtgärder. Under 2023 har en kvalitets- och patientberättelse upprättats. Av dokumentstudier framgår dock att ingen information kring självskattningen återfinns i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

Av uppföljningsplanen för LOV framgår vilka kvalitetskrav som ställs på hemtjänsten samt hur dessa ska följas upp och vem som är ansvarig. Dessa kvalitetskrav tas senare upp i avtalsuppföljningen (se avsnittet nedan). Uppföljningsplanen innehåller anvisningar för hur eventuella brister i verksamheten ska hanteras, antingen genom upprättande av handlingsplaner eller genom fysiska besök i verksamheten. Vid identifiering av brister ska en ny uppföljning genomföras inom tre månader för att säkerställa att nödvändiga åtgärder har vidtagits.

Vid intervjuer framkom att både förfrågningsunderlaget och uppföljningsplanen avseende LOV är daterade och att det pågår en revidering av dokumenten. Detta återspeglas även i uppföljningsplanens hänvisningar, då det hänvisas till exempelvis tidigare sektorer och inaktuella kommunfullmäktigemål. Av intervjuer framgår vidare att kommunen inte tar emot nya ansökningar inom LOV under den pågående revideringen av förfrågningsunderlaget.

4.3.2 Uppföljning och kontroll utifrån LOV och LOU

Det finns en rutin för "*Leverantörsuppföljning avseende individ- och familjeomsorgen, korttidsvistelse, särskilt boende samt bostad med särskild service, enligt SoL*"⁹. Av rutinen framgår att leverantörsuppföljning genomförs årligen vid pågående externa placeringar avseende särskilt boende. Det sker även leverantörsuppföljning om det inkommit klagomål på utföraren som inte avhjälpes inom ramen för ärendets handläggning eller vid upprepade klagomål mot samma leverantör. Vidare genomförs leverantörsuppföljning en gång per år med ofta anlidade leverantörer utanför ramavtal.

⁸ Beslutad av kommunstyrelsen 2016-02-17

⁹ Beslutad av sektor trygghet och stöd 2023-10-20

I rutinen framgår att leverantörsuppföljningar kan ske på olika sätt. Möjliga tillvägagångssätt vid leverantörsuppföljning är bland annat:

- Avtalsuppföljning enligt LOU och LOV
- Synpunktshantering och begäran om skriftlig återkoppling
- Leverantörsbesök och/eller samverkansmöten med leverantör
- Regelbundna kontroller av register
- Direktkontakt med leverantören kring specifika frågor i enskild placering
- Medverkan från verkställighet och placering vid uppföljning av stadigvarande placeringar gemensamt med ärendets handläggare

I rutinen framgår att leverantörsuppföljningen dokumenteras utifrån vad som är lämpligt beroende på hur uppföljningen genomförts.

Inom LOV genomförs leverantörsuppföljning i samband med avtalsuppföljning. Vid avtalsuppföljning kontrolleras att verksamheterna uppfyller kraven i avtal och förfrågningsunderlag. Inför avtalsuppföljning ska en enkät skickas ut till utföraren med kvalitetskrav som finns med i förfrågningsunderlaget. Kvalitetskraven ska granskas och fördjupade granskningar eller stickprov kan genomföras årligen. Ytterligare uppföljning kan också ske vid klagomål eller misstankar om missförhållanden.

Sektor trygghet och stöd har utarbetat en rutinbeskrivning för avtalsuppföljning som omfattar både LOV och LOU. Enligt rutinbeskrivning för avtalsuppföljning är det enhetschefen för verkställighet och placering som ansvarar för avtalsuppföljning samt samverkansmöte. Avtalsuppföljning ska genomföras en gång per år för både LOV- och LOU-aktörer i september/oktober. Samverkansmöten sker vid 1–2 tillfällen årligen, med representanter från berörda verksamheter. Av intervjuer framgår att enhetschefen för verkställighet och placering även har löpande kontakt med cheferna hos de externa utförarna.

Områden som tas upp vid samverkansmöten inkluderar exempelvis:

- Nyheter från kommunen och externa utförare
- Inkomna synpunkter, klagomål och avvikelser (Lex Sarah, Lex Maria)
- Personalläget

Enligt rutinen för avtalsuppföljning ska resultatet av uppföljningen redovisas till utskottet för trygghet och stöd av enhetschefen för verkställighet och placering som en muntlig informationspunkt. Protokollsgranskning¹⁰ visar att detta sker årligen, dock av sektorchef. Information om avtalsuppföljning av externa utförare finns även med som stående punkt i utskottet för trygghet och stöd årshjul.

4.3.3 **Stickprov utifrån avtal med externa utförare**

KPMG har fått ta del av avtal samt genomförda avtalsuppföljningar avseende hemtjänst och särskilt boende. För varje avtal har det kontrollerats om insyn i verksamheten har säkerställts och vilka möjligheter kommunen har till kontroll och uppföljning. Syftet med stickprovet har varit att bedöma efterlevnaden avseende insyn samt om kontroll och uppföljning sker utifrån avtal och riktlinjer.

¹⁰ § 52/2024 2024-05-08

Resultatet av stickproven visar att avtalen reglerar kommunens möjligheter till uppföljning och kontroll på flera sätt. Granskade avtal ger kommunen rätt att följa upp och granska utförarens verksamhet. För samtliga avtal ska utföraren på begäran lämna statistik och annan relevant information till beställaren. Stickprovet visar att statistik avseende utbildningsnivå har begärts in. Avtalen säkerställer dessutom allmänhetens insyn genom att beställaren har rätt att begära ut material från utföraren som kan vara av intresse för medborgarna.

I avtalet för *hemtjänst* beskrivs att utföraren ska medverka vid uppföljning och bistå kommunen med de underlag som behövs för att kunna fullfölja sin skyldighet att följa upp verksamheten. Uppföljningen och utvärdering av utförarens verksamhet utgår från uppföljningsplan LOV. Av avtalsuppföljningen för hemtjänst kontrolleras verksamheten mot avtalskrav och förfrågningsunderlag, där utföraren redovisar sina svar på kvalitetskraven. Kvalitetskraven omfattar bland annat utbildning av personal, genomförandeplaner, samverkan kring den enskilde, synpunkter och klagomål, lex Sarah, social dokumentation, insatser i rätt tid samt uppföljning och insyn. I den avtalsuppföljning med tillhörande dokumentation KPMG har fått ta del av beskrivs att avtalsuppföljningen har genomförts genom intervjuer med personal hos den externa utföraren. Avtalsuppföljningen har även kompletterats genom samtal med enhetschef för biståndsenheten samt granskning av inkomna synpunkter på utföraren.

I avtalet för *särskilt boende* framgår att utföraren ska medverka vid åtgärder som syftar till kvalitetsmätning och kvalitetskontroll från beställarens sida. Utföraren ska medverka vid möten avseende avtalsuppföljning. Mötena ska dokumenteras i den omfattning som parterna kommer överens om. Avtalet reglerar även att utföraren och beställaren ska informera varandra om viktiga förhållanden som kan påverka den andra parten. Utföraren ansvarar också för att utreda och besvara klagomål samt hantera rapporterade händelser enligt Lex Sarah. Betydande avvikelser ska rapporteras till beställaren minst en gång per kvartal. Av avtalsuppföljningen med tillhörande dokumentation som KPMG tagit del av för särskilt boende framgår att en enkät har skickat ut med frågor som den externa utföraren har besvarat. Frågorna har omfattat områden som exempelvis lagar och förordningar, den enskildes delaktighet samt informationsutbyte mellan beställare och utförare. Framtida risker och genomförda förbättringar tas även upp. I avtalsuppföljningen tas även nyheter upp från organisationen, i likhet med det som står i avtalet.

4.3.4 Bedömning

Vår bedömning är att kommunstyrelsen **i allt väsentligt säkerställt att det finns riktlinjer och avtal som säkerställer insyn, kontroll och uppföljning av externa utförare.**

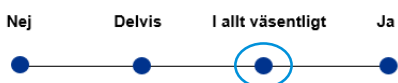
Granskningen visar att det finns riktlinjer och avtal som säkerställer insyn, kontroll och uppföljning av externa utförare. Insynen, uppföljningen och kontrollen av de externa utförarna av hemtjänst och särskilt boende beskrivs delvis i olika planer och rutiner beroende på om det avser LOV eller LOU.

Inom ramen för LOV har en uppföljningsplan utarbetats för att säkerställa insyn, kontroll och uppföljning. I planen beskrivs exempelvis vilka kvalitetskrav som ställs på hemtjänsten, hur dessa ska följas upp och vem som är ansvarig. Vi noterar utifrån intervjuer att det pågår en revidering av förfrågningsunderlaget och uppföljningsplanen.

Vad gäller LOU och nuvarande extern utförare inom särskilt boende återfinns en rutin för leverantörsuppföljning. Rutinen beskriver hur leverantörsuppföljningen kan genomföras. Därtill finns en rutin för avtalsuppföljning som avser både LOV och LOU. Rutinen för avtalsuppföljning beskriver närmare hur och när avtalsuppföljningen ska genomföras. Vi noterar i sammanhanget att utskottet för trygghet och stöd även fått muntlig information utifrån avtalsuppföljningen.

Vår bedömning är kommunstyrelsen i allt väsentligt säkerställt att det sker kontroll och uppföljning av externa utförare utifrån riktlinjer samt i enlighet med tecknade avtal.

Av intervjuer, stickprov och dokumentstudier framgår att kontroll och uppföljning av externa utförare i stort genomförs utifrån de riktlinjer, rutiner och avtal som återfinns. Detta bekräftas även utifrån stickprovsgranskningen som visar att kommunen på olika sätt kontrollerar och följer upp de två externa utförarna avseende hemtjänst och särskilt boende. Ytterligare sker samverkansmöten 1–2 gånger per år. Vi noterar dock att självskattningen som beskrivs i uppföljningsplanen inte genomförts under 2023 och inte rapporteras i kvalitets- och patientberättelsen.

5 Samlad bedömning och rekommendationer

Syftet med granskningen har varit att bedöma om kommunstyrelsen säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Vår samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Se inledning samt respektive rapportkapitel för en mer detaljerad beskrivning.

Utifrån resultatet av vår granskning rekommenderar vi kommunstyrelsen att:

- Tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Tydliggöra hur och vilka av kommunens mål externa utförare ska bidra till i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll avseende särskilt boende i enlighet med de krav som framgår i kommunfullmäktiges program.
- Säkerställa att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförts av externa utförare i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att den självskattning som beskrivs i uppföljningsplanen för LOV genomförs och rapporteras till kommunstyrelsen i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

Datum som ovan

KPMG AB

Ludwig Reismer

Certifierad kommunal yrkesrevisor

Amalie Christensen

Verksamhetsrevisor

Erik Söderberg

Certifierad kommunal yrkesrevisor

Kvalitetssäkrare

Detta dokument har upprättats enbart för i dokumentet angiven uppdragsgivare och är baserat på det särskilda uppdrag som är avtalat mellan KPMG AB och uppdragsgivaren. KPMG AB tar inte ansvar för om andra än uppdragsgivaren använder dokumentet och informationen i dokumentet. Informationen i dokumentet kan bara garanteras vara aktuell vid tidpunkten för publicerandet av detta dokument. Huruvida detta dokument ska anses vara allmän handling hos mottagaren regleras i offentlighets- och sekretesslagen samt i tryckfrihetsförordningen.

Bilaga A – Uppföljning av externa utförare

Definition av extern utförare

Med extern utförare menas en juridisk person eller enskild individ som har hand om vården av en kommunal angelägenhet. En juridisk person är ett aktiebolag, handelsbolag, ekonomisk eller ideell förening eller stiftelse. Även idéburna organisationer och kooperativa föreningar kan vara externa utförare. Däremot avses inte hel- eller delägda kommunala bolag eller kommunala stiftelser. Privata utförare omfattar i det här sammanhanget inte heller fristående skolor och förskolor eftersom de är egna huvudmän för verksamheten och alltså inte är upphandlad verksamhet utan reglerad.

Externa utförare i kommunallagen

Nämnderna ska var och en inom sitt område se till att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige har bestämt samt de bestämmelser i lag eller annan författning som gäller för verksamheten. De ska också se till att den interna kontrollen är tillräcklig och att verksamheten bedrivs på ett i övrigt tillfredsställande sätt.¹¹ Detsamma gäller när skötseln av en kommunal angelägenhet har lämnats över till någon annan.¹² Fullmäktige i kommuner får, om det inte i lag eller annan författning anges att angelägenheten ska bedrivas av en kommunal nämnd, besluta att lämna över skötseln av en kommunal angelägenhet till en juridisk person eller en enskild individ.¹³

Enligt kommunallagen ska fullmäktige för varje mandatperiod anta ett program med mål och riktlinjer för sådana kommunala angelägenheter som utförs av externa utförare. I programmet ska det anges hur fullmäktiges mål och riktlinjer ska följas upp och hur allmänhetens insyn ska tillgodoses.¹⁴

När skötseln av en kommunal angelägenhet genom avtal har lämnats över till en extern utförare, ska kommunen eller regionen kontrollera och följa upp verksamheten. Om en kommun har avtal med en extern utförare, ska kommunen eller regionen genom avtalet tillförsäkra sig information som gör det möjligt att ge allmänheten insyn i den verksamhet som lämnas över.¹⁵

¹¹ Kommunallagen (KL) 6 kap. 6 §

¹² KL 6 kap. 6 §

¹³ KL 10 kap. 1 §

¹⁴ KL 5 kap. 3 §

¹⁵ KL 10 kap. 7–9 §§

Bilaga B - Källförteckning

Intervjuer har genomförts med:

- Kommunstyrelsens presidium
- Sektorchef, sektor trygghet och stöd
- Enhetschef för verkställighet och placering
- Verksamhetschef Individ- och familjeomsorgen

Följande dokument har granskats (omfattar inte stickprovet):

- Reglemente för kommunstyrelsen
- Program för mål och uppföljning av privata utförare
- Policy för upphandling och inköp
- Rutinbeskrivning avtalsuppföljning
- Kvalitets- och patientsäkerhetsberättelse 2023
- Upphandling enligt LOV i Kungälv kommun. Hemtjänst i ordinärt boende
- Uppföljningsplan LOV
- Års- och delårsrapporter för kommunstyrelsen
- Årshjul för utskottet trygghet och stöd
- Anvisningar av platser i vård och omsorgsboende
- Leverantörsuppföljning avseende individ- och familjeomsorgen, korttidsvistelse, särskilt boende samt Bostad med särskild service, enligt SoL (rutin)

PENNEO

Signaturerna i detta dokument är juridiskt bindande. Dokumentet är signerat genom Penneo™ för säker digital signering. Tecknarnas identitet har lagrats, och visas nedan.

"Med min signatur bekräftar jag innehållet och alla datum i detta dokumentet."

AMALIE CHRISTENSEN

Undertecknare

Serienummer: e411f64facbedb[...]c6bdb5451e7ab

IP: 195.84.xxx.xxx

2024-10-30 13:18:40 UTC

ERIK OLOF SÖDERBERG

Undertecknare

Serienummer: ea0c4c51fd4317[...]0e62741725d51

IP: 77.218.xxx.xxx

2024-10-30 13:57:42 UTC

LUDWIG REISMER

Undertecknare

Serienummer: ad1d9bed28294b[...]afb2c80b25052

IP: 81.235.xxx.xxx

2024-10-30 14:34:38 UTC

Penneo dokumentnyckel: Z2LCU-TP1IW-PZGPG-IV32-M7M2V-WQCYU

Detta dokument är digitalt signerat genom **Penneo.com**. Den digitala signeringsdatan i dokumentet är säkrad och validerad genom det datorgenererade hashvärdet hos det originella dokumentet. Dokumentet är låst och tidsstämplat med ett certifikat från en betrodd tredje part. All kryptografisk information är innesluten i denna PDF, för framtida validering om så krävs.

Hur man verifierar originaliteten hos dokumentet

Detta dokument är skyddat genom ett Adobe CDS certifikat. När du öppnar

dokumentet i Adobe Reader bör du se att dokumentet är certifierat med **Penneo e-signature service <penneo@penneo.com>** Detta garanterar att dokumentets innehåll inte har ändrats.

Du kan verifiera den kryptografiska informationen i dokumentet genom att använda Penneos validator, som finns på <https://penneo.com/validator>

Till:
Kommunstyrelsen, Kungälv kommun

For kännedom till:
Kommunfullmäktige, Kungälv kommun

Granskningsrapport "Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare"

De förtroendevalda revisorerna i Kungälv kommun har givit KPMG i uppdrag att genomföra en granskning av kommunens uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare inom äldreomsorgen.

Uppdraget ingår i revisionsplanen för år 2024.

Syftet med granskningen var att bedöma om kommunstyrelsen har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

KPMG:s samlade bedömning utifrån granskningens syfte är att kommunstyrelsen delvis har säkerställt en ändamålsenlig uppföljning, kontroll och insyn av externa utförare inom äldreomsorgen.

Mot bakgrund av granskningen rekommenderar vi kommunstyrelsen att:

- Tydliggöra vilka styrande dokument externa utförare ska följa i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Tydliggöra hur och vilka av kommunens mål externa utförare ska bidra till i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att det finns riktlinjer för uppföljning och kontroll avseende särskilt boende i enlighet med de krav som framgår i kommunfullmäktiges program.
- Säkerställa att kommunfullmäktige årligen får en redovisning av hur arbetet med uppföljning, kontroll och insyn genomförs av externa utförare i enlighet med kommunfullmäktiges program för uppföljning och insyn.
- Säkerställa att den självskattning som beskrivs i uppföljningsplanen för LOV genomförs och rapporteras till kommunstyrelsen i kvalitets- och patientsäkerhetsberättelsen.

Vi önskar, senast den 20 februari 2025, kommunstyrelsens skriftliga kommentarer till KPMG:s granskningsrapport och våra synpunkter enligt ovan.

Kungälv den 31 oktober 2024

För kommunrevisionen

[Göran Johansson \(Oct 31, 2024 11:39 GMT+1\)](#)

Göran Johansson

Ordförande

Missiv - Granskningsrapport Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare

Final Audit Report

2024-10-31

Created:	2024-10-31
By:	Oskar Engdahl (oskar.engdahl@kungalv.se)
Status:	Signed
Transaction ID:	CBJCHBCAABAACxN0hngUOHtbXJe6T2gwYOxm6ROaMIU

"Missiv - Granskningsrapport Granskning av uppföljning, kontroll och insyn hos externa utförare" History

- Document created by Oskar Engdahl (oskar.engdahl@kungalv.se)
2024-10-31 - 10:18:40 AM GMT
- Document emailed to goran.johansson@kungalv.se for signature
2024-10-31 - 10:18:43 AM GMT
- Email viewed by goran.johansson@kungalv.se
2024-10-31 - 10:38:25 AM GMT
- Signer goran.johansson@kungalv.se entered name at signing as Göran Johansson
2024-10-31 - 10:39:15 AM GMT
- Document e-signed by Göran Johansson (goran.johansson@kungalv.se)
Signature Date: 2024-10-31 - 10:39:17 AM GMT - Time Source: server
- Agreement completed.
2024-10-31 - 10:39:17 AM GMT

**KUNGÄLV
KOMMUN**

Sid 1 (3)

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Filippa Ristorp

2025-01-08

Svar på remiss - Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar (Dnr KS2024/2478-2)

Sammanfattning

Kungälv kommun har inbjudits till att svara på en remiss gällande förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar.

Förvaltningens bedömning är lagstiftningen är välkomnad och förslag till beslut är att Kungälv kommun har tagit del av remissen och tillstyrker förslagen.

Juridisk bedömning

Att svara på remisser är en del av det kommunala uppdraget och någon separat juridiskt bedömning från kommunen gällande förslagen bedöms inte nödvändig i Kungälv kommuns svar.

Innan regeringen tar ställning till ett förslag skickas det på remiss till berörda myndigheter, organisationer, kommuner och andra intressenter. Regeringen vill veta vad de som berörs tycker och vilket stöd som förslaget har. Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remisser. För kommunernas del finns inte den skyldigheten, utan det är frivilligt att svara.

Förvaltningens bedömning

Kungälv kommun har inbjudits till att svara på en remiss gällande förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar. Remissen inkom till kommunen den 7 november 2024 och Justitiedepartementet önskar svar senast den 6 mars 2025.

Enligt gällande rätt finns det hinder mot äktenskap mellan dem som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Halvsyskon och helsyskon till följd av adoptionsförhållande har möjlighet att ingå äktenskap efter tillstånd från länsstyrelsen. Övriga släktskap omfattas inte av några äktenskapshinder. Det är alltså tillåtet för kusiner att ingå äktenskap. Äktenskap får även ingås mellan dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon (syskons avkomling), t.ex. en kvinna och hennes farbror.

Utländska äktenskap erkänns som huvudregel inte i Sverige om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha omfattats av hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Det innebär att utländska kusinäktenskap i dag erkänns här i landet. Detsamma gäller äktenskap med ett syskons avkomling.

Utredaren har getts i uppdrag att ta fram ett förslag till förbud mot äktenskap mellan kusiner. Syftet är att skapa en uppdaterad och ändamålsenlig reglering som motverkar hedersförtryck och äktenskap som ingås till följd av påtryckningar eller annan påverkan.

Förvaltningens bedömning är lagstiftningen är välkomnad då dessa påtvingade äktenskap i syfte att bevara, återupprätta eller skydda hotad heder ofta sker inom släkten.

Lagen skulle ge Socialtjänsten verktyg i form av kompletterande stöd från bland annat polismyndigheten i att skydda utsatta individer. Både i det förebyggande arbetet, som komplement

till annan lagstiftning som förbud mot barnäktenskap och som stärkt skydd och möjlighet att skydda vuxna där socialtjänstens lagstiftning idag är begränsad.

Socialtjänsten möter i många fall vuxna personer där familj, släkt eller annan socialgrupp arrangerar äktenskap mellan den enskilde och för den nära släkting i syfte att upprätta, bevara eller återställa skadad/förlorad heder. Socialtjänsten kan i dessa fall inte med någon tvingande åtgärd skydda en person som själv inte ansöker om stöd och skydd. Socialtjänstens möjligheter att ge stöd till vuxna bygger enbart på frivilligheten. Personer som lever i en hederskontext uppfostras ofta i att inte utgå från sin enskilda vilja utan beslut fattas av och utifrån kollektivets bästa. För att socialtjänstens uppdrag i att arbeta utifrån individens bästa och självbestämmande ska vara genomförbart behövs lagar som stärker möjligheterna att ge kunskap om självbestämmande och fri vilja till den enskilde som inte fått tillgång till dessa rättigheter. För att socialtjänsten ska kunna ge rätt stöd och hjälp krävs lagar som kan stärka den enskilde i att få bestämma över sitt liv och framtid. Ett förbud mot kusinäktenskap skulle försvåra arrangerade äktenskap vilka ofta sker inom slakten och på så vis försvåra hedersnormers utrymme.

Socialtjänsten uppdrag är inte att utreda brott varpå lagen inte skulle ge stöd till socialtjänsten i form av brottsutredning. Lagen skulle däremot vara en viktig kunskapsgrund att utgå från i samtal med enskilde för att motivera till stöd och skydd. Samt i att stärka den fria viljan och den enskildes rättigheter. Lagen ger också möjlighet till samverkan mellan olika myndigheter för att ge rätt stöd och hjälp till den enskilde, så som polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Socialnämnden, för att förhindra hedersrelaterad brottslighet. Socialnämnden har även i uppdrag i att erbjuda stöd till den som utsatts för brott vilket skulle göra att denna målgrupp även skulle ges stärkta rättigheter utifrån den föreslagna lagen.

För att lagstiftningen ska vara verksam ser kommunen även behov av att lagstiftningen ses över i samverkan med annan lagstiftning då behov av sekretessbrytande möjligheter kan behövas mellan myndigheter. Både gällande äktenskap, äktenskapsliknande förbindelse, samt förberedelse till ovannämnda.

Förvaltningen föreslår att Kungälv kommun har tagit del av remissen och tillstyrker förslagen.

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Ärendet har ingen direkt koppling till något av kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål.

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Förslagen i remissen har viss koppling till mål 5 om jämställdhet samt flera av delmålen under målet. Bland annat berör delmål 5.3 avskaffandet av tvångsäktenskap. Förslagen bedöms dock ha ingen eller liten betydelse för klimat och miljö.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Ärendet är i linje med Plan Trygg i Kungälv som beskriver kommunens brottsförebyggande arbete och hur vi bland annat arbetar mot organiserad brottslighet, narkotika, våldsbejakande extremism samt hedersrelaterat våld och förtryck.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Förslaget om förbud mot kusinäktenskap kan förväntas leda till en ökad jämställdhet mellan kvinnor och män.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Förslaget till beslut bedöms inte påverka arbetsbelastning, arbetsmiljö eller personella resurser.

Ekonomisk bedömning

Förslaget till beslut innebär ingen kostnad.

Förslag till kommunstyrelsen

Kungälvvs kommun har tagit del av remissen och tillstyrker förslagen.

Lena Arnfelt
Sektorchef

Maria Balaban
Verksamhetschef

Expedieras till: ju.remissvar@regeringskansliet.se (Ange dnr Ju2024/02261)

För kännedom till: JU.L2@regeringskansliet.se

From: Johan Andersson on behalf of "JU L2" <ju.l2@regeringskansliet.se>
Sent: Wed, 6 Nov 2024 14:34:56 +0000
To: info@asylrattscentrum.se; info; bollnas@bollnas.se; boras.stad@boras.se; medborgarcenter@botkyrka.se; info@bris.se; do; domstolsverket@dom.se; eskilstuna.kommun@eskilstuna.se; info@fagersta.se; kontaktcenter@falun.se; kansli@fredrikabremer.se; forvaltningsrattenilulea; info@gryning.se; stadsledningskontoret@stadshuset.goteborg.se; info@crd.org; registrator; registrator; mohamed.temsamani@fifs.se; info; info; kommunstyrelsen@jarfalla.se; kalmar tingsrätt; kammarrätten goteborg; karlskrona.kommun@karlskrona.se; registrator; Kungälv kommun; info@kvinnet.org; kommun@linkoping.se; registrator; registrator@lu.se; lycksele tingsrätt; dalarna@lansstyrelsen.se; gavleborg@lansstyrelsen.se; halland@lansstyrelsen.se; kronoberg@lansstyrelsen.se; stockholm@lansstyrelsen.se; vasternorrland@lansstyrelsen.se; ostergotland@lansstyrelsen.se; kommunstyrelsen@malmo.se; ks@markaryd.se; registrator; info; info; info; info@m fj.se; norrkoping.kommun@norrkoping.se; Origo@stockholm.se; registrator kansli; justitieombudsmannen@jo.se; info; info@riffi.nu; info@roks.se; Kontakt@gapf.se; kundservice; sahlgrenska.universitetssjukhuset@vgregion.se; skara.kommun@skara.se; registrator; socialstyrelsen; info@somaya.se; kommunstyrelsen@stockholm.se; svea hovrätt; kyrkostyrelsen@svenskakyrkan.se; info@advokatsamfundet.se; registrator@skr.se; info; sodertalje.kommun@sodertalje.se; info@terrafem.org; info@tris.se; kommunstyrelsen@trollhattan.se; kommunen@uddevalla.se; umea.kommun@umea.se; info@unizon.se; Kommunledningskontoret@uppsala.se; registrator; info@vhek.se; vellinge.kommun@vellinge.se; kommunstyrelsen@vasteras.se; registrator; kommun@astorp.se; Kommun@orebro.se; registrator; kommunledning@ornskoldsvik.se; kundcenter@ostersund.se; kommun@osteraker.se
Cc: betankande@elanders.com; Ju Registrator
Subject: Remiss av Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar, dnr. Ju2024/02261, Svar senast 6 mars 2025
Attachments: Remissmissiv.pdf
Categories: Maria

Varsam: Detta är ett meddelande från en extern avsändare. Öppna inte länkar eller bilagor om du är osäker på avsändaren eller innehållet.

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2024/10/ds-202420/>

Remiss av Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar

Remissinstanser

1. Asylrättscentrum
2. Barnombudsmannen
3. Bollnäs kommun
4. Borås kommun

5. Botkyrka kommun
6. BRIS – Barnens Rätt i Samhället
7. Diskrimineringsombudsmannen
8. Domstolsverket
9. Eskilstuna kommun
10. Fagersta kommun
11. Falu kommun
12. Fredrika Bremer Förbundet
13. Förvaltningsrätten i Luleå
14. Gryning Vård AB
15. Göteborgs kommun
16. Human Rights Watch Sverige
17. Högskolan i Skövde
18. Institutet för mänskliga rättigheter
19. Islamiska samarbetsrådet
20. Judiska Centralrådet
21. Jämställdhetsmyndigheten
22. Järfälla kommun
23. Kalmar tingsrätt
24. Kammarrätten i Göteborg
25. Karlskrona kommun
26. Karolinska institutet
27. Kungälv kommun
28. Kvinnors Nätverk
29. Linköpings kommun
30. Linköpings universitet (Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)
31. Lunds universitet (Juridiska fakulteten)
32. Lycksele kommun
33. Länsstyrelsen i Dalarnas län

34. Länsstyrelsen i Gävleborgs län
35. Länsstyrelsen i Hallands län
36. Länsstyrelsen i Kronobergs län
37. Länsstyrelsen i Stockholms län
38. Länsstyrelsen i Västernorrlands län
39. Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)
40. Malmö kommun
41. Markaryds kommun
42. Migrationsverket
43. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
44. Myndigheten för stöd till trossamfund
45. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
46. Män för jämställdhet
47. Norrköpings kommun
48. Origo
49. Polismyndigheten
50. Riksdagens ombudsmän
51. Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU
52. Riksförbundet Internationella Föreningar för Invandrarkvinnor
53. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige
54. Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime
55. Rädda Barnen
56. Sahlgrenska universitetssjukhuset
57. Skara kommun
58. Skatteverket
59. Socialstyrelsen
60. Somaya stödjour
61. Stockholms kommun

62. Svea hovrätt
63. Svenska Kyrkan
64. Sveriges advokatsamfund
65. Sveriges Kommuner och Regioner
66. Sveriges kristna råd
67. Södertälje kommun
68. Terrafem
69. Tjejers Rätt i Samhället
70. Trollhättans kommun
71. Uddevalla kommun
72. Umeå kommun
73. Unizon
74. Uppsala kommun
75. Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid)
76. Varken hora eller kuvad
77. Vellinge kommun
78. Västerås kommun
79. Åklagarmyndigheten
80. Åstorps kommun
81. Örebro kommun
82. Örebro universitet (Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete)
83. Örnsköldsviks kommun
84. Östersunds kommun
85. Österåkers kommun

Remissvaren ska ha kommit in till Justitiedepartementet **senast den 6 mars 2025**. Svaren bör lämnas per e-post till ju.remissvar@regeringskansliet.se och med kopia till JU.L2@regeringskansliet.se. Ange diarienummer Ju2024/02261 och remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet.

Svaret bör lämnas i två versioner: den ena i ett bearbetningsbart format (t.ex. Word), den andra i ett format (t.ex. pdf) som följer tillgänglighetskraven enligt lagen (2018:1937) om tillgänglighet till digital offentlig service. Remissinstansens namn ska anges i namnet på respektive dokument.

Remissvaren kommer att publiceras på regeringens webbplats.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i promemorian.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Promemorian kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats <https://www.regeringen.se>.

Remissinstanserna kan utan kostnad beställa tryckta exemplar av promemorian via ett [beställningsformulär hos Elanders Sverige AB](#).

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria [Svara på remiss \(SB PM 2021:1\)](#). Den kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

Felix Rådberg
Ämnesråd

Kopia till

Elanders Sverige AB, e-postadress: betankande@elanders.com

Regeringskansliet

Remiss

Ju2024/02261

Justitiedepartementet

Enheten för familjerätt och allmän förmögenhetsrätt
Malin Simon Holm

Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar

Remissinstanser

1. Asylrättscentrum
2. Barnombudsmannen
3. Bollnäs kommun
4. Borås kommun
5. Botkyrka kommun
6. BRIS – Barnens Rätt i Samhället
7. Diskrimineringsombudsmannen
8. Domstolsverket
9. Eskilstuna kommun
10. Fagersta kommun
11. Falu kommun
12. Fredrika Bremer Förbundet
13. Förvaltningsrätten i Luleå
14. Gryning Vård AB
15. Göteborgs kommun
16. Human Rights Watch Sverige
17. Högskolan i Skövde
18. Institutet för mänskliga rättigheter
19. Islamiska samarbetsrådet

20. Judiska Centralrådet
21. Jämställdhetsmyndigheten
22. Järfälla kommun
23. Kalmar tingsrätt
24. Kammarrätten i Göteborg
25. Karlskrona kommun
26. Karolinska institutet
27. Kungälv kommun
28. Kvinnors Nätverk
29. Linköpings kommun
30. Linköpings universitet (Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)
31. Lunds universitet (Juridiska fakulteten)
32. Lycksele kommun
33. Länsstyrelsen i Dalarnas län
34. Länsstyrelsen i Gävleborgs län
35. Länsstyrelsen i Hallands län
36. Länsstyrelsen i Kronobergs län
37. Länsstyrelsen i Stockholms län
38. Länsstyrelsen i Västernorrlands län
39. Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)
40. Malmö kommun
41. Markaryds kommun
42. Migrationsverket
43. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
44. Myndigheten för stöd till trossamfund
45. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
46. Män för jämställdhet
47. Norrköpings kommun

48. Origo
49. Polismyndigheten
50. Riksdagens ombudsmän
51. Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU
52. Riksförbundet Internationella Föreningar för Invandrarkvinnor
53. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige
54. Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime
55. Rädda Barnen
56. Sahlgrenska universitetssjukhuset
57. Skara kommun
58. Skatteverket
59. Socialstyrelsen
60. Somaya stödjour
61. Stockholms kommun
62. Svea hovrätt
63. Svenska Kyrkan
64. Sveriges advokatsamfund
65. Sveriges Kommuner och Regioner
66. Sveriges kristna råd
67. Södertälje kommun
68. Terrafem
69. Tjejers Rätt i Samhället
70. Trollhättans kommun
71. Uddevalla kommun
72. Umeå kommun
73. Unizon
74. Uppsala kommun
75. Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid)
76. Varken hora eller kuvad
77. Vellinge kommun

78. Västerås kommun
79. Åklagarmyndigheten
80. Åstorps kommun
81. Örebro kommun
82. Örebro universitet (Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete)
83. Örnsköldsviks kommun
84. Östersunds kommun
85. Österåkers kommun

Remissvaren ska ha kommit in till Justitiedepartementet **senast den 6 mars 2025**. Svaren bör lämnas per e-post till ju.remissvar@regeringskansliet.se och med kopia till JU.L2@regeringskansliet.se. Ange diarienummer Ju2024/02261 och remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet.

Svaret bör lämnas i två versioner: den ena i ett bearbetningsbart format (t.ex. Word), den andra i ett format (t.ex. pdf) som följer tillgänglighetskraven enligt lagen (2018:1937) om tillgänglighet till digital offentlig service. Remissinstansens namn ska anges i namnet på respektive dokument.

Remissvaren kommer att publiceras på regeringens webbplats.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i promemorian.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Promemorian kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats <https://www.regeringen.se>.

Remissinstanserna kan utan kostnad beställa tryckta exemplar av promemorian via ett [beställningsformulär hos Elanders Sverige AB](#).

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria [Svara på remiss \(SB PM 2021:1\)](#). Den kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

Felix Rådberg
Ämnesråd

Kopia till

Elanders Sverige AB, e-postadress: betankande@elanders.com

Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar

Ds 2024:20

Regeringskansliet
Justitiedepartementet

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss

Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Omslag: Regeringskansliets standard

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2024

ISBN 978-91-525-1019-3 (tryck)

ISBN 978-91-525-1020-9 (pdf)

ISSN 0284-6012

Förord

Chefen för Justitiedepartementet, statsrådet Gunnar Strömmer, gav den 11 september 2023 hovrättsrådet och vice ordföranden Anne Kutenkeuler i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att ta fram ett förslag till förbud mot äktenskap mellan kusiner (Ju 2023:C). Hovrättsassessorn Rebecka Jaraj har sedan den 1 oktober 2023 arbetat som sekreterare i uppdraget.

Den 6 november 2023 förordnades docenten Erling Häggström Gunfridsson (Umeå universitet), rättsliga experten Maria Krysiak (Skatteverket), forskaren Hanne Martinek (Socialstyrelsen), rättsliga experten Annika Eriksson (Migrationsverket), utredaren Jenny Nilsson Folke (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck) och universitetslektorn Devin Rexvid (Stockholms universitet) som ledamöter i en till uppdraget knuten referensgrupp. Maria Krysiak entledigades med verkan från och med den 30 maj 2024. Från och med samma dag förordnades rättsliga experten Tobias Alm (Skatteverket) som ledamot i referensgruppen.

Med denna promemoria är uppdraget slutfört.

Stockholm i oktober 2024

Anne Kutenkeuler

/Rebecka Jaraj

Innehåll

Sammanfattning	9
Summary	15
1 Författningsförslag	21
1.1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken (1987:230).....	21
1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap	25
2 Uppdraget och dess genomförande	27
2.1 Uppdraget.....	27
2.2 Uppdragets genomförande.....	28
3 Några uttryck och begrepp	29
3.1 Begreppet kusin och vissa andra uttryck för släktskap.....	29
3.2 Äktenskap inom olika normsystem	30
3.3 Några äktenskapliga uttryck och begrepp.....	32
3.3.1 Giltiga äktenskap	32
3.3.2 Informella och haltande äktenskap.....	33
3.3.3 Arrangerade äktenskap.....	34
3.3.4 Endogama äktenskap.....	35
3.3.5 Tvångsäktenskap.....	36
4 Gällande rätt	37

4.1	Hinder mot äktenskap	37
4.1.1	Allmänt	37
4.1.2	Historik	38
4.1.3	Nuvarande reglering.....	40
4.1.4	Särskilt om övervägandena när det gäller äktenskapshinder vid släktskap	41
4.2	Ingående av äktenskap.....	44
4.2.1	Hindersprövning.....	44
4.2.2	Vigsel.....	45
4.3	Upplösning av äktenskap.....	47
4.3.1	Äktenskapsskillnad på begäran av part	47
4.3.2	Upplösning av tvångsäktenskap och äktenskap som har ingåtts trots att det förelåg hinder mot äktenskap	48
4.4	Erkännande av utländska äktenskap.....	50
4.4.1	Huvudregeln om erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag.....	50
4.4.2	Förhållanden som innebär att utländska äktenskap inte erkänns.....	51
4.4.3	Den allmänna regeln om ordre public.....	54
4.4.4	Prövningen av om ett utländskt äktenskap erkänns i Sverige.....	54
5	Lagstiftningen i några andra länder.....	59
5.1	Danmark.....	59
5.2	Finland	60
5.3	Island	60
5.4	Norge	61
5.5	Tyskland.....	62
5.6	Frankrike.....	62
5.7	Polen.....	63
5.8	Rumänien	63
5.9	Serbien.....	63

5.10	Kroatien.....	64
5.11	Storbritannien	64
5.12	Länder i övrigt.....	65
6	Internationella instrument och åtaganden om mänskliga rättigheter m.m.....	67
6.1	Regeringsformen.....	67
6.2	Europarättsliga instrument.....	68
6.2.1	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.....	68
6.2.2	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna	73
6.2.3	Principen om fri rörlighet inom EU.....	74
6.2.4	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet.....	76
6.3	Förenta nationernas ramverk för mänskliga rättigheter.....	77
6.3.1	FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.....	77
6.3.2	Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor	78
6.3.3	FN:s konvention om barnets rättigheter	79
6.3.4	Övriga FN-rättsliga dokument.....	80
7	Hedersrelaterat våld och förtryck.....	81
7.1	Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?	81
7.1.1	Olika beskrivningar	82
7.1.2	Begreppet heder.....	84
7.2	Vad vet vi om omfattningen av hedersförtryck i Sverige?	86
7.3	Tidigare åtgärder inom området.....	89
7.3.1	Lagstiftning för att motverka tvångs- och barnäktenskap.....	90

7.3.2	Heder som grund för straffskärpning och det särskilda brottet hedersförtryck.....	94
7.3.3	Utreseförbud för barn	96
7.3.4	Oskuldskontroll och oskuldsingrepp	98
7.3.5	Myndigheters uppdrag och arbete på området.....	98
8	Äktenskap mellan nära släktingar – förekomst globalt, orsaker och konsekvenser	103
8.1	Förekomsten av äktenskap mellan kusiner och andra nära släktingar globalt	103
8.2	Orsaker och konsekvenser.....	107
8.2.1	Religionens betydelse.....	108
8.2.2	Kusinäktenskap som ett inslag i släktbaserade samhällsstrukturer.....	109
8.2.3	Sedvänjor kring hemgift och kvinnlig arvsrätt	111
8.2.4	Kusinäktenskapets roll i en hederskontext.....	112
8.3	Medicinska aspekter	114
9	Inhämtat underlag om förhållanden i Sverige.....	119
9.1	Uppskattningar av omfattningen av kusinäktenskap m.m. i Sverige.....	120
9.2	Myndigheter.....	122
9.2.1	Skatteverket	122
9.2.2	Migrationsverket	123
9.2.3	Polismyndigheten	125
9.2.4	Åklagarmyndigheten.....	127
9.2.5	Vissa trossamfund och Myndigheten för stöd till trossamfund	128
9.2.6	Länsstyrelserna.....	129
9.2.7	Resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck.....	130
9.3	Ideella organisationer m.m.....	132
9.3.1	Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF)	132
9.3.2	Tjejers rätt i samhället (TRIS).....	134
9.3.3	Kvinnors Nätverk	136

9.3.4	Föreningen Kvinnors Rätt	136
9.3.5	Somaya stödjour	137
9.3.6	Skyddade boenden för personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.....	138
9.3.7	Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) ...	139
9.4	Berättelser om kusinäktenskap	142
9.5	Uppgifter från sjukvården	150
10	Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar	153
10.1	Hedersförtryck och ofrihet vid ingående av äktenskap.....	154
10.2	Kusinäktenskap – förekomst, orsaker och konsekvenser ..	155
10.3	Medicinska risker	160
10.4	Ett förbud mot kusinäktenskap	162
10.5	Äktenskap mellan andra nära släktingar	168
10.6	Äktenskap mellan halvsyskon	171
10.7	Adoptivförhållanden.....	173
10.8	Internationella åtaganden när det gäller mänskliga rättigheter m.m.	176
11	Prövning av äktenskapshinder och upplösning av äktenskap som har ingåtts trots förbud	179
11.1	Prövningen av äktenskapshinder.....	179
11.2	Upplösning av äktenskap som ingåtts i strid mot förbud	184
12	Utländska äktenskap	187
12.1	Gällande regler om erkännande av utländska äktenskap	188
12.2	Myndigheternas prövning	189
12.3	Förbud mot att erkänna utländska äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling	191

12.4	Undantag från erkännandeförbudet vid synnerliga skäl	198
13	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	201
14	Förslagets konsekvenser.....	205
15	Författningskommentar	209
15.1	Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken (1987:230)	209
15.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.....	213
Bilaga 1	Uppdraget (Ju 2023:C)	215
Bilaga 2	Utlåtande från Karolinska institutet om medicinska aspekter av släktgifte	221

Sammanfattning

Gällande rätt

Enligt gällande rätt finns det hinder mot äktenskap mellan dem som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Halvsyskon och helsyskon till följd av adoptionsförhållande har möjlighet att ingå äktenskap efter tillstånd från länsstyrelsen. Övriga släktskap omfattas inte av några äktenskapshinder. Det är alltså tillåtet för kusiner att ingå äktenskap. Äktenskap får även ingås mellan dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon (syskons avkomling), t.ex. en kvinna och hennes farbror.

Utländska äktenskap erkänns som huvudregel inte i Sverige om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha omfattats av hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Det innebär att utländska kusinäktenskap i dag erkänns här i landet. Detsamma gäller äktenskap med ett syskons avkomling.

Uppdraget

Utredaren har getts i uppdrag att ta fram ett förslag till förbud mot äktenskap mellan kusiner. Syftet är att skapa en uppdaterad och ändamålsenlig reglering som motverkar hedersförtryck och äktenskap som ingås till följd av påtryckningar eller annan påverkan.

Utredaren ska inhämta faktaunderlag om orsaker till och effekter, såväl medicinska som samhälleliga, av kusinäktenskap och, i den mån det behövs för uppdraget, äktenskap mellan andra nära släktingar. I uppdraget ingår att analysera behovet av och förutsättningarna för ett förbud mot kusinäktenskap och att lämna förslag till ett förbud mot kusinäktenskap i äktenskapsbalken.

Utredaren ska bedöma om särskilda regler om äktenskapsskillnad bör gälla om ett äktenskap har ingåtts mellan kusiner trots att det

inte är tillåtet och ta ställning till vilken verkan kusinäktenskap som har ingåtts i ett annat land bör ha i Sverige.

Dessutom ska utredaren överväga om reglerna om äktenskap mellan andra nära släktingar bör ändras och, oberoende av vad utredaren kommer fram till, lämna förslag på hur äktenskap med halvsyskon och med föräldrars syskon kan förbjudas.

Ett förbud mot kusinäktenskap

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor, främst flickor och kvinnor men även andra, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld i syfte att upprätthålla gemensamma normer och värderingar. Det handlar bl.a. om krav på giftermål och val av äktenskapspartner. Även utanför en tydlig hederskontext kan arrangerade äktenskap förekomma med inslag av påverkan från familj och släktingar. Trots lagstiftningsåtgärder och andra insatser är tvång och andra påtryckningar i samband med ingående av äktenskap fortfarande ett problem i Sverige. Detta gäller särskilt för unga som lever i sammanhang med hedersnormer och oskuldskrav före äktenskap. Mot denna bakgrund är det tydligt att ytterligare åtgärder behöver vidtas.

Det är inte möjligt att utifrån offentliga register få några heltäckande uppgifter om släktskap mellan makar som bor i Sverige, i vart fall inte på befolkningsnivå. Det går alltså inte att säga hur många personer i Sverige som är gifta med en kusin. Inhämtat underlag talar dock för att kusinäktenskap historiskt sett har förekommit i mycket begränsad omfattning i landet. Under de senaste decennierna har det skett demografiska förändringar i Sverige. Bland annat har inflyttningen ökat från andra länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande, framför allt från Mellanöstern, Asien och Afrika. En slutsats som bör kunna dras är att den ökade inflyttningen från sådana länder också har inneburit en ökning av antalet kusinäktenskap i Sverige.

Det har framkommit att kusinäktenskap utövas som ett inslag i vissa traditioner och sedvänjor. Äktenskap i sådana sammanhang är inte sällan arrangerade på så sätt att valet av partner är en angelägenhet för flera och att det finns krav och förväntningar på att familjens, släktens eller ett större kollektivs intressen sätts före individens. Det

har också framkommit att kusinäktenskap förekommer i samband med utövande av hedersnormer. Vid många av de kontakter som förekommit med organisationer som verkar mot hedersförtryck har förmedlats att kusinäktenskap ofta är förenade med tvång eller olika grader av ofrihet. Kusinäktenskap beskrivs ha ett samband med efterlevande av ett oskulds- och kyskhetsideal för flickor och kvinnor som lever i en hederskontext och bidra till att stärka hedersnormer och underlätta kontroll av flickor och kvinnor. Mot denna bakgrund görs i promemorian bedömningen att det vid kusinäktenskap finns en särskild risk för att flickor och kvinnor, men även andra, utsätts för hedersförtryck, tvång och annan ofrihet.

I uppdraget har även ingått att redovisa vilka medicinska risker det finns för barn vars föräldrar är kusiner. Bedömningen har gjorts att det finns en ökad risk för sjukdom och funktionsnedsättning hos barn vars föräldrar är kusiner. Detta förhållande har dock i sig inte bedömts tillräckligt för att motivera ett förbud mot kusinäktenskap.

I promemorian föreslås att ett förbud mot kusinäktenskap införs i äktenskapsbalken. Ett sådant förbud bedöms kunna bidra till att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap och utgöra ett komplement till andra åtgärder på området. Det föreslås att förbudet inte ska vara förenat med en möjlighet till dispens. Bedömningen görs att ett dispensförfarande skulle få till följd att ett förbud mot kusinäktenskap inte blir en tillräckligt effektiv åtgärd för att uppnå det avsedda syftet med lagstiftningen.

För det fall ett kusinäktenskap skulle ingås trots förbudet föreslås att en make ska ha rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Talan om äktenskapsskillnad ska i dessa fall även kunna föras av allmän åklagare.

Hinder mot äktenskap mellan andra nära släktingar

I uppdraget har även ingått att överväga äktenskapshinder mellan andra nära släktingar. I detta sammanhang har framkommit att äktenskap mellan syslingar är vanligt förekommande i delar av världen och att sådana äktenskap även förekommer i hederskontexter i Sverige. Det bedöms dock att ett förbud mot äktenskap som omfattar syslingar skulle vara en alltför långtgående inskränk-

ning. Detsamma gäller äktenskap mellan en kusin och en annans kusins barn. Det förslås därför inte att dessa släktskap ska omfattas av något äktenskapshinder.

När det gäller äktenskap mellan syskon och syskons avkomling har det inte framkommit att sådana äktenskap förekommer i någon nämnvärd utsträckning, varken i hederskontexter eller i andra sammanhang. Eftersom sådana äktenskap innebär ett ännu närmare släktskap än det mellan kusiner, för vilket ett förbud föreslås, görs bedömningen att den mest ändamålsenliga och konsekventa regleringen är att ett förbud även omfattar sådana äktenskap. Det föreslås därför att det ska införas ett förbud mot äktenskap mellan dem, av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon.

Redovisat underlag talar för att det i Sverige är mycket ovanligt att äktenskap ingås mellan halvsyskon eller mellan dem som till följd av adoptionsförhållande är att anse som helsyskon. I konsekvens med det föreslagna förbudet mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar föreslås att dispensmöjligheten för äktenskap mellan halvsyskon och mellan helsyskon till följd av adoptionsförhållande tas bort.

Erkännande av utländska äktenskap

Bedömningen att det vid kusinäktenskap finns en särskild risk för att flickor och kvinnor, men även andra, utsätts för hedersförtryck, tvång och annan ofrihet gör sig inte gällande bara när ett äktenskap ingås i Sverige utan även i fråga om utländska äktenskap. Detta står till en början klart i situationer där parterna har en anknytning till Sverige, t.ex. på grund av att de bor och har sin hemvist här, men av olika anledningar ändå väljer att resa utomlands och ingå äktenskapet där. För det fall utländska kusinäktenskap erkänns, skulle ett äktenskapshinder i svensk lag i dessa fall med lätthet kunna kringgå. Även i situationer där parterna vid tidpunkten för ingåendet av äktenskapet inte hade någon direkt anknytning till Sverige finns ett intresse att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap.

För att på ett effektivt sätt kunna motverka hedersförtryck i Sverige föreslås att utländska kusinäktenskap inte ska erkännas här i landet. Erkännandeförbudet ska vara generellt och omfatta alla

kusinäktenskap, oavsett makarnas anknytning till Sverige vid tidpunkten för äktenskapets ingående. Detsamma ska gälla för utländska äktenskap mellan syskon och syskons avkomling. Erkännandeförbudet ska gälla oavsett om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående fanns hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Det ska alltså som huvudregel gälla även utländska äktenskap som har ingåtts före lagens ikraftträdande.

För att undvika orimliga konsekvenser för de personer som berörs och för att leva upp till Sveriges europarättsliga åtaganden föreslås att det ska finnas möjlighet att göra undantag från erkännandeförbudet vid synnerliga skäl.

Ikraftträdande- och övergångsregler

Utredaren föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2026.

När det gäller äktenskap som ingås enligt svensk lag ska äldre bestämmelser gälla för ett äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet eller som ingås efter ikraftträdandet med stöd av ett tillstånd som har meddelats före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser ska också gälla om en ansökan om tillstånd har kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet och prövningen sker efter ikraftträdandet.

För äktenskap som ingås enligt utländsk lag ska äldre bestämmelser om erkännande gälla för äktenskap som har registrerats av Skatteverket i folkbokföringsdatabasen före ikraftträdandet.

Summary

Applicable law

According to applicable law, there are impediments to marriage between people who are direct ascendants or descendants, or are full siblings. Half-siblings or full siblings as a result of adoption have the possibility to enter into marriage with the permission of the county administrative board. Other family relationships are not covered by impediments to marriage. It is thus permitted for cousins to enter into marriage. Marriage may also be entered into between two people of whom one is the direct descendant of the other's sibling (the sibling's offspring), such as a woman and her paternal uncle.

As a general rule, foreign marriages are not recognised in Sweden if, at the time of entry into marriage, there would have been impediments to the marriage under Swedish law. This means that foreign cousin marriages are currently recognised here in this country. This also applies to marriages between a person and their sibling's offspring.

Remit

The Inquiry has been tasked with drafting a proposal for a ban on cousin marriage. The aim is to create an updated and appropriate regulation that counters honour-based oppression and marriages entered into as a result of pressure or other influence.

The Inquiry should gather information about the causes and effects – both medical and social – of cousin marriage and, to the extent needed for the remit, marriage between other close relatives. The remit includes analysing the need and conditions for a ban on cousin marriage and submitting a proposal for a ban on cousin marriage in the Marriage Code.

The Inquiry should assess whether special divorce regulations should apply if cousins have entered into a marriage despite it being banned and determine whether a marriage entered into between cousins in another country should be valid in Sweden.

In addition, the Inquiry should consider whether the rules on marriage between other close relatives should be amended and, regardless of what the Inquiry concludes, submit proposals for how marriage with a half-sibling and sibling of a parent can be banned.

A ban on cousin marriage

Honour-related violence and oppression means that people – primarily women and girls, but also others – are restricted in their lives and subjected to coercion and violence for the purpose of maintaining common norms and values. This includes requirements for marriage and marriage partners. Arranged marriages also occur outside of a clear honour-related context, with elements of influence from family and relatives. Despite legislative measures and other initiatives, coercion and other pressure in connection with entering into marriage are still a problem in Sweden. This particularly applies to young people living in contexts with honour-based norms and the requirement of virginity before marriage. In light of this, it is clear that further measures need to be taken.

It is not possible to obtain any comprehensive information from public registers about consanguinity between spouses who live in Sweden – at least not at population level. It is thus not possible to say how many people in Sweden are married to a cousin. However, data gathered indicates that cousin marriage has historically occurred to a very limited extent in this country. In recent decades, demographic changes have taken place in Sweden. Immigration has increased from countries in which cousin marriages are common, primarily the Middle East, Asia and Africa. One conclusion that can be drawn is that increased immigration from such countries has resulted in an increase in cousin marriages in Sweden.

It has emerged that cousin marriage is practised as an element of certain traditions and customs. Marriages in such contexts are often arranged in such a way that the choice of partner is a matter of interest for several people. In these cases, there are requirements and

expectations to put the interests of the family, relatives, or a larger collective group before those of the individual. It has also emerged that there is a connection between cousin marriage and the practise of honour-based norms. Many of the organisations that work to combat honour-related oppression have indicated that cousin marriage is often associated with coercion or various degrees of restriction of freedom. Cousin marriage is said to have a connection with living up to the ideals of virginity and chastity for girls and women who live in honour-related contexts, helping strengthen honour-based norms and facilitating control of women and girls. It has therefore been concluded that there is a particular risk for women and girls, but also others, to be subjected to honour-related oppression, coercion and other restrictions of freedom in cousin marriages.

The remit has also included presenting the medical risks for children whose parents are cousins. It has been determined that there is an increased risk of illness and disability among children whose parents are cousins. However, this fact in itself has not been deemed sufficient to justify a ban on cousin marriage.

The Inquiry proposes introducing a ban on cousin marriage in the Marriage Code. The assessment of the Inquiry is that such a ban could help combat honour-related oppression and other restrictions of freedom in connection with entry into marriage and complement other measures in this area. The Inquiry proposes to not combine the ban with a possibility to grant exemptions. It has been determined that an exemption procedure would result in a ban on cousin marriage not being a sufficiently effective measure to achieve the legislation's intended purpose.

In the event that a cousin marriage is entered into despite the ban, it is proposed that a spouse be entitled to divorce without a preceding period of consideration. In such cases, a public prosecutor should also be able to carry out divorce action.

Impediments to marriage between other close relatives

The remit has also included consideration of impediments to marriage between other close relatives. In this context, it has emerged that marriages between second cousins occur regularly in

some parts of the world and that such marriages also occur in honour-related contexts in Sweden. However, the assessment of the Inquiry is that a ban on marriage that encompasses second cousins would be a too extensive restriction. The same applies to marriage between a person and their cousin's child. This consanguinity should therefore not be covered by an impediment to marriage.

As regards marriage between a person and their sibling's offspring, it has not emerged that such marriages occur to any significant extent either in honour-related or other contexts. Since such marriages entail even closer family relationships than those between cousins, for which a ban is proposed, the assessment of the Inquiry is that the most appropriate and consistent regulation is for a ban to also cover such marriages. The Inquiry therefore proposes introducing a ban on marriage between two people of whom one is a direct descendant of the other's sibling.

Gathered information indicates that it is very uncommon in Sweden for marriage to be entered into between half-siblings or those who are considered full siblings as a result of adoption. As a consequence of the proposed ban on cousin marriage and certain other close relatives, the Inquiry proposes removing the possibility of exemption for marriages between half-siblings and between full siblings as a result of adoption.

Recognition of foreign marriages

The assessment of the Inquiry that cousin marriages pose a particular risk to women and girls – but also others – of being subjected to honour-related oppression, coercion or other restrictions of freedom is relevant not only when a marriage is entered into in Sweden, but also in foreign marriages. This is particularly clear in situations where the parties have ties to Sweden, such as cases where people live and have their habitual residence here but choose, for various reasons, to travel abroad and enter into marriage there. If foreign cousin marriages are recognised, an impediment to marriage in Swedish law could easily be circumvented. Also in situations in which the parties had no direct links to Sweden at the time of entry into marriage, there is an interest in combating honour-related

oppression and other restrictions of freedom in connection with entry into marriage.

To be able to effectively combat honour-related oppression in Sweden, the Inquiry proposes that foreign cousin marriages are not recognised here in this country. This non-recognition should be general and cover all marriages between cousins, regardless of the spouses' ties to Sweden at the time of entry into marriage. The same should apply to foreign marriages between a person and their sibling's offspring. The non-recognition should apply regardless of whether there were impediments to the marriage under Swedish law at the time of entry into marriage. Thus, as a principle rule it should also apply to foreign marriages entered into before the law's entry into force.

To avoid unreasonable consequences for the people affected and to live up to Sweden's obligations under European law, it is proposed that an exemption to the non-recognition of a foreign marriage be possible on exceptional grounds.

Entry into force and transitional regulations

The Inquiry proposes that the legislative amendments enter into force on 1 July 2026.

As regards marriages entered into under Swedish law, older provisions should apply to marriages entered into before entry into force, or entered into after entry into force pursuant to a licence that was issued before entry into force. Older provisions should also apply if a licence application was received by the county administrative board before entry into force and the examination takes place after entry into force.

For marriages entered into under foreign law, older provisions on recognition should apply to marriages registered by the Swedish Tax Agency in the national population register before entry into force.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken (1987:230)

Härigenom föreskrivs i fråga om äktenskapsbalken
dels att 15 kap. 1 § ska upphöra att gälla,
dels att 2 kap. 3 §, 3 kap. 2 och 3 §§, 5 kap. 5 § och 15 kap. 4 § ska
 ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap. 3 §

Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är *helsyskon*.

Halvsyskon får inte ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §.

Vid tillämpningen av första och andra styckena jämföras adoptivförhållande med släktskap. *De som därvid anses som*

Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är *syskon*. *Det samma gäller om den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon eller om den ena har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar.*

Vid tillämpningen av första stycket jämföras adoptivförhållande med släktskap.

helsyskon får dock ingå äktenskap med varandra efter tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §.

3 kap.

2 §

Den som varken är eller *skall* vara folkbokförd här i landet *skall* vid hindersprövningen visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet, om ett sådant intyg kan anskaffas.

Om det fordras tillstånd till äktenskapet, skall bevis om tillståndet visas upp vid hindersprövningen.

Den som varken är eller *ska* vara folkbokförd här i landet *ska* vid hindersprövningen visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet, om ett sådant intyg kan anskaffas.

3 §

De som begär hindersprövning ska skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra *i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket, ska deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon.*

De som begär hindersprövning ska på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap. Den som tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap ska styrka att äktenskapet eller partnerskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

De som begär hindersprövning ska skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra *på det sätt som sägs i 2 kap. 3 §.*

5 kap. 5 §

En make har rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det görs sannolikt att maken har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken har ingått äktenskapet före 18 års ålder. Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra *i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon*, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst.

Om det är fråga om tvegifte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om partnerskap registrerats trots att någon av partnerna då var gift.

I de fall som avses i första stycket får talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare. I de fall som avser äktenskap som har ingåtts av underårig är socialnämnden i den kommun där personen är folkbokförd eller, om personen inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där han eller hon vistas skyldig att på begäran lämna yttrande samt de upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning till åklagaren. En annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse i frågan är skyldig att lämna sådana på begäran av den socialnämnd som ska yttra sig.

Bestämmelser om erkännande av äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag i de fall som avses i första stycket finns i 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap.

15 kap.
4 §

Länsstyrelsens beslut *om tillstånd till äktenskap* eller om för rättande av vigsel får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Länsstyrelsens beslut om för rättande av vigsel får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2026.
 2. Äldre bestämmelser gäller för ett äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet eller som ingås efter ikraftträdandet med stöd av ett tillstånd som har meddelats före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller också om en ansökan om tillstånd har kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet och prövningen sker efter ikraftträdandet.

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap. 8 a §

Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,	1. om parterna är släkt med varandra på det sätt som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken eller om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits något annat hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,
2. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller	
3. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.	

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2026.
 2. Äldre bestämmelser gäller för äktenskap som har registrerats av Skatteverket i folkbokföringsdatabasen före ikraftträdandet.

2 Uppdraget och dess genomförande

2.1 Uppdraget

Utredaren har till uppdrag att ta fram ett förslag till förbud mot äktenskap mellan kusiner. Syftet med uppdraget är att skapa en reglering som motverkar hedersförtryck och äktenskap som ingås till följd av påtryckningar eller annan påverkan.

Enligt uppdraget ska utredaren inhämta faktaunderlag om orsaker till och effekter, såväl medicinska som samhälleliga, av kusinäktenskap och, i den mån det behövs för uppdraget, äktenskap mellan andra nära släktingar. I uppdraget ingår att analysera behovet av och förutsättningarna för ett förbud mot kusinäktenskap, samt lämna förslag till ett förbud mot kusinäktenskap i äktenskapsbalken.

Utredaren ska bedöma om särskilda regler om äktenskapsskillnad bör gälla om ett äktenskap har ingåtts mellan kusiner trots att det inte är tillåtet, och ta ställning till vilken verkan kusinäktenskap som har ingåtts i ett annat land bör ha i Sverige.

Därtill ska utredaren överväga om reglerna om äktenskap mellan andra nära släktingar bör ändras och, oberoende av vad utredaren kommer fram till, lämna förslag på hur äktenskap med halvsyskon och med föräldrars syskon kan förbjudas.

Utredaren ska lämna förslag till de författningsändringar och andra åtgärder som behövs.

Den fullständiga uppdragsbeskrivningen framgår av bilaga 1 till denna promemoria.

2.2 Uppdragets genomförande

Arbetet påbörjades i oktober 2023. För att biträda utredaren har en grupp experter förordnats att ingå i en referensgrupp. Under arbetets gång har fem sammanträden hållits med referensgruppen.

Inom ramen för arbetet har kontakt tagits med ett flertal myndigheter, däribland Migrationsverket, Skatteverket, Polismyndigheten, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten, Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelserna, Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, samt Myndigheten för stöd till trossamfund.

Vidare har kontakter tagits med olika organisationer och andra aktörer samt med enskilda som utifrån sitt arbete eller på annat sätt har erfarenheter av kusunäktenskap och andra frågor som berörs av uppdraget, bl.a. Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF), Tjejers rätt i samhället (TRIS), Origo, Kvinnors Nätverk, Föreningen Kvinnors Rätt, Somaya stödjour, Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), regionala resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, samt skyddade boenden med inriktning att ge stöd till personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Utredaren och sekreteraren har även haft kontakt med ett antal trossamfund verksamma i Sverige och därvid deltagit vid Myndigheten för stöd till trossamfunds samrådsmöten med Ortodoxa och österländska kyrkans ekumeniska råd och med Islamiska samarbetsrådet.

Synpunkter och upplysningar har inhämtats från Karolinska institutet, Sahlgrenska universitetssjukhuset, Högskolan i Skövde och juridiska fakulteten vid Lunds universitet.

Information har inhämtats om lagstiftningen i andra länder. Kontakter har därvid tagits med berörda departement i Norge, Danmark, Finland och Island.

Inom ramen för arbetet har samråd skett med Utredningen om förstärkta åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck (Ju 2024:01) och Jämställdhetsmyndigheten med anledning av myndighetens uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och månggifte i Sverige samt andra närliggande frågor (A2023/01238).

3 Några uttryck och begrepp

I kapitlet ges en beskrivning av vissa släktskap som berörs i promemorian (avsnitt 3.1). Därefter följer ett avsnitt om äktenskap inom olika normsystem (avsnitt 3.2). Vidare redogörs för några uttryck och begrepp av betydelse i sammanhanget, bl.a. giltiga och informella äktenskap, arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap (avsnitt 3.3).

3.1 Begreppet kusin och vissa andra uttryck för släktskap

Någon definition av begreppet kusin finns inte i gällande lag. Enligt vedertaget språkbruk avses ett släktskap där två personer har varsin förälder som är syskon till varandra. Kusin förekommer även i olika språkliga varianter för att beskriva andra släktskap, exempelvis ”nästkusin”, men används också i vissa sammanhang för att markera samhörighet som inte bygger på släktband eller släktband som är mer avlägsna. Begreppet kusin kan också förekomma i mer specifika termer för att tydliggöra på vilket sätt deras respektive föräldrar är släkt med varandra, bl.a. att man är ”dubbelkusiner” eller ”parallellkusiner”. Ett annat släktförhållande som har relevans är det mellan syslingar, som ibland också benämns som ”andrakusiner” (jfr. engelskans ”second cousin”).

I promemorian kommer begreppet kusiner att användas för att beskriva två personer, varav den ena har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar. I begreppet innefattas vissa olika varianter av kusinskap. Dessa kan vara:

- ”Halvkusiner”, dvs. personer som är släkt på så sätt att en av deras respektive föräldrar är halvsyskon till varandra.

- ”Dubbelkusiner”, dvs. personer som är kusiner genom båda sina föräldrar, vilket innebär att den ena personens båda föräldrar är syskon till den andra personens föräldrar, t.ex. om två systrar får barn med två bröder.
- ”Parallellkusiner”, dvs. personer som är barn till två syskon av samma kön, t.ex. barn till två bröder.
- ”Korskusiner”, dvs. personer som är barn till två syskon av olika kön, dvs. barn till en syster och en bror.

Två andra begrepp är sysslingar och bryllingar. Med sysslingar avses två personer som har varsin förälder som är kusiner till varandra. I vissa delar av Sverige beskrivs detta släktförhållande vanligtvis som tremänningar. Bryllingar avser två personer som har varsin förälder som är sysslingar till varandra, och kan även benämnas fyrmänningar.

Något som kan vara av betydelse i sammanhanget är om man vid beskrivningen av olika släktförhållanden avser biologiska släktband (blodsband) och/eller rättsliga släktband. Vem som är rättslig förälder framgår av bestämmelserna i 1 kap. föräldrabalken. I de flesta fall har de rättsliga föräldrarna även biologiska släktband till barnet. Men rättsliga släktband kan uppstå även på andra sätt, bl.a. genom adoption eller om modern under vissa förutsättningar har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen. Barnet har då inte biologiska släktband till en eller båda sina rättsliga föräldrar.

3.2 Äktenskap inom olika normsystem

Äktenskap förekommer som en grundläggande och viktig samhällsstruktur över hela världen men synen på och betydelsen av äktenskap varierar mellan olika länder och rättstraditioner, inom olika trosinriktningar och kulturer. Äktenskapet kan definieras både utifrån officiella normsystem, dvs. den civilrättsliga lagstiftning som gäller i ett visst land eller utifrån traditioner och religiösa sedvänjor. Dessa olika normsystem verkar många gånger parallellt inom ett och samma samhälle och kan ibland leda till att det uppstår olika uppfattningar när det gäller äktenskapet. Sådana situationer kan t.ex.

uppkomma när personer flyttar till ett land med ett officiellt normsystem för äktenskap som skiljer sig från de normer och traditioner som gäller i det samhälle som man ursprungligen kommer ifrån.¹

Äktenskapet som institut medför betydande rättsverkningar. Enligt svensk rätt uppkommer genom äktenskapet bl.a. en ömsesidig underhållsskyldighet, giftorättsgemenskap avseende makarnas egendom, rätt att ära varandra och gemensamt föräldraansvar för barn som föds i äktenskapet. Var och en av makarna har en ovillkorlig rätt till äktenskapsskillnad utan angivande av några skäl. Den enda inskränkning som finns är att det i vissa fall löper en betänketid. Om det finns en anknytning till andra länder förutsätter en prövning i svensk domstol internationell behörighet. Vid en prövning i svensk domstol tillämpas svensk lag när det gäller talan om äktenskapsskillnad utom i vissa undantagsfall då även utländsk rätt kan vara att beakta (se 3 kap. 4 § lagen [1904:26 s. 1] om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap [IÄL]).

Även sett till en svensk kontext är det dock inte enbart det juridiska perspektivet (det officiella normsystemet) som har betydelse. Om ett äktenskap omfattas av ett religiöst eller traditionellt normsystem kan också detta få betydelse för de berörda parterna. Enligt en traditionell, ofta religiöst präglad syn utgör äktenskapet den enda tillåtna ramen för samlevnad och sexualliv. Detta synsätt är fortfarande utbrett på många håll i världen och inom vissa grupper i Sverige. För att äktenskapet ska anses giltigt inom den egna gruppen kan det krävas att det har ingåtts enligt särskild tradition (se avsnitt 3.3.2).

Det för parterna gällande normsystemet kan också uppställa särskilda villkor för äktenskapsskillnad. Exempelvis tillåter den katolska kyrkan inte skilsmässa, dock annullering under vissa förutsättningar. Någon enhetlig islamisk rätt kan inte sägas finnas, men generellt anses kvinnor ha betydligt mindre möjligheter att begära äktenskapsskillnad än män. Det förhåller sig dessutom så att länder med en islamiskt präglad rättsordning regelmässigt inte godtar en civilrättslig äktenskapsskillnad om den inte anses uppfylla vissa religiösa krav eller om den inte åtföljs av en religiös äktenskapsskillnad. Begränsningar i rätten att skiljas och krav på en religiös äktenskapsskillnad inom det egna trossamfundet förekommer också inom andra religiösa grupper (se SOU 2012:35 s. 85).

¹ Ungdomsstyrelsen, *Äkta makar*, Ungdomsstyrelsen skrifter 2012:1, (2012), s. 24 f.

3.3 Några äktenskapliga uttryck och begrepp

3.3.1 Giltiga äktenskap

I Sverige liksom i de flesta andra länder finns det bestämmelser om hur ett äktenskap ingås och vilka rättsverkningar ett äktenskap har i olika avseenden, t.ex. när det gäller makarnas förmögenhetsförhållanden och rätt till arv. Man kan på detta sätt tala om ett enligt rättsordningen giltigt äktenskap. Kraven för att ett giltigt äktenskap ska uppkomma varierar mellan olika länder. Enligt svensk lag krävs att en vigsel har förrättats av en behörig vigselförrättare, att båda parter har varit närvarande samtidigt och på fråga från vigselförrättaren uppgett att de samtycker till äktenskapet samt att vigselförrättaren därefter har förklarat att de är makar (se mer om detta i avsnitt 4.2.2). I många länder godtas endast vigslar som följer en religiös ceremoni och därefter har registrerats i vederbörlig ordning. I andra länder krävs att vigseln sker under medverkan av en borgerlig vigselförrättare, varvid en eventuell religiös ceremoni saknar rättslig verkan (se SOU 2007:17 s. 161, 166, 183 och 186).

I Sverige är äktenskapet könsneutralt, vilket innebär att även samkönade parter kan ingå äktenskap (1 kap. 1 § äktenskapsbalken). Sett i ett globalt perspektiv är detta inte särskilt vanligt. I svensk rätt är äktenskapet monogamt och det föreligger hinder mot äktenskap om en eller båda parterna redan är gifta (2 kap. 4 § äktenskapsbalken). I vissa andra delar av världen kan månggifte (polygami) vara tillåtet, vilket innebär att framför allt män kan vara gifta med flera kvinnor samtidigt. I Sverige får den som är under 18 år inte ingå äktenskap (2 kap. 1 § äktenskapsbalken) och äktenskap får inte heller ingås mellan dem som står i visst nära släktskap till varandra (2 kap. 3 § äktenskapsbalken). En mer utförlig redogörelse för reglerna om hinder mot äktenskap på grund av släktskap finns i avsnitt 4.1.

Staters internationellt privaträttsliga bestämmelser reglerar under vilka förutsättningar ett äktenskap som ingås i utlandet erkänns, dvs. betraktas som giltigt, i det egna landet. Bestämmelser om detta i svensk rätt finns i 1 kap. IÄL (se närmare om detta i avsnitt 4.4). Vad som anses utgöra ett äktenskap är inte definierat i IÄL. Det har lämnats till rättstillämpningen att avgöra om en viss rättslig status

som har tillkommit i en annan rättsordning än den svenska har rättsverkningar som motsvarar ett äktenskap enligt svensk rätt och som kan erkännas som ett giltigt äktenskap i Sverige (se bet. 2008/09:CU19 s. 22 och prop. 2021/22:188 s. 23).

3.3.2 Informella och haltande äktenskap

Ett annat begrepp i sammanhanget är informella äktenskap. Med detta avses här ett från svensk synpunkt rättsligt sett icke-formaliserat förhållande mellan parterna som de själva eller deras omgivning likställer, helt eller delvis, med ett formaliserat och juridiskt giltigt äktenskap. Det kan handla om en förbindelse som ingås genom en religiös eller traditionell ceremoni som inte uppfyller lagens krav, t.ex. för att vigselförrättaren saknar laglig behörighet att förrätta vigslar. I vissa länder förekommer det t.ex. att parterna väljer att "gifta sig" i religiös ordning, trots att lagen i det aktuella landet bara godtar borgerliga vigslar. Andra traditioner kan innebära att ett äktenskap anses uppkomma redan genom att parterna sammanlever. Enligt svensk rätt är relationen inte att betrakta som ett äktenskap utan parterna kan i stället vara sambor som omfattas av sambolagen. Parterna själva och deras omgivning kan dock betrakta relationen som ett äktenskap.

I utredningsbetänkandet Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (SOU 2012:35) som ledde fram till kriminaliseringen av äktenskapstvang, diskuteras svårigheterna med att avgränsa begreppet "informella äktenskap". Det framhålls att ett religiöst äktenskap i många sammanhang kan upplevas som minst lika bindande eller förpliktande som ett äktenskap i laglig mening. För personer som tillhör grupper där samlevnad förutsätter giftermål kan det informella äktenskapet legitimera att parterna lever tillsammans som man och hustru. Att relationen har ingåtts på detta sätt kan också vara en förutsättning för sexuell samvaro. Enligt svensk rätt kan relationen vara att likställa med ett samboende utom äktenskap, men kan också avvika från det på grund av att parterna inte kvalificerar sig som sambor i den svenska lagens mening t.ex. för att de inte bor tillsammans (se SOU 2012:35 s. 80 f.).

Ett annat begrepp är haltande äktenskap. Med det menas ett äktenskap som är giltigt i det land där det har ingåtts men inte

erkänns i ett annat land. Ett sådant äktenskap kan också uppstå för personer som i Sverige ingår ett religiöst äktenskap inför en befattningshavare i ett religiöst samfund som inte är behörig vigselförrättare här, och som sedan registrerar äktenskapet som giltigt i ett land med en rättsordning som vilar på religiös grund. I dessa fall blir det närmast fråga om ett äktenskap som samtidigt är både informellt och haltande. Äktenskapet är ju giltigt i ett av länderna (jfr. SOU 2012:35 s. 80 f., 312 f., och SOU 2020:2 s. 42).

Genom informella äktenskap kan ett religiöst eller traditionellt regelverk få betydelse när det gäller parternas möjlighet att skiljas och hur egendom i så fall ska fördelas. Ett haltande äktenskap kan därmed också uppstå i den bemärkelsen att äktenskapet är civilrättsligt avslutat genom att en person har beviljats äktenskaps-skillnad i t.ex. Sverige, men förblir gift enligt det religiösa eller traditionella normsystemet som denne tillhör. Detta kan bli ett problem för i synnerhet kvinnor, som ofta har sämre möjligheter än män att få ut skilsmässa enligt religiösa eller traditionella normsystem (se SOU 2012:35 s. 81). För en kvinna kan det innebära att hon fortfarande uppfattas som gift och hennes tidigare man kan anses ha en rätt att fortfarande bestämma och utöva kontroll över henne. Det kan medföra att kvinnan inte betraktas som fri och obunden av sin omgivning, och därmed begränsas i hur hon kan leva sitt liv.

3.3.3 Arrangerade äktenskap

Enligt svensk rätt är äktenskapet en angelägenhet för individen. Så har det historiskt sett inte alltid varit och är fortfarande inte i stora delar av världen. Internationellt sett är i stället olika former av arrangerade äktenskap vanligt förekommande, och i vissa länder den dominerande formen av äktenskap. Med arrangerade äktenskap menas att andra än makarna själva, ofta familj eller släkt, spelar en avgörande roll när det gäller att välja en äktenskapspartner. Äktenskapen utgår ofta från kollektivets intressen snarare än individernas och kan tillämpas som ett sätt att skapa allianser mellan familjer,

samt innebär inte sällan en ekonomisk transaktion från den ena till den andra familjen.²

Arrangerade äktenskap kan ingås frivilligt, men det kan också vara så att det finns inslag av ofrihet. Att ett äktenskap ingås av fri vilja är inte alltid en lätt distinktion att göra. Den enskildes ställningstagande till ett giftermål kan påverkas på olika sätt. Det kan röra sig om positiva påtryckningar från omgivningen i form av löften om förmåner eller om negativa påtryckningar i form av emotionell utpressning, hot om utfrysning m.m. Det kan också vara så att den enskilde har vuxit upp med så pass tydliga förväntningar från familj och omgivning om att ingå ett arrangerat äktenskap att det inte ens ifrågasätts att det kan finnas alternativ. Vetskapen om att det kan uppstå allvarliga konsekvenser om man sätter sig emot kollektivets önskan om ett arrangerat äktenskap kan också annars vara tillräckligt för att man ska avhålla sig från att stå emot ett äktenskap som man inte själv önskar (se SOU 2012:35 s. 83). Det kan alltså finnas en gråzon mellan frivilliga äktenskap och tvångsäktenskap.³

3.3.4 Endogama äktenskap

Det förekommer att arrangerade äktenskap sker inom en grupp, i en snävare eller vidare bemärkelse. Detta brukar benämnas endogama äktenskap. Innebörden av endogami, vilket betyder ingifte, kan variera, men innebär att äktenskap ingås inom den egna gruppen eller sociala kategorin. Det kan exempelvis handla om att gifta sig inom en etnisk grupp men även inom kast- eller klantillhörighet. I andra sammanhang används begreppet endogama äktenskap strikt i betydelsen släktgifte.⁴

² Se bl.a. Cinthio, H., *Oskuldsnormer i Sexualitet och migration i välfärdsarbete*, red. Ouis, P., Lund: Studentlitteratur (2021) s. 362 f. och Ungdomsstyrelsen, *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5 (2009), s. 39.

³ Se t.ex. Cinthio, H., (2021) s. 385.

⁴ Se bl.a. Tillion, G., *My Cousin, My Husband, Clans and Kinship in Mediterranean Societies*, London: Saqi Books (1966), s. 48, Holý, L., *Kinship, honour and solidarity, Cousin marriage in the Middle East*, Manchester: Manchester University Press (1989), s. 16 f., Bittles, A. H., *The Prevalence and Outcomes of Consanguineous Marriage in Contemporary Societies*, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), Fertility, reproduction and sexuality, vol. 28, s. 40 f. och Prager, L., *Changing Practices of Cousin Marriage in Southeastern Turkey*, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), Fertility, reproduction and sexuality, vol. 28, s. 99 f.

Syftet med endogama äktenskap kan vara att behålla egendom inom familjen eller att trygga släktens fortlevnad, och praktiseras ofta i klassiskt patriarkala samhällen med ett familje- eller gruppcentrerat normsystem. Genom att ingå äktenskap med en person från samma bakgrund eller släkt och med samma normer, värderingar och familjestruktur ser man till att dessa normer upprätthålls och reproduceras inom den egna gruppen. Det arrangerade äktenskapet kan här också sägas fylla en viktig funktion eftersom det inom grupper med patriarkal maktfördelning och en stark kollektivistisk syn kan vara otillåtet med umgänge mellan kvinnor och män före äktenskapet (se SOU 2012:35 s. 82).

3.3.5 Tvångsäktenskap

Ett tvångsäktenskap utmärks av att en av parterna, eller båda, tvingas att ingå äktenskapet. Dessa äktenskap är oftast arrangerade, men förekommer även genom s.k. brudkidnappning, då en flicka eller kvinna rövas bort och tvingas att ingå äktenskap. Tvångsäktenskap genom brudkidnappning förekommer inom vissa kulturer och länder, bl.a. i vissa länder i Asien och Afrika.⁵

Enligt svensk rätt ska ingen tvingas att ingå äktenskap. Detta säkerställs genom äktenskapsbalkens krav på båda parter närvaro vid vigseln och vardera partens uttryck för samtycke till äktenskapet (4 kap. 2 § äktenskapsbalken). Äktenskap som ingåtts genom tvång erkänns inte heller i Sverige (1 kap. 8 § första stycket 2 IÄL).

Att förmå någon till att ingå äktenskap mot dennes vilja är kriminaliserat i svensk rätt genom reglerna om äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa (4 kap. 4 c och d §§ brottsbalken). Kriminaliseringen omfattar både de juridiskt bindande och de informella äktenskapen. I lagtexten benämns de sistnämnda som äktenskapsliknande förbindelser innefattande varje förbindelse som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och innefattar frågan om upplösning av förbindelsen (se prop. 2013/14:20 s. 55 f.).

⁵ Se bl.a. FN-rapporten den 19 juni 2009, *Forced and early marriage: a focus on Central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries*, expert paper av Cheryl Thomas, EGM/GPLP/2009/EP.08.

4 Gällande rätt

I kapitlet behandlas inledningsvis reglerna om hinder mot äktenskap, både utifrån en historisk kontext och den nuvarande regleringen (avsnitt 4.1). Därefter följer redogörelser av reglerna om ingående av äktenskap (avsnitt 4.2) och upplösning av äktenskap (avsnitt 4.3). Avslutningsvis behandlas regleringen om erkännande av utländska äktenskap (avsnitt 4.4).

4.1 Hinder mot äktenskap

4.1.1 Allmänt

Från samhällelig synpunkt har det alltid funnits sexuella förbindelser som inte har ansetts önskvärda. Detta har kommit till uttryck i rättsordningen genom att den sexuella förbindelsen har förbjudits i straffrättsligt hänseende. I gällande rätt finns straffrättsliga bestämmelser om förbud mot samlag med avkomling och förbud mot samlag med syskon (se 6 kap. 7 § brottsbalken). Genom att även uppställa särskilda villkor för rätten att ingå äktenskap har samhället kunnat begränsa familjebildningen som sådan inom dessa relationer. När villkoren inte är uppfyllda finns det hinder mot äktenskap.

Beroende på vilka motiv som ligger bakom ett visst hinder kan det innebära antingen ett förbud för en viss individ att över huvud taget ingå äktenskap eller förbud att ingå äktenskap med viss annan person. I det förstnämnda fallet talar man om absoluta äktenskaps hinder. Ett exempel på detta finns i 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, där det framgår att personer under 18 år inte får ingå äktenskap. Det andra fallet handlar om de relativa äktenskapshindren, exempelvis att

det finns förbud mot att ingå äktenskap i rätt upp- och nedstigande släktskap.

Äktenskapshindren kan också delas upp i dispensabla och indispensabla hinder. De dispensabla hindren kännetecknas av att det är möjligt att ansöka om dispens hos viss myndighet och få tillstånd till att ingå sådant äktenskap. De indispensabla hindren innebär följaktligen att det för dessa äktenskap saknas möjlighet att erhålla dispens.

Slutligen kan hindren delas in i upplösande och icke-upplösande äktenskapshinder. För äktenskap som har ingåtts trots ett hinder mot äktenskap finns det en uppdelning mellan sådana äktenskap där tillräckligt starkt vägande skäl talar för att äktenskapet ska upplösas (upplösande hinder) och sådana äktenskap där skäl för upplösning inte är tillräckliga och äktenskapet således kan tillåtas att bestå (icke-upplösande hinder). För de upplösande äktenskapshindren finns det, förutom av part, även möjlighet för det allmänna att föra talan om upplösning (se prop. 1973:32 s. 46). Förekomsten av de olika äktenskapshindren i gällande rätt beskrivs i det följande (avsnitt 4.1.3).

4.1.2 Historik

Historiskt sett har det funnits olika regler för ingående av äktenskap. Hindren mot äktenskap har varit mer eller mindre långtgående och har speglat den samtid och de värderingar som då varit gällande. I äldre rätt spelade religiösa och kyrkopolitiska motiv stor roll för vilka äktenskapshinder som uppställdes medan det i dag framför allt är överväganden av etisk, medicinsk och social karaktär som ligger bakom nuvarande reglering.

Den senaste stora översynen av reglerna om äktenskapshinder gjordes i början av 1970-talet. Den utredning som låg till grund för 1973 års reform inom familjerätten gjordes av de s.k. Familjelagssakkunniga. I betänkandet Familj och äktenskap I (SOU 1972:41) redogörs för motiven bakom den dåvarande regleringen av äktenskapshindren och dessa sätts även i en historisk kontext utifrån äldre rätt. I det följande beskrivs ett urval av de äktenskapshinder som historiskt sett gällt i Sverige. För en mer utförlig redogörelse om den historiska utvecklingen för äktenskapshindren i svensk rätt hänvisas till Familjelagssakkunnigas betänkande (SOU 1972:41 s. 124 f.).

De äldsta svenska rättsuppteckningarna härstammar från den tid då den kristna kyrkan började påverka rättsutvecklingen. Kyrkan strävade efter att i olika hänseenden befästa sin ställning och då särskilt inom familjelivets och familjerättens områden. När det gällde äktenskapshindren kom det att innebära att regelsystemet byggdes ut i enlighet med den kanoniska rättens principer. Redan tidigare hade det ansetts att nära släktingar inte borde ingå äktenskap med varandra, men de släktled inom vilka äktenskap inte fick ingås, de s.k. förbjudna leden, utvidgades nu väsentligt. Det var inte längre endast de biologiska släktskapen som utgjorde äktenskapshinder utan det gick så långt som till det tredje svågterskapet, dvs. svågterskap räknat över tre äktenskap. Att mannen tidigare hade kunnat ha flera hustrur ändrades samtidigt med det kyrkliga inflytandet, och monogami blev den gällande rättsuppfattningen.

Det dröjde därefter relativt lång tid innan de långtgående äktenskapshindren inskränktes. Genom 1734 års lag infördes en rikstäckande lagstiftning med en samlad reglering av äktenskapshindren i giftermålsbalken. Den nya lagen kodifierade en redan påbörjad utveckling mot en minskning av äktenskapshindrens omfattning. Bland de mildrande åtgärderna under 1700- och 1800-talen var bl.a. att kusinäktenskap, som hittills hade krävt kunglig dispens, 1845 blev tillåtet utan inskränkning. Det var dock inte enbart en minskning av äktenskapshindren under denna period. En viktig nyhet i 1734 års lag var att den tog upp bestämmelser om äktenskapsåldern som bestämdes till 21 år för män och 15 år för kvinnor. År 1757 infördes det första hindret av arvsbiologisk natur, genom att personer med epilepsi inte tilläts att ingå äktenskap.

Vid en översyn av äktenskapshindren 1913 var utgångspunkten att ingåendet av äktenskap inte skulle försvåras. Genom en ny lag – 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning – togs flera äktenskapshinder bort och andra mildrades. Det blev bl.a. möjligt att få dispens för äktenskap med syskons avkomling. Samtidigt infördes nya regler om vissa medicinska hinder för äktenskap genom att bl.a. den som var "sinnessjuk" eller "sinnesslö" inte tilläts att ingå äktenskap. Dessa hinder luckrades senare upp något på så sätt att de blev dispensabla och att tillstånd kunde fås från Socialstyrelsen. Det skulle dock dröja till 1973 års reform innan dessa äktenskapshinder helt togs bort. En förutsättning är emellertid att den som ingår

äktenskap ska ha rättslig handlingsförmåga (se NJA 1992 s. 108 och vidare i avsnitt 4.2.2).

Genom 1917 års adoptionslag infördes ett förbud mot äktenskap mellan adoptant och adoptivbarn. Detta äktenskapshinder försvann senare genom en lagändring 1970 då det i stället infördes en bestämmelse om att all verkan av adoptionen såvitt angår adoptivbarnets ställning till adoptanten och dennes släktingar upphör om adoptanten ingår äktenskap med adoptivbarnet. Bestämmelsen har senare ändrats tillbaka till att det återigen finns hinder mot äktenskap mellan adoptant och adoptivbarn (se avsnitt 4.1.3 nedan).

4.1.3 Nuvarande reglering

Som nämnts i avsnittet ovan är den nuvarande regleringen av äktenskapshinder i huvudsak ett resultat av 1973 års reform. Dessa regler kom senare att överföras till den nu gällande äktenskapsbalken från 1987.

Äktenskapshindren regleras i 2 kap. äktenskapsbalken och grundar sig i överväganden av tre olika slag – ålder, nära släktskap och bestående äktenskap, dvs. förbud mot tvegifte. Hindret som avser ålder innebär att den som är under 18 år inte får ingå äktenskap (2 kap. 1 § äktenskapsbalken). Därutöver får den som är gift eller partner i ett registrerat partnerskap inte ingå nytt äktenskap (2 kap. 4 § äktenskapsbalken).

Bestämmelser om äktenskapshinder på grund av släktskap finns i 2 kap. 3 §. Av första och andra styckena i paragrafen framgår att äktenskap inte får ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Vidare får halvsyskon inte ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 § äktenskapsbalken, dvs. länsstyrelsen. Bestämmelserna tar sikte på biologiska släktskap (se prop. 1973:32 s. 136 f. och 308).

Enligt 2 kap. 3 § tredje stycket jämställs vid tillämpning av första och andra styckena adoptivförhållande med släktskap. Det innebär att de som till följd av en adoption anses som släkt i rätt upp- och nedstigande led eller som anses som syskon omfattas av äktenskapshindren. De som därvid anses som helsyskon får dock ingå äktenskap med varandra efter tillstånd från länsstyrelsen. Äktenskaps-

hindren i första och andra styckena gäller dessutom mellan adoptivbarnet och hans eller hennes biologiska släktingar (se om detta i prop. 2003/04:131 s. 72 f., bestämmelsen om rättsverkningarna av en adoption i 4 kap. 21 § andra stycket föräldrabalken som hänvisar till rättsförhållandets natur och förarbetsuttalanden i prop. 1971:143 s. 77 f.).

Det finns i sammanhanget anledning att nämna något om tillämpningen av äktenskapshindren vid vissa särskilda former av föräldraskap. I 1 kap. 7–9 a §§ föräldrabalken finns bestämmelser om föräldraskap vid insemination eller befruktning utanför kroppen. Bestämmelserna innebär att den som inte är biologisk förälder ändå ska anses som barnets förälder vid tillämpning av annan bestämmelse som tillägger släktskap rättslig betydelse. Det innebär att det finns hinder mot äktenskap mellan barnet och den som ska anses som förälder och dennes släktingar i de fall som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Det finns för dessa fall inte någon motsvarande bestämmelse som i 4 kap. 21 § andra stycket föräldrabalken för adoption, vilket torde innebära att släktskapshindren inte gäller i förhållande till donatorn och hans eller hennes släktingar (jfr. prop. 1984/85:2 s. 20, 35 f. och 42).

Äktenskapshindren avseende ålder, släktskap i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon, samt månggifte är indispensabla, dvs. några undantag kan inte göras. Om ett äktenskap skulle ingås i strid mot något äktenskapshinder är det inte ogiltigt. Äktenskapet gäller alltså och har rättsverkningar men kan upplösas genom omedelbar äktenskapsskillnad (5 kap. 5 § äktenskapsbalken). Om en vigsel däremot inte skett i enlighet med de formkrav som föreskrivs i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken, eller om vigselförrättaren var obehörig, är vigselförrättningen ogiltig och något äktenskap kommer inte till stånd.

4.1.4 Särskilt om övervägandena när det gäller äktenskapshinder vid släktskap

Den allmänna utgångspunkten vid 1973 års reform var att äktenskapet som samlevnadsform och det regelsystem som äktenskapsrätten innehåller bör vara tillgängligt för så många samlevande som möjligt. Som skäl för denna inställning framhölls att samlevnad utan äktenskap är socialt godtagat och att äktenskapshinder i de flesta fall

inte hindrar en faktisk familjebildning mellan dem som önskar leva tillsammans. Det betonades att man från lagstiftarens sida därför bör vara restriktiv med äktenskapshinder och att man vid utformningen av dessa måste väga samhällets intresse av att genom äktenskapshinder ge uttryck åt sin uppfattning om vilka familjebildningar som inte är önskvärda mot de olägenheter som uppkommer för enskilda. Det ifrågasattes om inte hinder mot äktenskap bör uppställas bara i den mån samhället finner anledning att förbjuda motsvarande faktiska förbindelse, dvs. kriminalisera den sexuella relationen. Familjelagsakkunniga framhöll dock att en sådan begränsning skulle vara att gå för långt eftersom det skulle innebära att samhället frånhänder sig möjligheten att nyansera sin inställning till olika förbindelser och möjligheten att genom krav på tillstånd pröva äktenskapets lämplighet från fall till fall (se prop. 1973:32 s. 68 f.).

Vid utformningen av gällande bestämmelser togs hänsyn till de genetiska riskerna med att nära släktingar får barn med varandra. I betänkandet framhölls att riskerna för nedärvning av anlag för sjukdom eller defekt ökar ju närmare släktskapet är mellan föräldrarna. Som underlag för sin bedömning hade utredningen ett utlåtande om de medicinska riskerna utifrån släktskap. Utifrån detta underlag värderades den generella genetiska risken. Risken för kusiner, som vid denna tid inte omfattades av något äktenskapshinder, bedömdes som låg. Även risken vid en förbindelse mellan ett syskon och ett annat syskons barn, bedömdes vara så pass låg att den kunde godtas. För sådana förbindelser var äktenskap vid denna tid möjligt efter dispens. Samtidigt konstaterades risken vid en förbindelse mellan halvsyskon ligga i samma nivå som mellan ett syskon och ett annat syskons barn. Det anfördes därför att det utifrån arvsbiologiska skäl saknades anledning att förbjuda äktenskap mellan halvsyskon men inte mellan ett syskon och ett annat syskons barn (se prop. 1973:32 s. 70 och SOU 1972:41 s. 137).

Utöver de medicinska skälen tog utredningen fasta på sociala hänsyn och fann att övervägande skäl talade för att ge halvsyskon möjlighet att ingå äktenskap. I betänkandet anfördes följande (SOU 1972:41 s. 138):

De etiska motiv som anförs mot förbindelser mellan närstående släktingar synes grunda sig på en mer eller mindre uttalad motvilja hos människan mot sexuella förbindelser med den som hon vuxit upp tillsammans med. Allmänt sett kan det också sägas att sexuella förbindelser

inom en familj – bortsett från förhållandet mellan den vuxna mannen och kvinnan – kan komplicera familjrelationerna genom rivalitet och skuldkänslor. Ett skäl mot att tillåta äktenskap mellan halvsyskon är att redan en sådan möjlighet i och för sig skulle kunna vara ägnad att leda till ett ökat antal förbindelser mellan halvsyskon i en syskonkrets och att detta skulle vara särskilt betänkligt i den mån så blev fallet i de yngre åldrarna. Med den ökade skilsmässofrekvensen i samhället följer en ökning av antalet halvsyskon, varför frågan inte skulle komma att sakna praktisk betydelse.

Det finns emellertid fall där halvsyskon har vuxit upp på skilda håll och där den ursprungliga familjegemenskapen saknas. Under sådana förhållanden bör de etiska betänkligheterna inte vara lika starka emot att tillåta äktenskap. Det kan vidare förekomma att halvsyskon, som under uppväxttiden kanske inte ens haft kännedom om varandras existens och som träffas först vid mogen ålder, känner böjelse för varandra och upptar en samlevnad utan äktenskap. I sådana fall synes det finnas ett direkt behov av att öppna möjligheten till äktenskap.

Föredragande statsrådet anslöt sig till de sakkunnigas förslag att tillåta äktenskap mellan halvsyskon och tillade därvid att sociala hänsyn inte tillräckligt talade för att sådana äktenskap borde förbjudas. Detta motiverades bl.a. med att halvsyskon ofta inte växer upp tillsammans (se prop. 1973:32 s. 99).

Lagändringen som följde innebär att halvsyskon numera har möjlighet att ingå äktenskap. I enlighet med de sakkunnigas förslag är möjligheten dock beroende av dispens. På det sättet klargjordes att samliv mellan halvsyskon normalt inte tillhörde det godtagna sociala mönstret. Samtidigt som lagstiftningen öppnade upp för äktenskap mellan halvsyskon avskaffades hindret för äktenskap mellan ett syskon och ett annat syskons barn.

Liknande skäl har senare legat till grund för regleringen om äktenskapshinder vid adoptionsförhållanden. I dessa fall finns av uppenbara skäl inte några arvetiska hänsyn, däremot är de sociala skälen i grunden samma. Ett adoptivförhållande utgör ett absolut hinder mot äktenskap mellan adoptanten och adoptivbarnet. På samma sätt finns det hinder mot äktenskap mellan andra som står i rätt upp- och nedstigande släktskapsförhållande till varandra till följd av adoptionen. Äktenskapshindret vad gäller adoptivsyskon medger dock äktenskap efter dispens. I detta omfattas äktenskap mellan adoptivbarn och adoptantens biologiska barn samt mellan adoptivsyskon, dvs. de som anses som helsyskon. Av förarbetena framgår att tillstånd är avsett att ges endast undantagsvis och att det,

i likhet med övervägandena om halvsyskon, ofta är olämpligt att tillåta äktenskap för parter som har vuxit upp tillsammans (se prop. 2003/04:131 s. 73 och 77).

4.2 Ingående av äktenskap

4.2.1 Hindersprövning

Innan ett äktenskap ingås ska det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet. Prövningen görs av Skatteverket (3 kap. 1 § första stycket äktenskapsbalken). De två som avser att ingå äktenskap ska gemensamt begära hindersprövning (3 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken). Om någon som ansöker om hindersprövning inte är folkbokförd i Sverige kan förutsättningarna att ingå äktenskap vara oklara. I ett sådant fall ska den enskilde visa upp ett intyg från en utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskap om det kan anskaffas (3 kap. 2 § äktenskapsbalken). Ett sådant intyg möjliggör en kontroll som motsvarar den som sker mot folkbokföringen.

De som begär hindersprövning ska skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskap enligt 2 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken ska deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon (3 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken). De som begär hindersprövning ska vidare uppge om de tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap. Den som tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap ska styrka att äktenskapet eller partnerskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet (3 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken).

Skatteverkets utredning om sakförhållandena sker i första hand genom en kontroll av personuppgifterna mot folkbokföringen (se mer om detta i avsnitt 9.2.1). Bedömer Skatteverket att det inte finns något hinder mot äktenskapet ska ett intyg om detta utfärdas (3 kap. 4 § äktenskapsbalken). Skatteverkets beslut i fråga om hindersprövning får överklagas (15 kap. 2 § äktenskapsbalken). Om äktenskapet ingås inför en svensk vigsselförrättare i ett annat land kan en svensk beskickning eller ett svenskt konsulat göra prövningen (se 3 §

förordningen [2009:264] om hindersprövning för vigsel inför svensk vigsselförrättare utomlands).

Om man vill ingå äktenskap inför en svensk myndighet ska det i regel prövas om det finns något hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Undantag från detta är att prövningen i vissa fall ska ske endast med tillämpning av lagen i ett annat nordiskt land (1 § första stycket förordningen [1931:429] om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap). Med svensk myndighet avses samtliga vigsselförrättare vars behörighet grundar sig på svenska bestämmelser. Även präster med vigseltillstånd ägnar sig således åt svensk myndighetsutövning (se prop. 2003/04:48 s. 53). Om ingen av parterna är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, ska det dessutom prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskapet enligt lagen i en stat där han eller hon antingen är medborgare eller har hemvist. Om båda begär det och det finns särskilda skäl får dock prövningen ske med tillämpning av enbart svensk lag även i ett sådant fall (se 1 kap. 1 § IÅL). Inom Norden kan hindersprövning som gjorts av en myndighet i ett av de nordiska länderna även återopas för vigsel i något av de andra länderna (se 2 § förordningen [1931:429] om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap). Det innebär i praktiken att två personer som fått ett intyg om hindersprövning från ett annat nordiskt land får ingå äktenskap hos en svensk vigsselförrättare, även om det skulle finnas ett hinder mot äktenskapet enligt svensk lag (se SOU 2012:35 s. 209).

4.2.2 Vigsel

Äktenskap ingås genom vigsel (4 kap. 1 § äktenskapsbalken). Enligt 1 kap. 4 § IÅL ska en vigsel inför svensk myndighet i Sverige förrättas enligt svensk lag. Detsamma gäller för vigsel inför svensk myndighet i utlandet (1 kap. 5 § IÅL).

Enligt svensk rätt godtas både vigslar som sker enligt en religiös ceremoni och vigslar som sker borgerligt. Oavsett om vigseln sker inom trossamfund eller borgerligt krävs att den som förrättar vigseln har behörighet. Behörig att förrätta vigsel är särskilt förordnade vigsselförrättare, antingen sådan präst eller annan befattningshavare i ett trossamfund som har förordnande enligt lagen (1993:305) om

rätt att förrätta vigsel inom trossamfund, eller den som länsstyrelsen har förordnat (4 kap. 3 § äktenskapsbalken). Vigsselförrättarens uppgift är dels att säkerställa att äktenskapet ingås frivilligt och mellan parter som besitter rättslig handlingsförmåga, dels att för det allmännas räkning säkerställa att äktenskapet inte ingås i strid med något äktenskapshinder.

I 4 kap. 1 § äktenskapsbalken anges att vigsel ingås i närvaro av släktingar eller andra vittnen. Bestämmelsen ger uttryck för att vigseln är en offentlig förrättning. Vigseln är dock giltig även om några vittnen inte har varit närvarande. I 4 kap. 2 § äktenskapsbalken första stycket anges därutöver de formella rekvisiten för vigsels giltighet. Vid vigseln ska de som ingår äktenskap vara närvarande samtidigt och på fråga av vigsselförrättaren ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Vigsselförrättaren ska därefter förklara att parterna är makar. Har vigseln inte gått till på sådant sätt eller var vigsselförrättaren inte behörig att förrätta vigsel, är vigseln ogiltig (4 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken). En förrättning som är ogiltig som vigsel får dock godkännas av regeringen om det finns synnerliga skäl (4 kap. 2 § tredje stycket äktenskapsbalken).

Innan vigsel förrättas ska vigsselförrättaren även förvissa sig om att hindersprövning har skett inom fyra månader före den planerade vigseln och att inget hinder har framkommit (4 kap. 5 § äktenskapsbalken). Vigsselförrättaren ska kunna förlita sig på att hindersprövningen är korrekt men ska också självständigt bedöma att det inte finns något hinder mot äktenskapet. Om något hinder har förbisett vid hindersprövningen ska vigsel vägras. Vigsselförrättaren har däremot inte rätt att fråga Skatteverkets bedömning att det finns hinder mot äktenskapet. Vigsselförrättaren har även ett särskilt ansvar för att pröva de mer allmänna förutsättningarna för vigsel som hindersprövningen inte tar sikte på. Vigsel får t.ex. inte ske om någon av parterna bedöms handla mot sin vilja eller kan anses sakna rättslig handlingsförmåga (se SOU 2020:2 s. 47 f.).

Vid vigsel gäller i övrigt den ordning som tillämpas inom ett trossamfund om vigseln förrättas av en präst eller någon annan befattningshavare i samfundet. Föreskrifter om borgerlig vigsel finns i en särskild förordning (se förordningen [2009:263] om vigsel som förrättas av särskilt förordnad vigsselförrättare).

Efter förrättad vigsel ska vigsselförrättaren genast lämna makarna ett bevis om vigseln (4 kap. 7 § äktenskapsbalken). Vigsselförrättaren

ska också genast sända en underrättelse om vigseln till Skatteverket (4 kap. 8 § äktenskapsbalken). Vid underrättelse om vigsel ska Skatteverket kontrollera att vigseln har föregåtts av hindersprövning och att det vid prövningen inte har framkommit något äktenskaps hinder. Om en sådan prövning inte har förekommit eller om vigseln har förrättats trots att det vid prövningen framkommit hinder mot äktenskapet, ska myndigheten underrätta den som ska anmäla eller pröva frågor om disciplinansvar, åtalsanmälan, avskedande eller entledigande beträffande vigselförrättaren. I de fall som avses i 5 kap. 5 § första stycket äktenskapsbalken ska Skatteverket även underrätta allmän åklagare (se nedan avsnitt 4.3.2).

4.3 Upplösning av äktenskap

4.3.1 Äktenskapsskillnad på begäran av part

Enligt svensk lag har var och en ovillkorlig rätt till äktenskapsskillnad utan att ange några skäl (se 5 kap. äktenskapsbalken). Den enda inskränkning som finns är att det i vissa fall ska löpa en betänketid om sex månader.

Är makarna överens om att äktenskapet ska upplösas ska äktenskapsskillnaden föregås av betänketid om båda makarna begär det eller om någon av dem varaktigt bor tillsammans med eget barn under 16 år som står under den makens vårdnad (5 kap. 1 § äktenskapsbalken). Vill bara en av makarna att äktenskapet ska upplösas ska betänketid också löpa (5 kap. 2 § äktenskapsbalken). Om makarna lever åtskilda sedan minst två år har dock var och en av dem rätt att skilja sig utan föregående betänketid (5 kap. 4 § äktenskapsbalken).

I mål om äktenskapsskillnad i svensk domstol tillämpas svensk lag utom i vissa undantagsfall då även utländsk lag kan vara att beakta (3 kap. 4 § IÄL). Den som omfattas av svensk jurisdiktion har alltså rätt att skilja sig. I praktiken kan det dock vara så att inte enbart det juridiska perspektivet har betydelse. Om ett äktenskap omfattas av ett religiöst eller traditionellt normsystem kan också detta ha betydelse för de berörda. Personer som är skilda enligt svensk rätt kan i vissa sammanhang fortfarande anses gifta enligt de regler och

sedvänjor som gäller inom den egna gruppen (se om detta även avsnitt 3.2 och 3.3.2).

4.3.2 Upplösning av tvångsäktenskap och äktenskap som har ingåtts trots att det förelåg hinder mot äktenskap

I 5 kap. 5 § äktenskapsbalken finns särskilda bestämmelser om upplösning av äktenskap som har ingåtts trots att det funnits ett äktenskapshinder eller där en make har tvingats att ingå äktenskapet. En make har enligt dessa bestämmelser rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det görs sannolikt att denne har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken har ingått äktenskapet före 18 års ålder. Vidare har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller registrerad partner och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst (5 kap. 5 § första stycket äktenskapsbalken). Vid tveifte har dessutom var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom omedelbar äktenskapsskillnad. Detsamma gäller om ett partnerskap registrerats trots att någon av parterna då var gift (5 kap. 5 § andra stycket äktenskapsbalken).

De fall som anges i första stycket avser de upplösande äktenskapshindren, dvs. de där det finns starkt vägande skäl för att äktenskapet ska upplösas. I dessa fall får talan om äktenskapsskillnad även föras av allmän åklagare (5 kap. 5 § tredje stycket äktenskapsbalken).

Åklagaren tillvaratar det allmännas intresse av att upplösa äktenskap som inte är önskvärda. Åklagaren har dock inte någon absolut skyldighet att föra en talan om tvångsupplösning. En intresseavvägning ska göras, varvid det får övervägas vilka negativa konsekvenser en framtvängd upplösning av äktenskapet kan få för de personer som berörs av upplösningen. En upplösning av äktenskapet ska eftersträvas om det är motiverat av omsorg om den enskilde eller om det från allmän synpunkt framstår som stötande att låta äktenskapet bestå (prop. 2003/04:48 s. 38).

I äldre förarbetsuttalanden har framhållits att det endast i undantagsfall bör komma i fråga att åklagaren avstår från att föra talan om parterna själva underlåter att ta initiativ till äktenskapsskillnad (prop.

1973:32 s. 144). Det angavs dock att man inte kan utesluta att ett äktenskap i vissa situationer bör kunna accepteras trots att det har ingåtts i strid mot ett indisponsabelt äktenskapshinder. Som exempel angavs att vid tvegifte kan det första äktenskapet ha ingåtts utomlands och det andra äktenskapet ha bestått under lång tid, varvid båda parter felaktigt utgått från att det första äktenskapet enligt svensk lag varit att anse som upplöst (prop. 1973:32 s. 118).

De särskilda bestämmelserna om äktenskapsskillnad i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken tar i första hand sikte på äktenskap som har ingåtts genom vigsel inför svensk myndighet. Allmän åklagare är dock även behörig att föra talan om ett äktenskap ingånget i utlandet under förutsättning att det är fråga om ett äktenskap som erkänns här och att svensk domstol är behörig att pröva en talan om äktenskapsskillnad i ett sådant fall (se prop. 2003/04:48 s. 49, jfr. även 3 kap. 2 § IÄL). Detta har numera klargjorts i paragrafens fjärde stycke genom hänvisning till 1 kap. 8 a § IÄL. Det handlar om äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag där det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag, dvs. barnäktenskap, äktenskap vid vissa släktskapsförhållanden, månggiften samt utländska tvångsäktenskap. I 1 kap. 8 a § första stycket 1 och 2 föreskrivs att dessa äktenskap inte erkänns i Sverige. Från denna huvudregel görs i den paragrafens andra stycke undantag om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

I förarbetena uttalas att bestämmelsen endast kommer att kunna tillämpas i de få fall då synnerliga skäl anses föreligga och äktenskapet därmed erkänns i Sverige, men att det trots detta finns ett viktigt syfte med att åklagaren har möjlighet att föra talan om upplösning av sådana äktenskap för att markera att samhället har ett ansvar för och intresse av att motverka denna typ av äktenskap (se prop. 2020/21:149 s. 33 f. och 45).

4.4 Erkännande av utländska äktenskap

4.4.1 Huvudregeln om erkännande av äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag

Frågor om giltigheten och erkännande av äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag regleras i IÄL. Huvudregeln är att ett äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen, och erkänns här om det är giltigt i den stat där det ingicks. Har äktenskap ingåtts inför diplomatisk eller konsulär tjänsteman eller annan, som av främmande stat förordnats att förrätta vigsel i annan främmande stat, anses äktenskapet också giltigt till formen om det är giltigt i den stat som meddelat förordnandet. Även i annat fall ska äktenskap som ingåtts utom riket anses giltigt till formen, om det är giltigt i den eller de stater där makarna var medborgare eller hade hemvist (1 kap. 7 § IÄL).

Bestämmelsen tar i första hand sikte på formkraven. Huruvida en i behörig form förrättad vigsel utomlands leder till ett äktenskap som ska erkännas i Sverige, trots att det ingåtts i strid med något tillämpligt utländskt äktenskapshinder, har beskrivits som en särskild fråga som har lämnats till rättstillämpningen att avgöra. Det har framförts delade meningar om hänsyn bör tas till att ett äktenskap i ett annat land kan betraktas som ogiltigt eller en nullitet av materiella skäl (se prop. 2003/04:48 s. 25).

Värt att notera är att bestämmelsen även gäller äktenskap ingångna enligt sådan främmande rätt som inte kräver någon av behörig vigselförrättare genomförd vigselakt, utan nöjer sig med t.ex. ett mellan kontrahenterna ingånget äktenskapskontrakt, en äktenskapsritual eller med att parterna utger sig för att vara äkta makar (s.k. common law marriages som är giltiga i vissa delstater i USA). Ett äktenskap som ingåtts på sådant sätt utomlands gäller alltså enligt huvudregeln även i Sverige om det är giltigt enligt den tillämpliga utländska rättsordningen.⁶ Informella äktenskap som inte ens utomlands uppfyller kraven för ett giltigt äktenskap omfattas dock inte. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att den inte är avsedd att uttömmande reglera alla de fall då ett utländskt

⁶ Bogdan, M. och Hellner M., *Svensk internationell privat- och processrätt*, (2020, version 9, JUNO), Norstedts juridik, s. 165.

äktenskap ska anses giltigt i Sverige (se prop. 1973:158 s. 102 och prop. 2003/04:48 s. 54). Även andra situationer skulle alltså kunna bli aktuella.

Ett utländskt äktenskap som skulle vara ogiltigt på grund av formfel får godkännas av regeringen om det finns synnerliga skäl (1 kap. 8 § IÄL). Ett sådant godkännande blir i första hand aktuellt om något fel i vigselförfarandet uppkommit av förbiseende och parterna kan anses ha förlitat sig på att vigseln var giltig (se prop. 1973:158 s. 102 f.).

Regeringen kan bestämma att den som enligt utländsk lagstiftning är behörig att förrätta vigsel får viga i Sverige (1 kap. 6 § IÄL). Även om det inte uttryckligen framgår av bestämmelsen anses sådana vigslar leda till i Sverige giltiga äktenskap (se prop. 1973:158 s. 101). Sådana tillstånd som följer av bestämmelsen (förenade med villkor om t.ex. iakttagande av de svenska äktenskapshindren samt krav på medborgarskap och hemvist) har meddelats vissa utländska diplomatiska och konsulära tjänstemän samt präster. Även när det gäller dessa vigslar ska rättsordningen i det land som meddelat förordnandet följas. Exempelvis ska frågan om vigseln anses ogiltig på grund av formfel bedömas enligt lagen i den stat som gett vigselförrättaren behörighet. Sådana vigslar bör dock kunna underkännas i Sverige om den utländska vigselförrättaren saknat tillstånd enligt 1 kap. 6 § IÄL eller om tillståndets begränsningar överskridits.⁷ Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag i Sverige inför en utländsk vigselförrättare kan även vägras erkännande enligt 1 kap. 8 a § IÄL.

4.4.2 Förhållanden som innebär att utländska äktenskap inte erkänns

Att utländska äktenskap erkänns i Sverige gällde tidigare i princip utan undantag. Denna liberala ordning för erkännande av utländska äktenskap innebar att det var enkelt för en person med stark anknytning till Sverige att undvika ett äktenskapshinder enligt svensk lag genom att i stället ingå exempelvis ett barnäktenskap utomlands.

För att motverka ett kringgående av svensk lag infördes 2004 en ny paragraf med bestämmelser som innebar att äktenskap som in-

⁷ Ibid., s. 164.

gåtts enligt utländsk lag i vissa fall inte skulle erkännas i Sverige (1 kap. 8 a § IÄL). Enligt paragrafen skulle ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag inte erkännas om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige. Bestämmelsen tog alltså bl.a. sikte på äktenskap mellan nära släktingar där det finns hinder mot äktenskap i svensk rätt. Vidare infördes en bestämmelse om att inte heller erkänna äktenskap som sannolikt ingåtts under tvång, och detta oavsett om parterna hade anknytning till Sverige vid äktenskapets ingående (se prop. 2003/04:48 s. 25 f.). Eftersom det kan medföra långtgående konsekvenser att utländska äktenskap inte erkänns i Sverige infördes samtidigt en möjlighet att göra undantag från erkännandeförbudet vid särskilda skäl. Kravet ändrades 2014 till synnerliga skäl.

Sedan paragrafen infördes har bestämmelserna varit föremål för flera lagstiftningsärenden och fått ett alltmer utvidgat tillämpningsområde. År 2014 ändrades paragrafen på så sätt att inte heller fullmaktsäktenskap som utgångspunkt ska erkännas när de ingåtts av en part som har anknytning till Sverige genom hemvist eller medborgarskap. Med fullmaktsäktenskap avses äktenskap där ingen eller enbart en av parterna närvarat vid vigseln. Begränsningen av möjligheten att erkänna fullmaktsäktenskap skedde med hänvisning till att äktenskapsformen innebär risk för att någon ingår äktenskap mot sin vilja (se prop. 2013/14:208 s. 30 f.). Samtidig skärptes kraven för erkännande generellt. För att undantagsvis erkänna sådana äktenskap som omfattas av paragrafens första stycke krävs det enligt andra stycket numera synnerliga skäl.

År 2019 ändrades paragrafen i syfte att begränsa erkännandet av utländska barnäktenskap. En ny huvudregel infördes som innebär att inga utländska barnäktenskap erkänns i Sverige oavsett parternas anknytning hit när äktenskapet ingicks och aldrig ifall någon av parterna fortfarande är minderårig (se prop. 2017/18:288 s. 11 f. och 23 f.).

Genom den senaste lagändringen år 2021 skärptes reglerna ytterligare på så sätt att erkännandeförbudet för utländska äktenskap som ingåtts i strid med något äktenskapshinder enligt svensk lag numera gäller utan krav på anknytning till Sverige. Förbudet mot erkännande i fråga om månggiftes- och släktskapsfall hade hittills varit begränsat till äktenskap där minst en av parterna vid tidpunkten för äkten-

skapets ingående hade anknytning till Sverige, dvs. var svensk medborgare eller hade hemvist här. Ändringen innebar att erkännandeförbudet i dessa fall gäller även om parterna saknade sådan anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks (se prop. 2020/21:149 s. 46).

Sammanfattningsvis framgår det av 1 kap. 8 a § första stycket IÅL att ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag inte erkänns i Sverige

1. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,
2. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller
3. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.

Enligt andra stycket gäller erkännandeförbudet i första stycket dock inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet. Det finns alltså en ventil som i undantagsfall ger möjlighet att erkänna ett äktenskap som omfattas av erkännandeförbudet. Detta har bl.a. motiverats med att det kan uppstå situationer där det anses orimligt att upprätthålla ett ovillkorligt erkännandeförbud (se prop. 2020/21:149 s. 20).

Det har i huvudsak lämnats till rättstillämpningen att med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet avgöra om det finns synnerliga skäl. I förarbetena betonas dock att begreppet synnerliga skäl används för att tydliggöra den restriktivitet som ska gälla. För att det ska finnas synnerliga skäl krävs att ett nekat erkännande i det enskilda fallet medför allvarliga konsekvenser för t.ex. någon i paret eller att det annars framstår som orimligt att inte erkänna äktenskapet. Det ska göras en samlad bedömning av de omständigheter som åberopas eller annars finns tillgängliga vid prövningen för att avgöra om ett frånkännande av en eller flera rättsverkningar av just det aktuella äktenskapet skulle leda till sådana konsekvenser. Att ett vägrat erkännande kan leda till ekonomiska konsekvenser för den svagare parten genom att en rättsverkning av äktenskapet uteblir, t.ex. i form av utebliven bodelning eller uteblivet arv, är inte ensamt ett skäl för erkännande (se prop. 2020/21:149 s. 47, prop. 2013/14:208 s. 135 och prop. 2017/18:288 s. 27 f. och 34 f.).

4.4.3 Den allmänna regeln om ordre public

I 7 kap. 4 § IÄL finns en bestämmelse som generellt begränsar tillämpningen av utländsk lag. Enligt paragrafen får en bestämmelse i främmande lag eller ett beslut som har meddelats av en myndighet i en främmande stat inte tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i landet, s.k. ordre public.

En tillämpning av bestämmelsen om ordre public innebär inte ett underkännande av den utländska rättsregeln eller domen i sig, utan av konsekvenserna av dess tillämpning i det konkreta fallet. Bedömningen är inte statisk utan förändras i takt med rätts- och samhällsutvecklingen. Det ska röra sig om värderingar i principiella frågor av större vikt. I kravet på uppenbarhet ligger att avvikelsen ska vara av väsentlig art.

Tillämpligheten av bestämmelsen om ordre public är restriktiv. Som ett exempel där bestämmelsen kan tillämpas har nämnts att ett äktenskap har ingåtts av någon som är mycket ung eller då någon har tvingats att ingå äktenskap (se prop. 2003/04:48 s. 25). Både barnäktenskap och tvångsäktenskap är dock numera föremål för särreglering i 1 kap. 8 a § IÄL.

4.4.4 Prövningen av om ett utländskt äktenskap erkänns i Sverige

Frågan om erkännande av ett utländskt äktenskap kan prövas i olika sammanhang och av olika myndigheter. Det är vanligt att frågan prövas i ett folkbokföringsärende hos Skatteverket. Frågan kan också uppkomma t.ex. i ett ärende om uppehållstillstånd hos Migrationsverket eller inom ramen för den prövning av ekonomiskt bistånd och förmåner som görs av socialtjänsterna, Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten. Även en prövning i allmän förvaltningsdomstol kan förekomma efter överklagande av en myndighets beslut.

Vad en myndighet har beslutat är i regel inte bindande för en annan myndighets prövning i ett senare sammanhang. Exempelvis kan Skatteverket besluta att inte registrera en person som gift, medan en allmän domstol i samband med en senare uppkommen prövning av t.ex. arv eller underhåll skulle kunna anse att det finns

synnerliga skäl för att i det sammanhanget erkänna äktenskapet och därmed en viss rättsverkan av det. Frågan om erkännande kan alltså bli aktuell som en prejudiciell fråga, bl.a. i tvister i allmän domstol. Avgörandet av den prejudiciella frågan är av central betydelse för bedömningen av målets huvudfråga men saknar rättskraft i andra sammanhang.

Frågan blir aktuell vid Skatteverket

Det är vanligt att den första prövningen av ett äktenskaps giltighet görs av Skatteverket. Frågan om erkännande av ett utländskt äktenskap kan bli aktuell i olika situationer. Skatteverket kan behöva ta ställning till frågan i ärenden om folkbokföring i samband med inflyttning till Sverige. Det kan också vara fråga om registrering av en utländsk vigsel för en redan folkbokförd person eller hindersprövning. När en person blir folkbokförd för första gången registrerar Skatteverket uppgifter om personens civilstånd. En person som har ingått ett äktenskap som gäller i Sverige blir följaktligen registrerad med civilståndet gift. Det gäller oavsett om maken till den som ska folkbokföras också är folkbokförd.

För att Skatteverket ska registrera i folkbokföringsdatabasen att en person, som enligt uppgift har ingått ett utländskt äktenskap, är gift behöver det klart framgå av underlaget i ärendet att personen har ingått ett utländskt äktenskap som gäller i Sverige (jfr. HFD 2012:17). Bedömningen grundas på en fri bevisprövning. En persons civilstånd kan styrkas genom uppvisande av en officiell handling från en behörig myndighet i utlandet, exempelvis ett vigselbevis.

Skatteverkets handläggning av ärenden om en folkbokförd persons civilstånd utgör s.k. skrivbordsutredningar där myndigheten i regel inte närmare utreder bakomliggande sakförhållanden, till exempel frågan om det förekommit tvång när två personer ingått äktenskap utomlands. Bedömningen av om ett utländskt äktenskap ska erkännas (eller nekas erkännande) i Sverige görs normalt enbart med ledning av de uppgifter och det underlag som finns i ärendet. I förarbetena till 1 kap. 8 a § IÄL uttalas att det oftast utifrån tillgängliga uppgifter inte lär vara möjligt att avgöra om det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag på annan grund än

underårighet eller ett redan tidigare ingånget äktenskap (se prop. 2003/04:48 s. 55).

Frågan blir aktuell vid Migrationsverket

Frågan om att erkänna ett utländskt äktenskap kan också aktualiseras vid Migrationsverket. Frågan kan exempelvis uppkomma när en av makarna är bosatt i Sverige och den andra ansöker om uppehållstillstånd enligt de särskilda regler som gäller för gifta personer. I vissa fall har registrering av äktenskapet då redan skett i folkbokföringen. Men det förekommer också att frågan om erkännande aktualiseras vid Migrationsverket innan den har prövats av Skatteverket. Om den ena myndigheten redan har prövat frågan är bedömningen inte bindande för den andra. Det kan alltså hända att Migrationsverket bedömer att ett äktenskap inte ska erkännas trots att Skatteverket har registrerat det i folkbokföringen. En sådan registrering anses dock väga tungt vid Migrationsverkets prövning (se MIG 2008:18).

Vid en ansökan om uppehållstillstånd på grund av anknytning till en make gör Migrationsverket inledningsvis en bedömning av om det föreligger ett giltigt äktenskap som ska erkännas i Sverige. Migrationsverket har i de ärendena sedan att tillämpa utlänningslagens (2005:716) bestämmelser om förutsättningarna att vägra uppehållstillstånd till en make. Enligt dessa bestämmelser får uppehållstillstånd bl.a. vägras en utlänning som har ingått äktenskap uteslutande i syfte att ge utlänningen rätt till uppehållstillstånd (jfr. 5 kap. 3 och 17 a §§ utlänningslagen). När Migrationsverket prövar ansökningar om asyl från flera medlemmar i en familj, dvs. när familjemedlemmarna redan vistas i Sverige, ska bedömningen av skyddsbehoven göras med beaktande av den s.k. principen om familjens enhet. Även i dessa ärenden kan det bli fråga om att pröva erkännande av utländska äktenskap, för att bedöma om personer ska behandlas som en familjeenhet.

Frågan prövas i domstol

Frågan om erkännande kan även bli aktuell vid allmän domstol. En make som vill ha frågan om äktenskapets giltighet i Sverige slutligt

avgjord har i vissa fall möjlighet att väcka talan mot den andre maken om fastställelse av att äktenskapet består eller inte består (se 14 kap. 1 och 2 §§ äktenskapsbalken och såvitt avser frågan om behörighet för svensk domstol 3 kap. 2 § IÄL). För det fall domstolen i en sådan rättegång har avgjort frågan om ett äktenskap består eller inte består har domen rättskraft och gäller därefter i andra sammanhang där frågan får betydelse (se prop. 2020/21:149 s. 30 f.). Också förvaltningsrättslig domstolsprövning kan förekomma, t.ex. efter överklagande av beslut från Skatteverket eller Migrationsverket.

Frågan om erkännande kan bli aktuell också som en s.k. prejudiciell fråga, t.ex. i en rättegång i allmän domstol om exempelvis arv, underhåll eller makars förmögenhetsförhållanden. Avgörandet av den prejudiciella frågan är av central betydelse för bedömningen av målets huvudfråga men saknar rättskraft i andra sammanhang.

5 Lagstiftningen i några andra länder

Sett till en global kontext är kusinäktenskap tillåtet i de allra flesta länder. Detsamma gäller i Europa. Det finns dock exempel på länder i Europa där det finns hinder mot äktenskap för kusiner. I kapitlet redogörs för regleringen av äktenskapshinder på grund av släktskap i ett urval av europeiska länder. Inledningsvis behandlas lagstiftningen i de nordiska länderna (avsnitt 5.1–5.4). Därefter beskrivs regleringen i Tyskland, Frankrike, Polen, Rumänien, Serbien, Kroatien, Storbritannien och Nordirland (avsnitt 5.5–5.11). Slutligen redogörs i korthet för några ytterligare länder utanför Europa, vilka har förbud mot kusinäktenskap (avsnitt 5.12).

5.1 Danmark

I dansk lagstiftning regleras frågan om äktenskapshinder i lov om ægteskabs indgåelse og opløsning (ægteskabsloven). Enligt 6 § ægteskabsloven får äktenskap inte ingås mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led eller mellan syskon, inklusive halvsyskon. Om ett äktenskap ingås i strid med detta förbud ska det upplösas (23 § ægteskabsloven). Äktenskap får inte heller ingås mellan adoptant och adoptivbarn så länge adoptionsförhållandet består (8 § ægteskabsloven).

När det gäller äktenskap mellan personer där den ena parten tidigare har varit gift med den andres släkting i rätt upp- eller nedstigande led krävs tillstånd från myndighet (Familieretshuset). Om det finns gemensamma barn i det tidigare äktenskapet, får tillstånd lämnas endast om det med hänsyn till barnen inte finns skäl som talar emot ett sådant äktenskap (7 § ægteskabsloven).

Det finns inget hinder mot äktenskap mellan kusiner. Däremot bedöms ett kusinäktenskap som huvudregel inte kunna läggas till grund för ett beslut om uppehållstillstånd vid anhöriginvandring. Vid prövningen finns det nämligen en presumtion för att sådana äktenskap inte är ingångna frivilligt och det krävs att man kan visa motsatsen. Det gäller även andra äktenskap mellan nära släktingar. Undantag kan göras när särskilda skäl talar emot en sådan presumtion. Bestämmelsen har kommit till som en del i den danska regeringens arbete för att motverka förekomsten av tvångsäktenskap.⁸

5.2 Finland

Hinder mot äktenskap regleras i 2 kap. äktenskapslagen. Enligt 7 § första stycket äktenskapslagen får ingen ingå äktenskap med sin far eller mor eller med deras föräldrar eller med annan släkting i rätt uppstigande led. Äktenskap får inte heller ingås med barn eller barnbarn eller med annan släkting i rätt nedstigande led. Hinder mot äktenskap finns också mellan syskon och halvsyskon (7 § andra stycket äktenskapslagen). Därutöver får inte personer av vilka den ena är avkomling till den andras bror eller syster ingå äktenskap med varandra, om inte justitieministeriet av särskilda skäl ger tillstånd till detta (9 § äktenskapslagen). Samtliga dessa äktenskapshinder gäller även när släktskapsförhållandet har uppstått genom adoption (9 a § äktenskapslagen).

Om ett äktenskap trots detta ingås mellan makar som är släkt med varandra i rätt upp- eller nedstigande led eller som är syskon eller halvsyskon, ska domstolen döma till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid (27 § äktenskapslagen).

5.3 Island

Äktenskapshindren är reglerade i den isländska äktenskapslagen (hjúskaparlög). Enligt artikel 9 får äktenskap inte ingås mellan dem

⁸ Se 9 § första och elfte styckena danska udländingeloven, samt notat 2008/4139-229, Familiesammenføringskontoret (16. oktober 2009), hämtat från hemsidan ”Ny i Danmark” som drivs av Udlændingestyrelsen och Styrelsen for International Rekruttering og Integration (SIRI), <https://www.nyidanmark.dk/> (hämtat 2024-01-17).

som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller mellan syskon. Bestämmelsen omfattar även halvsyskon och adoptivsyskon. Ett äktenskap som har ingåtts i strid med detta ska upphävas (artikel 27). Enligt artikel 10 får äktenskap inte ingås mellan adoptivförälder och adoptivbarn om inte adoptionen först hävs.

Enligt uppgift från det isländska justitiedepartementet pågår för närvarande en omfattande översyn av äktenskapslagen. Justitieministern har tillsatt en särskild kommitté som ska överlämna ett förslag till proposition med en samlad översyn av äktenskapslagen och eventuell annan därmed sammanhängande lagstiftning. Utskotets arbete startade i september 2023 och ska avslutas under hösten 2024. Det är i skrivande stund inte klarlagt huruvida förslaget kommer att innehålla några förändringar i förhållande till äktenskapshindren avseende släktskap.

5.4 Norge

Enligt norsk lag om ekteskap (ekteskapsloven) gäller förbud mot att ingå äktenskap för den som är släkt i rätt upp- eller nedstigande led och mellan syskon. Förbudet som gäller syskon omfattar även halvsyskon. Släktskap till följd av adoption likställs med biologiskt släktskap (3 § ekteskapsloven).

Om äktenskap har ingåtts i strid med 3 § ekteskapsloven får var och en av makarna kräva äktenskapets upplösning. Om ingen av makarna inleder talan, ska statsförvaltaren väcka talan om upplösning av äktenskapet. Statsförvaltaren kan besluta att ett ärende om upplösning inte ska väckas, eller att väckande av sådant mål ska skjutas upp, om det finns starka skäl för det (24 § ekteskapsloven). Starka skäl kan finnas om makarna inte visste att de var biologiska syskon, om de har bott tillsammans länge eller om de har barn tillsammans.⁹

Den 12 juni 2024 antogs en ny lag som innebär att ett förbud införs för kusiner att ingå äktenskap.¹⁰ Även äktenskap mellan ett syskon och ett annat syskons barn omfattas av förbudet. Motiven bakom lagstiftningen är i huvudsak att motverka hälsoskador hos barn utifrån de medicinska risker som finns när kusiner eller andra

⁹ Høringsnotat *Forbud mot søskenbarneekteskap* mv, Barne- og familiedepartementet, s. 14.

¹⁰ Lov 25 juni 2024 nr. 57 om endringer i ekteskapsloven (forbud mot ekteskap mellom nære slektninger).

nära släktingar får barn tillsammans. Förbudet förväntas också bidra till att motverka tvångsäktenskap. De nya äktenskapshindren kommer att vara förenade med en dispensgrund och tillstånd till äktenskap ska kunna meddelas om det finns särskilda skäl. Sådana skäl kan vara att det är övervägande sannolikt att parterna inte kommer att få barn tillsammans eller att de redan har gemensamma barn.¹¹

5.5 Tyskland

I tysk rätt är äktenskapshindren reglerade i Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Hinder mot äktenskap finns vid släktskap i rätt upp- och nedstigande led och mellan syskon. Det gäller även halvsyskon (1307 § BGB). Hindret avser även släktskap som har uppstått till följd av ett adoptionsförhållande. För syskon vars släktskap har uppstått genom adoption finns dock möjlighet att få dispens att ingå äktenskap (1308 § BGB).

Äktenskap som ingås i strid med 1307 § är giltigt men kan annulleras på ansökan av någon av makarna eller behörig myndighet (1314 § BGB). Detta gäller inte äktenskap som har ingåtts mellan personer som är släkt till följd av adoption. Om adoptant och adoptivbarn ingår äktenskap ges äktenskapet företräde och adoptionsförhållandet upphör att gälla (1766 § BGB).

5.6 Frankrike

Äktenskapshindren i fransk rätt finns i Code civil. Det finns förbud mot att ingå äktenskap mellan personer som står i rätt upp- och nedstigande släktskap. Förbudet omfattar även släktskap som uppstått genom giftermål, exempelvis ett äktenskap mellan en svärfar och en svärdotter (artikel 161 code civil). Äktenskap är också förbjudet mellan både hel- och halvsyskon (artikel 162 code civil). Hinder mot äktenskap föreligger också mellan syskon och syskons barn (artikel 163 code civil).

¹¹ Prop. 99 L (2023–2024) Proposition til Stortinget (forslag til lovvedtak) Endringer i ekteskapsloven (forbud mot ekteskap mellom nære slektninger), s. 42.

För personer som är släkt till följd av giftermål finns det möjlighet att få dispens om den som skapade släktskapet är avliden. Det kan t.ex. vara så att en person som tidigare var gift, men vars make är avliden, ges möjlighet att ingå äktenskap med sin tidigare svärfar. Dispens kan också meddelas för äktenskap mellan syskon och syskons barn (artikel 164 code civil).

5.7 Polen

Enligt den polska familje- och förmyndarskapslagen Kodeks rodzinny i opiekuńczy finns det hinder mot äktenskap mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led och mellan syskon (artikel 14). Dessutom finns det hinder mot äktenskap mellan en adoptant och ett adoptivbarn (artikel 15). I samtliga fall av släktskap saknas möjlighet att erhålla dispens.

5.8 Rumänien

Reglerna om äktenskapshinder finns i den rumänska civilrättslagen Codul civil. Enligt lagen finns det hinder mot äktenskap mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led samt mellan syskon. Hinder mot äktenskap föreligger också mellan syskon och syskons barn, samt mellan kusiner (artikel 274 första stycket). Samtliga äktenskapshinder gäller även för släktskap som har uppstått till följd av adoption (artikel 274 tredje stycket).

För kusiner finns möjlighet att ingå äktenskap efter dispens. Sådan dispens kan meddelas om det enligt ett medicinskt utlåtande finns skäl att bevilja ett äktenskap (artikel 274 andra stycket). Exempelvis kan en graviditet som uppstått i en relation mellan två kusiner utgöra ett sådant skäl.

Ett äktenskap som ingås i strid med bestämmelserna om äktenskapshinder vid släktskap är ogiltigt och saknar verkan (artikel 293).

5.9 Serbien

Hinder mot äktenskap regleras i den serbiska familjerättslagen (Porodični Zakon). Enligt denna finns det hinder mot äktenskap

mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led, mellan hel- och halvsyskon, mellan syskon och syskons barn samt mellan kusiner (artikel 19). Släktskap till följd av adoption bedöms på samma sätt som biologiska släktskap (artikel 20).

Hinder mot äktenskap finns också vid släktskap i rätt upp- och nedstigande led som har uppstått genom giftermål, dvs. mellan svärmor och svärson eller mellan styvfar och styvdotter etc. I sådana fall finns dock möjlighet att få dispens från domstol (artikel 21).

5.10 Kroatien

I Kroatien finns bestämmelserna om hinder mot äktenskap i den familjerättsliga lagstiftningen Obiteljski Zakon. Det finns hinder mot äktenskap mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led, mellan hel- och halvsyskon, mellan syskon och syskons barn samt mellan kusiner. Hinder finns även vid nämnda släktskap som har uppstått genom adoptionsförhållande (artikel 27).

5.11 Storbritannien

I brittisk rätt finns det bestämmelser om äktenskapshinder i Marriage Act 1949. Enligt lagen finns det hinder mot äktenskap i rätt upp- och nedstigande led, mellan hel- och halvsyskon, samt mellan syskon och syskons barn. För släktskap som uppstått genom adoptionsförhållande finns det hinder mot äktenskap mellan en adoptant och ett adoptivbarn (del 1, avsnitt 1, tabell 1[1]).

Utöver biologiska släktskap finns det hinder mot äktenskap vid vissa släktskap som uppstått till följd av giftermål. Det är t.ex. inte tillåtet att ingå äktenskap mellan en tidigare styvfar och styvdotter, eller mellan parter där den ena är en före detta make till den andras mor- eller farförälder. För dessa släktskap kan dock undantag göras om båda är över 21 år och den yngre personen aldrig har varit ett barn i den äldre personens familj innan de fyllde 18 år. Bestämmelsen syftar till att förhindra äktenskap mellan personer som tidigare bott tillsammans och haft en relation motsvarande den mellan förälder och barn (del 1, avsnitt 2–3, tabell 1[2]).

5.12 Länder i övrigt

Som nämnts i inledningen av kapitlet redovisas endast ett urval av europeiska staters äktenskapsrättsliga lagstiftning. Utöver redan nämnda länder har det framkommit att det även finns förbud mot kusiinäktenskap i Slovenien och Bulgarien.¹² Inom ramen för uppdraget har därutöver inte gjorts någon undersökning av regleringen av äktenskapshinder i andra länder. Såvitt har kunnat konstateras finns det dock hinder mot äktenskap mellan kusiner i Kina, Taiwan, Nord- och Sydkorea, Filippinerna och i en majoritet av delstaterna i USA.¹³ När det gäller lagstiftningen på delstatsnivå i USA varierar det om äktenskapshindren medför ett absolut förbud för kusiner att ingå äktenskap med varandra. I en del delstater är sådana äktenskap tillåtna om vissa förutsättningar är uppfyllda. Det kan handla om att parterna har passerat fertil ålder, att en av parterna är steril eller att de har genomgått genetisk rådgivning före äktenskapets ingående.¹⁴

¹² Se redogörelse i det norska lagstiftningsärendet om förbud mot kusiinäktenskap. höringsnotat *Forbud mot søskenbarneekteskap mv*, Barne- og familiedepartementet.

¹³ Bittles, A.H., *The Prevalence and Outcomes of Consanguineous Marriage in Contemporary Societies*, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), Fertility, reproduction and sexuality, vol. 28, s. 38.

¹⁴ Paul D.B. och Spencer H. G. (2008) "It's Ok, We're Not Cousins by Blood": *The Cousin Marriage Controversy in Historical Perspective*, PLoS Biology 6(12): e320.

6 Internationella instrument och åtaganden om mänskliga rättigheter m.m.

I kapitlet behandlas Sveriges åtaganden om mänskliga rättigheter i form av internationella konventioner och andra rättsakter som kan ha betydelse när det gäller kusinäktenskap och andra äktenskap mellan släktingar.

I det inledande avsnittet redogörs i korthet för relevanta delar av regeringsformens bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter (avsnitt 6.1). Därefter följer avsnitt om europarättsliga instrument (avsnitt 6.2) och Förenta nationernas ramverk för mänskliga rättigheter (avsnitt 6.3).

6.1 Regeringsformen

Regeringsformen (RF) är en av de fyra svenska grundlagarna och i den finns bl.a. bestämmelser om statskicketts grunder och de grundläggande fri- och rättigheterna.

Av 1 kap. 2 § RF följer bl.a. att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet samt att det allmänna ska värna den enskildes privat- och familjeliv. I skyddet för familjelivet inbegrips rätten att ingå äktenskap (se SOU 1975:75 s. 183). Av bestämmelsen framgår att det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara. Det allmänna ska vidare motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde

som person. På detta sätt uttrycks grundläggande värderingar såsom alla människors rätt till inflytande i frågor som rör dem själva och människors rätt till ett jämlikt bemötande som individer.

6.2 Europarättsliga instrument

6.2.1 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) från 1950 gäller som svensk lag (lagen [1994:1219] om den konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna). Lag eller annan föreskrift får inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av konventionen (2 kap. 19 § RF).

Konventionen är avsedd att etablera en europeisk minimistandard som ska gälla i alla konventionsstater och ska därför tolkas så att den får samma materiella innehåll i samtliga länder. Innebörden och räckvidden av konventionens artiklar uttolkas närmare av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) i Strasbourg. Domstolen har i sin praxis ofta framhållit att konventionen ska tolkas i ljuset av samhällsutvecklingen, vilket innebär att rättigheternas tillämpning förändras över tid i enlighet rättsuppfattningen i medlemsstaterna.¹⁵

Rättigheterna som föreskrivs kan, med undantag för vissa s.k. absoluta rättigheter, inskränkas och varje konventionsstat har en viss bedömningsmarginal ("margin of appreciation") när det gäller att avgöra vilka inskränkningar som kan göras i den egna nationella kontexten. Denna princip innebär att medlemsstaterna ges viss frihet och flexibilitet att beakta inhemska förhållanden och rättsliga traditioner. Hur bred bedömningsmarginalen är varierar utifrån vilken av rättigheterna det gäller och arten av det skyddade intresset. Av relevans i detta sammanhang kan som exempel nämnas att stater ofta tillåts en bred bedömningsmarginal när det gäller frågor som berör privatliv och allmän moral. Europadomstolen har i detta avse-

¹⁵ Danelius, H., m.fl., *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, (2023, JUNO, version 6), s. 62 f.

ende betonat att de enskilda länderna många gånger får anses bäst lämpade att bedöma vad som bör vara tillåtet eller förbjudet i det egna landet. Domstolen brukar därvid beakta förekomsten eller frånvaron av en enhetlig europeisk uppfattning i en viss fråga som en del i bedömningen om det har förelegat en kränkning av en viss konventionsrättighet. I avsaknad av en enhetlig uppfattning i konventionsstaterna faller domstolens resonemang ofta tillbaka på principen om staternas bedömningsmarginal för inhemska förhållanden.¹⁶

En annan viktig princip som ska genomsyra tillämpningen av konventionen är proportionalitetsprincipen. Den innebär att åtgärder som inskränker en viss rättighet endast kan godtas om de står i rimlig proportion till det intresse som de avser att tillgodose. Inskränkningar som är mer långtgående än som framstår som rimligt för ändamålet kan därmed innebära ett brott mot konventionen.¹⁷

Rätten att ingå äktenskap – artikel 12

Rätten att ingå äktenskap regleras i artikel 12 Europakonventionen. Av artikeln framgår att giftasvuxna män och kvinnor har rätt att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de nationella lagar som reglerar utövandet av denna rättighet.

Bestämmelsen innebär att rättigheten att ingå äktenskap inte är absolut utan kan begränsas i inhemsk rätt. När det gäller sådana inskränkningar ges konventionsstaterna en relativt bred bedömningsmarginal, så länge själva substansen eller kärnan ("essence") i rättigheten inte urholkas.¹⁸ Detta framgår bl.a. av avgörandet O'Donoghue m.fl. mot Förenade kungariket där Europadomstolen även konstaterade följande:

The Convention institutions have accepted that limitations on the right to marry [...] may also include substantive provisions based on generally recognised considerations of public interest, in particular concerning capacity, consent, prohibited degrees of affinity or the prevention of bigamy.

¹⁶ Ibid., s. 63 f., jfr. även B. och L. mot Förenade Kungariket, nr. 36536/02, den 13 september 2005.

¹⁷ Ibid., s. 65 f.

¹⁸ Se bl.a. Rainey, B., m.fl., *Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 8:e upplagan, (2021), s. 746.

Domstolen ger alltså uttryck för att begränsningar i rätten att ingå äktenskap får göras utifrån bl.a. hänsyn till släktskap ("affinity"), (se O'Donoghue m.fl. mot Förenade kungariket nr. 34848/07, 14 december 2010).

Tillämpningen av artikel 12 har aktualiserats i rättsfallet B. och L. mot Förenade kungariket. Det gällde en före detta svärfar och svärdotter som ville ingå äktenskap med varandra, men där den nationella rätten i princip inte tillät ett sådant äktenskap. Enligt nationell rätt kunde parterna ingå äktenskap med varandra först efter att deras respektive före detta makar avlidit. Det fanns möjlighet att få ett särskilt tillstånd ("a personal Act of Parliament"), men proceduren för det var kostsam och regelverket oklart. Europadomstolen uttalade att nationella myndigheter i många fall är bäst lämpade att avgöra samhällets behov och intresse i förhållande till äktenskaps hinder inom den egna staten och att prövningen därför ska göras utifrån förhållanden och sammanhang i den nationella kontexten.

I detta fall syftade den nationella lagstiftningen till att skydda familjens integritet (genom att förebygga sexuell rivalitet mellan föräldrar och barn) och att förebygga att barn tar skada av föränderliga relationer mellan de vuxna omkring dem. Domstolen konstaterade att dessa utan tvekan var legitima skäl. Men eftersom lagen inte hindrade relationen mellan sökandena som sådan, och det inte heller fanns några straffrättsliga bestämmelser som hindrade relationen, ansågs inte bestämmelsen i den nationella rätten tjäna något legitimt syfte för den allmänna ordningen. Domstolen ansåg vidare att inkonsekvensen mellan de angivna syftena och möjligheten till dispens i vissa undantagsfall undergrävde logiken i den aktuella lagen. I domen konstaterades därför en kränkning av klagandenas rättigheter enligt artikel 12 (se B. och L. mot Förenade Kungariket, nr. 36536/02, den 13 september 2005).

Frågan om rätten att ingå äktenskap för personer i svägerlag har också berörts i rättsfallet Theodorou och Tsotsorou mot Grekland. I detta fall fann Europadomstolen att de grekiska myndigheternas annullering av ett äktenskap mellan en före detta sväger och svägerska var oproportionerlig och urholkade själva kärnan i rätten att ingå äktenskap. I samma avgörande uttalade domstolen också allmänt att inskränkningar i rätten att ingå äktenskap föranlett av bl.a. släktskap ("la consanguinité" på franska, efter latinets "consanguineus" som betyder "av samma blod") sannolikt är anse som

förenliga med artikel 12 i Europakonventionen (se Theodorou och Tsotsorou mot Grekland, nr. 57854/15, den 5 september 2019).

Utöver de nämnda fallen finns det, såvitt har kunnat konstateras, inte några avgöranden från Europadomstolen där frågan om inskränkningar i rätten att gifta sig med släktingar har prövats. Domstolen har i de nämnda fallen dock tydligt framhållit att rätten att ingå äktenskap – av hänsyn till allmänna intressen – får begränsas särskilt när det gäller bl.a. släktskap. Med beaktande av detta och domstolens uttalanden om att äktenskapshinder på grund av svågerlag i och för sig kan vara förenliga med Europakonventionen, bör slutsatsen kunna dras att inskränkningar när det gäller äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar får göras. En inskränkning måste dock, även med beaktande av staternas bedömningsmarginal, tjäna ett legitimt syfte och den får inte vara godtycklig eller oproportionerlig (jfr. O'Donoghue m.fl. mot Förenade kungariket och B. och L. mot Förenade kungariket).¹⁹

Rätten till privat- och familjeliv – artikel 8

Den skyddade rättigheten enligt artikel 12 innefattar en rätt för två personer över en viss ålder att frivilligt ingå äktenskap och bilda familj och reglerar därmed främst frågan om själva ingåendet av äktenskap enligt staters interna rättsordningar. Att utöva rätten att gifta sig medför dock även andra sociala, personliga och juridiska konsekvenser för den enskilde. Frågan om redan existerande giftermål, däribland erkännande av utländska äktenskap, faller däremot under tillämpningsområdet för rätten till skydd för privat- och familjeliv (artikel 8.1 i Europakonventionen). Rätten till familjeliv omfattar bl.a. relationer mellan makar och mellan föräldrar och barn. Enligt Europakonventionen har familjemedlemmar som huvudregel rätt att leva tillsammans och att på andra sätt upprätthålla och utveckla de ömsesidiga relationerna utan ingrepp från statens sida.

Rätten till familjeliv får dock inskränkas i vissa angivna fall. Detta framgår av artikel 8.2 som anger att en offentlig myndighet inte får inskränka åtnjutandet av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska

¹⁹ Se Rainey, B., m.fl., (2021), s. 402.

välstånd eller till förebyggandet av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

De rättigheter som följer av bestämmelsen innebär inte någon generell skyldighet för en konventionsstat att erkänna utländska äktenskap som står i strid med statens egen lagstiftning. Europadomstolen har t.ex. uttalat att en stat aldrig är skyldig att erkänna ett äktenskap som ingåtts av en 14-åring (se Z.H och R.H mot Schweiz, nr. 60119/12, den 8 december 2015).

Ett nekat erkännande kan dock i vissa fall utgöra en otillåten inskränkning av rättigheterna i artikel 8 i konventionen. Detta konstaterades av Europadomstolen i ett mål där den omständigheten att ett utländskt äktenskap inte registrerades i Malta medförde en rad problem för parterna i deras vardagliga liv, bl.a. avseende frågor om skatt, rätten till sociala förmåner och tillstånd att arbeta. Domstolen konstaterade att det visserligen kan vara godtagbart med bestämmelser som innebär att utländska äktenskap nekas registrering om förfarandet syftar till förebyggande av oordning eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Det anfördes också att det i första hand ankommer på konventionsstaterna att reglera vilka äktenskap som är giltiga eller ska registreras samt rättsverkningarna därav. I det aktuella avgörandet fann domstolen dock att en tidsutdräkt överstigande två år innan äktenskapet erkändes (vilken enbart berodde på formaliakrav) inte var nödvändig (se Dadouch mot Malta, nr. 38816/07, 20 juli 2010).

Förbud mot diskriminering – artikel 14

En annan rättighet som bör nämnas i sammanhanget är förbudet mot diskriminering i artikel 14 i Europakonventionen. Enligt bestämmelsen ska åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i konventionen, däribland rätten att ingå äktenskap och rätten till familjeliv, säkerställas utan diskriminering på någon grund såsom kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt. Bestämmelsen innebär att de inskränkningar som görs i nationell lagstiftning inte får utformas på ett sätt

som medför att någon grupp missgynnas i förhållande till andra i en jämförbar situation.

6.2.2 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

Rätten att gifta sig regleras även i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU-stadgan). I artikel 9 föreskrivs att rätten att ingå äktenskap och rätten att bilda familj ska garanteras enligt de nationella lagar som reglerar utövandet av dessa rättigheter. På samma sätt innehåller EU-stadgan en bestämmelse om rätt till respekt för privatlivet och familjelivet i artikel 7. Även enligt stadgan gäller en princip om icke-diskriminering (se artikel 21.1 i EU-stadgan).

Varje begränsning i utövandet av de rättigheter och friheter som erkänns i stadgan ska vara föreskriven i lag och förenlig med det väsentliga innehållet i dessa rättigheter och friheter. Begränsningar får, med beaktande av proportionalitetsprincipen, endast göras om de är nödvändiga och faktiskt svarar mot mål av allmänt samhällsintresse som erkänns av unionen eller behovet av skydd för andra människors rättigheter och friheter (se artikel 52.1 i EU-stadgan).

EU-stadgan ska tolkas i ljuset av Europakonventionen vad gäller de rättigheter som har motsvarigheter i konventionen. Detta kommer till uttryck i stadgan som föreskriver att rättigheter som skyddas i båda rättsakterna ska ges samma betydelse som i Europakonventionen (artikel 52.3). Bestämmelsen hindrar dock inte unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd. De förklaringar som utarbetats för att ge vägledning vid tolkningen av denna stadga ska vederbörligen beaktas av unionens och medlemsstaternas domstolar (artikel 52.7).

I förklaringarna till EU-stadgan anges att rättigheterna i artikel 7 (respekt för privatlivet och familjelivet) motsvarar den som garanteras i artikel 8 i Europakonventionen och har samma innebörd och räckvidd. Vad gäller artikel 9 (rätten att ingå äktenskap och bilda familj) anges att denna är lik artikel 12 i Europakonventionen men att den även omfattar de fall där andra möjligheter till familjebildning än äktenskapet erkänns enligt nationell lagstiftning. Stadgans

bestämmelse kan därför få en större räckvidd än Europakonventionen när detta föreskrivs i nationell lagstiftning.²⁰

6.2.3 Principen om fri rörlighet inom EU

Frågor om ingående och erkännande av äktenskap faller in under EU-medlemsstaternas befogenheter. Det är alltså som utgångspunkt upp till varje medlemsstat att ta ställning till i vilken utsträckning andra staters äktenskap ska erkännas. Medlemsstaterna är vid detta ställningstagande dock skyldiga att iaktta unionsrätten och i synnerhet bestämmelserna om unionsmedborgares rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (se t.ex. Coman m.fl., C-673/16, den 5 juni 2018).

Den fria rörligheten för personer är en av EU:s grundprinciper och gäller även för familjemedlemmar. Rätten till fri rörlighet regleras i såväl fördragen och EU-stadgan (artikel 3.2 i fördraget om Europeiska unionen, artikel 21 och avdelningarna IV och V i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt samt artikel 45 i stadgan) som i sekundärrätten (det s.k. rörlighetsdirektivet 2004/38/EG). Den innebär att EU-medborgare har rätt att resa till ett annat EU-land och vistas där en längre eller kortare tid. Den fria rörligheten för personer omfattar även rätten att ta med sig sin familj vid flytt till en annan medlemsstat oavsett om de är unionsmedborgare eller inte (invandring till EU från tredjeland regleras dock inte av rätten till fri rörlighet inom unionen utan av de EU-rättsliga bestämmelserna om migration).

För det fall ett äktenskap inte erkänns i ett annat EU-land kan det medföra att det uppstår hinder för utövandet av den fria rörligheten inom EU, särskilt om det ger upphov till avsevärda problem för den berörda i administrativt, yrkesmässigt eller privat hänseende (jfr. Runevič-Vardyn och Wardyn, C-391/09, 12 maj 2011). Rätten till fri rörlighet inom EU är dock inte absolut. En begränsning av rätten kan enligt EU-domstolens praxis vara motiverad och därmed tillåten. För det krävs att inskränkningen grundar sig på objektiva skäl av allmänt intresse som är oberoende av de berörda personernas nationalitet och står i proportion till det legitima syfte som eftersträvas med de nationella reglerna (se De

²⁰ Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna (2007/C 303/02).

Cuyper, C-406/04, den 18 juli 2006). Den fria rörligheten kan alltså på olika sätt begränsas på grund av hänsyn till t.ex. allmän ordning, säkerhet och hälsa.

Såvitt har kunnat utrönas finns det inte någon rättspraxis som avser erkännande av utländska kusinäktenskap i förhållande till rätten till fri rörlighet. Det finns dock avgöranden som på ett generellt plan kan belysa frågan om nekat erkännande i förhållande till unionsrätten. I det ovan nämnda Coman-avgörandet prövades frågan om beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare som genom ett samkönat äktenskap var gift med en unionsmedborgare. Målet avsåg en manlig rumänsk medborgare som flyttat till Belgien och där ingått äktenskap med en annan man som var tredjelandsmedborgare. När makarna vände sig till rumänska myndigheter för att undersöka möjligheterna för tredjelandsmedborgaren att få uppehållsrätt där mottog de ett negativt besked baserat på att samkönade äktenskap inte erkänns i den medlemsstaten. EU-domstolen slog i målet fast att ett vägrat erkännande av ett äktenskap som tredjelandsmedborgaren ingått med en unionsmedborgare av samma kön under en vistelse i en annan medlemsstat, kan utgöra hinder för unionsmedborgarens utövande av sin rätt till fri rörlighet. Ett sådant beslut att neka erkännande leder nämligen till att unionsmedborgaren kan berövas möjligheten att återvända till den medlemsstat han eller hon är medborgare i tillsammans med sin make eller maka.

Domstolen konstaterade vidare att en begränsning av den fria rörligheten för personer i och för sig kan vara motiverad. När det kommer till ordre public (vilket åberopats av Rumänien) ska detta begrepp emellertid tolkas restriktivt när det används för att motivera ett undantag från en grundläggande frihet. En skyldighet för Rumänien att erkänna ett sådant samkönat äktenskap som var för handen, såvitt avsåg beviljandet av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare, ansågs därför inte innebära någon kränkning av denna medlemsstats nationella identitet och inte heller att lag och ordning påverkades menligt i denna stat.

Mot bl.a. denna bakgrund slog EU-domstolen fast att rätten till fri rörlighet hindrade de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren var medborgare i från att neka en tredjelandsmedborgare uppehållsrätt med motiveringen att dess lagstiftning inte medger samkönade äktenskap. Det ska framhållas att dom-

stolen tydligt påpekade att bedömningen avseende icke-erkännandet av äktenskapet enbart avsåg frågan om en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare. Någon granskning av andra rättsverkningar eller konsekvenser av ett nekat erkännande gjordes inte i avgörandet.

6.2.4 Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet

År 2014 ratificerade Sverige Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen). Konventionen syftar bland annat till att skydda kvinnor mot alla former av våld, att förebygga, avskaffa och lagföra våld mot kvinnor och våld i hemmet samt att bidra till att avskaffa diskriminering och främja jämställdhet (se artikel 1). Parterna åtar sig att vidta en mängd olika åtgärder för att främja konventionens syften.

Konventionens definition av våld mot kvinnor är vid och omfattar inte enbart exempelvis misshandel. Enligt definitionen omfattas varje fall av könsrelaterat våld som leder till, eller troligen kommer att leda till, fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt lidande, inbegripet hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande (se artikel 3.a). Att våldet är könsrelaterat innebär att det riktas mot en kvinna för att hon är kvinna eller drabbar kvinnor oproportionerligt (se artikel 3.d).

I kapitel III finns artiklar om förebyggande åtgärder. Bland annat ska parterna enligt artikel 12.1 vidta nödvändiga åtgärder för att främja förändringar i kvinnors och mäns sociala och kulturella beteendemönster i syfte att utrota fördomar, sedvänjor, traditioner och all annan praxis som utgår från föreställningen om kvinnors underordning eller från stereotypa roller för kvinnor och män. Enligt artikel 12.5 ska parterna säkerställa att kultur, sedvänja, religion, tradition eller så kallad heder inte ska kunna betraktas som ett rättfärdigande av någon våldshandling som faller inom ramen för konventionen. Konventionen innehåller även krav på åtgärder mot bl.a. tvångsäktenskap (se artiklar 32 och 37).

6.3 Förenta nationernas ramverk för mänskliga rättigheter

Det internationella arbetet för mänskliga rättigheter tar sin utgångspunkt i Förenta nationernas (FN) allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948. De rättigheter som inryms i förklaringen har senare förts in och vidareutvecklats i ett antal konventioner som är bindande för de anslutna staterna. Tillsammans utgör de ett universellt ramverk för arbetet med de mänskliga rättigheterna.

Sverige har anslutit sig till en majoritet av de centrala FN-konventionerna om mänskliga rättigheter och rapporterar regelbundet till relevanta FN-mekanismer om det nationella arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna. Samtliga traktat som nämns nedan är ratificerade av Sverige och är därmed folkrättsligt bindande.

6.3.1 FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Rätten att ingå äktenskap framgår av artikel 16 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Av denna följer att rätten att ingå äktenskap och bilda familj gäller fullvuxna män och kvinnor utan någon inskränkning på grund av ras, nationalitet eller religion. Män och kvinnor ska ha samma rättigheter i fråga om äktenskaps ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning och äktenskap får endast ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke. I bestämmelsen anges vidare att familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället och har rätt till samhällets och statens skydd. Det speglas också av artikel 12 som föreskriver att ingen får utsättas för godtyckligt ingripande i fråga om bl.a. privatliv och familj.

Rättigheterna beskrivs på liknande sätt i artikel 23 i FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. Konventionen innebär också ett åtagande för konventionsstaterna att vidta lämpliga åtgärder för att trygga makarnas likställighet i fråga om rättigheter och ansvar vid äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning.

6.3.2 Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW) innehåller generella åtaganden för stater att vidta åtgärder i syfte att avskaffa diskriminering av kvinnor, såväl inom den offentliga som den privata sfären (se artikel 2). Enligt artikel 16.1 ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor i alla frågor som gäller äktenskap och familjeförhållanden. Staterna ska bl.a., med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, säkerställa en lika rätt att ingå äktenskap, en lika rätt att fritt välja make och ingå äktenskap endast med sitt eget fria och fulla medgivande samt lika rättigheter och skyldigheter under äktenskapet och vid dess upplösning (artikel 2.a–c).

Av intresse i detta sammanhang är också artikel 5.a. Enligt den ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa fördomar, seder och bruk som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller på stereotypa stelnade roller för kvinnor och män.

Den till konventionen knutna kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor utfärdar rekommendationer och allmänna kommentarer om bestämmelserna i konventionen. Dessa är i sig inte bindande för konventionsstaterna. Kommittén har dock getts ansvaret att tolka konventionen, varför uttalandena kan tjäna som stöd och ge viss vägledning för tolkning och tillämpning av konventionen.

FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor och FN:s barnrättskommitté har i en gemensam allmän rekommendation behandlat frågan om s.k. skadliga sedvänjor ("harmful practices"). Kommittéerna beskriver att sådana sedvänjor baseras på diskriminering och att de ofta har rättfärdigats med hänvisning till sociokulturella och religiösa sedvänjor och värden. Generellt sett är skadliga sedvänjor associerade med allvarligt våld mot kvinnor och barn. Bland exemplen på skadliga sedvänjor omnämns bl.a. kvinnlig könsstympning, barn- och tvångsäktenskap, samt olika former av hedersvåld. Kommittéerna konstaterar att den typen av sedvänjor har en stark koppling till och befäster socialt konstruerade könsroller och patriarkala maktrelationer. I rekommendationen anförs

att bekämpandet av skadliga sedvänjor är ett av konventionsstaternas centrala åtaganden under CEDAW.²¹

6.3.3 FN:s konvention om barnets rättigheter

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter (Barnkonventionen). Genom lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, som trädde i kraft den 1 januari 2020, inkorporerades Barnkonventionen i svensk rätt.

Enligt artikel 2 i Barnkonventionen ska en stat respektera och tillförsäkra varje barn inom dess jurisdiktion de rättigheter som anges i Barnkonventionen utan åtskillnad av något slag. Rättigheterna i konventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion. Det innefattar även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige. Vidare ska en stat vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas från alla former av diskriminering på grund av någon i familjens handlingar, åsikter eller tro.

Av artikel 3.1 framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Här avses såväl beslut om föreskrifter som beslut i enskilda fall. Av artikel 3.2 följer att staterna har en övergripande skyldighet att tillförsäkra ett barn nödvändigt skydd och nödvändig omvårdnad för barnets välfärd med hänsyn tagen till föräldrarnas rättigheter och skyldigheter. Syftet med begreppet barnets bästa är enligt FN:s kommitté för barnets rättigheter att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen (se SOU 2020:63 s.184).

Artikel 9.1 innehåller bestämmelser om en stats skyldighet att säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja, utom i de fall det är nödvändigt för barnets bästa. Enligt artikel 16 har ett barn också rätt till lagens skydd mot godtyckliga eller olagliga ingripanden i bl.a. sitt privat- och familjeliv. Rättigheterna i artikel

²¹ FN:s kommitté för Kvinnokonventionen och FN:s kommitté för barnets rättigheter, *Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices*, (2019), (CEDAW/C/GC/31/Rev.1–CRC/C/GC/18/Rev.1).

16 är inte absoluta utan kan, i likhet med artikel 8 i Europakonventionen, begränsas i lag (se SOU 2020:63 s. 633).

6.3.4 Övriga FN-rättsliga dokument

Utöver de folkrättsligt bindande traktaten finns andra politiska åtaganden av relevans för frågorna i detta uppdrag. Ett exempel är FN:s medlemsstaters Agenda 2030 för hållbar utveckling som antogs i september 2015.²² Agendan är en handlingsplan för omställning till ett hållbart samhälle som ska främja fredliga, rättvisa och inkluderande samhällen. Den uppställer totalt 17 mål som ska bidra till en socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar utveckling i världens alla länder. Det femte målet är att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt. Bland delmålen ingår bland annat att avskaffa alla former av diskriminering av alla kvinnor och flickor överallt (5.1) och att avskaffa alla skadliga sedvänjor, såsom barnäktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap (5.3).

FN har därutöver särskilt uppmärksammat frågan om hedersproblematik i ett antal resolutioner, exempelvis FN:s generalför-samlings resolution Avskaffande av brott mot kvinnor i hederns namn (A/RES/55/66). I resolutionen uttrycks att stater har en skyldighet att bekämpa brott som begås mot kvinnor i hederns namn samt att en underlåtenhet att fullgöra skyldigheten utgör en kränkning av flickors och kvinnors mänskliga rättigheter. I åtagandena ingår staternas skyldigheter till bl.a. preventiva åtgärder för att förebygga hedersbrottslighet.

²² FN, Generalförsamlingen, *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1.

7 Hedersrelaterat våld och förtryck

En av utgångspunkterna för uppdraget är att ett förbud mot kusiinäktenskap ska syfta till att motverka hedersförtryck. I uppdraget ingår att utreda vilken roll sådana äktenskap spelar i sammanhang där hedersförtryck förekommer.

Kapitlet inleds med beskrivningar av vad hedersrelaterat våld och förtryck innebär (avsnitt 7.1). Därefter redovisas vissa undersökningar om omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige (avsnitt 7.2). Slutligen beskrivs tidigare åtgärder som har vidtagits genom lagstiftning och av olika myndigheter för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck (avsnitt 7.3).

7.1 Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Förekomsten av hedersrelaterat våld har diskuterats i den offentliga debatten i Sverige sedan senare hälften av 1990-talet och fått stor uppmärksamhet från 2000-talet och framåt. Bland annat morderna på Sara Abed Ali (1996), Pela Atroshi (1999), Fadime Sahindal (2002) och Abbas Rezai (2005) bidrog till att hedersrelaterat våld uppmärksammades. Därefter har uppmärksamheten breddats till att även avse andra former av hedersförtryck och man använder numera ofta begreppet hedersrelaterat våld och förtryck.

Det hedersrelaterade våldet och förtrycket skiljer sig från annan typ av våld och förtryck på flera sätt, bl.a. genom att det ofta utövas kollektivt och att det sker i syfte att bevara eller återupprätta heder för en person eller grupp. Hedersrelaterat våld och förtryck beskrivs på olika sätt i olika sammanhang. Det gäller även för begreppet ”heder” som är centralt för förståelsen av våldet och förtrycket som sådant.

I litteraturen beskrivs att hederskulturella normer och traditioner under lång tid har haft starkt fäste i vissa regioner och länder med utpräglade patriarkala samhällssystem.²³ Det omfattar samhällen i Medelhavsområdet, Mellanöstern, Sydasien, samt delar av Kina och Latinamerika.²⁴ Utöver dessa regioner praktiseras hedersnormer idag också av en del immigranter i västvärlden som har sin bakgrund i länder där hedersnormer förekommer.²⁵

7.1.1 Olika beskrivningar

I propositionen Ett särskilt brott för hedersförtryck (prop. 2021/22:138) använder regeringen sig av följande beskrivning av hedersrelaterat våld och förtryck:

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete och äktenskap. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig våldsbrottslighet.

Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktrelation, som bl.a. innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnade

²³ Caldwell, J. C. och Lado R., *Demographic Levels and Trends*, i Cleland, J. och Scott, C., (red.), *The World Fertility Survey: An Assessment*. New York: International Statistical Institute, Oxford: Oxford University Press, (1987), s. 742-772, och Kandiyoti, D., *Bargaining with Patriarchy*, *Gender & Society* 2 (3), (1988), s. 274-290.

²⁴ Canto, J. M., Perles, F., och San Martín, J., *Culture of Honour and the Blaming of Women in Cases of Rape / La cultura del honor y la inculpción de la mujer en casos de violación*, *Revista de Psicología Social*, 32(1), (2017), s. 80-107, Cihangir, S., *Gender specific honor codes and cultural change*. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16, (2013), s. 319-333, Dietrich, D. M. och Schuett, J. M., *Culture of Honor and Attitudes Toward Intimate Partner Violence in Latinos*, *Sage Open*, 3(2), (2013), s. 1-11, och Vandello, J. A. och Cohen, D., *Male Honor and Female Fidelity: Implicit Cultural Scripts That Perpetuate Domestic Violence*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), (2003), s. 997-1010.

²⁵ van Eck, C., *Purified by Blood: Honour killings amongst Turks in the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, (2003), Korteweg, A. C. och Yurdakul, G., *Religion, Culture and the Politicization of Honor-Related Violence. A Critical Analysis of Media and Policy Debates in Western Europe and North America*, United Nations Research Institute for Social Development, Gender and Development Programme Paper Number 12 October 2010, (2010), Shier, A. och Shor, E., "Shades of Foreign Evil": "Honor Killings" and "Family Murders" in the *Canadian Press*, *Violence against Women*, 22(10), (2016), s. 1163-1188, och Wikan U., *En fråga om heder*, Stockholm: Ordfront förlag, (2004).

familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bl.a. uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal. I familjer som lever med hedersnormer är det oftast männen som bestämmer, men även kvinnor utövar hedersförtryck. Det förekommer också att pojkar och unga män är utsatta för hot, kontroll och begränsningar som har sin bakgrund i hedersrelaterade normer. Pojkar förväntas också i stor utsträckning att bevaka och kontrollera sina systrar eller andra kvinnliga släktingar. Brottsligheten syftar till att på ett omotiverat sätt skambelägga barn och unga människor som fritt vill utforma sina liv och själva bestämma vem de vill leva med.

I propositionen framhålls att personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är en särskilt sårbar grupp eftersom dessa ofta står i en tydlig beroendeställning till dem som utövar det. Det konstateras också att våld och förtryck mot denna grupp är särskilt svårupptäckt och att det förekommer att personer med en intellektuell funktionsnedsättning vilseleds att ingå äktenskap. Även hbtqi-personer beskrivs vara särskilt utsatta eftersom deras sexuella läggning betraktas som ett hot mot familjens heder. Det kan innebära att familjemedlemmar eller släktingar försöker få dem att bli heterosexuella, t.ex. genom att hitta en lämplig partner och tvinga dem att ingå äktenskap (se prop. 2021/22:138 s. 7).

Även myndigheter som arbetar för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck tillhandahåller liknande beskrivningar. Exempelvis utvecklar Socialstyrelsen ett bedömningsinstrument till stöd för socialtjänsten när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck med en beskrivning som liknar den som regeringen använder. I instrumentet listas ett antal centrala karakteristika, bl.a. att våldet och förtrycket ofta är kollektivt förankrat och utövas av personer som är närstående till den som utsätts. För den utsatte innebär det ofta stora svårigheter att bryta sig loss när våldet och förtrycket är sanktionerat av

en stor del av ens omgivning. Det kan medföra särskilda skydds- och stödbehov för den som lämnar en hederskontext.²⁶

Även Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH) har på sin webbplats en beskrivning av hedersrelaterat våld och förtryck och exemplifierar våldets och förtryckets olika uttryck (www.hedersförtryck.se). Som exempel anges olika former av kontroll och begränsningar. För flickor och kvinnor kan det bl.a. handla om att inte få delta i skol- eller fritidsaktiviteter, att inte få klä sig i vissa kläder, att inte få ha pojkvän eller umgås med personer av det motsatta könet, att inte få välja sin partner eller lämna sitt äktenskap, samt inte få välja om man skaffar barn eller hur många. Även pojkar och unga män kan utsättas för förtryck och kontroll, exempelvis på så sätt att de inte tillåts välja sin partner eller ha sex före äktenskap. För både män och kvinnor kan förtrycket också innebära att de måste dölja sin sexuella läggning om denna inte överensstämmer med det heteronormativa idealet.

NCH beskriver också att det hedersrelaterade våldet och förtrycket utövas i olika syften. Dels för att få personer att följa familjens normer och värderingar om oskuld och om att sätta kollektivets intresse före individens. Dels som straff för dem som brutit mot normerna, i syfte att familjen ska återvinna den förlorade hedern. Det kan ske i form av känslomässig och social utfrysning, hot, kränkningar och fysiskt eller sexuellt våld.

7.1.2 Begreppet heder

Ordet heder förekommer i olika sammanhang och är i vanligt språkbruk ofta detsamma som "gott anseende" eller "ära". I en kontext av hedersrelaterat våld och förtryck har begreppet heder dock ansetts ha en speciell innebörd. Begreppet har diskuterats inom litteraturen och har beskrivits som en rätt till respekt för framför allt män. Respekt visas av omgivningen förutsatt att kollektivets regler, en hederskodex, efterlevs. Heder har i dessa sammanhang beskrivits som ett absolut begrepp – antingen har man heder eller inte – och

²⁶ Socialstyrelsen, *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer, Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård*, publicerad på www.socialstyrelsen.se, (november 2021).

att hedern återspeglar hur kollektivet ser på individens värde.²⁷ Heder har också beskrivits som ett "socialt kapital" där anseende och status mäts i termer av heder och utifrån hur väl kollektivets medlemmar lever upp till de föreskrivna idealen.²⁸

I hedersnormativa sammanhang är heder förbehållet män och erhålls genom att män lyckas övertyga den egna gruppen om att de har kontroll över sina närstående kvinnors och flickors sexualitet och fertilitet. För att män ska ha heder måste deras närstående kvinnor förvalta sin sexualitet i enlighet med hederskodexen i syfte att säkra arvslinjerna inom slakten. Detta förutsätter ett oskuldsideal för ogifta kvinnor och att gifta kvinnor är trogna sin make. Kännedom om att en flicka eller kvinna har brösttit i dessa avseenden, eller till och med endast ett rykte om detta, kan medföra vanheder för familjen, dvs. en förlust av hederskapitalet.²⁹ Vid en förlust av hedern måste agerandet bestraffas och hedern återupprättas. Bestraffning kan ske genom exempelvis förskjutning, känslomässig utfrysning eller isolering, barn- och tvångsäktenskap, misshandel eller, i det mest extrema fallet, hedersmord. Den sanktion som familjen väljer beror många gånger på omgivningens reaktion. Sanktionen som väljs får också en normerande effekt eftersom bestraffningen av den enskilde även handlar om att avskräcka övriga flickor i familjen från att bryta mot hedersnormerna.³⁰

Hedersnormer beskrivs ha uppstått i vissa grupper där blodsband historiskt sett har utgjort den starkaste gemenskapen. Individens släkttillhörighet utgår från fädernet och kvinnans roll är att bevara dessa arvslinjer.³¹ Man kan tala om samhällen som präglas och definieras av släktbaserade strukturer. Det starka oskuldsidealet som råder inom sådana kulturer hänger samman med arvssystemet i samhällen där släkttillhörighet härleds genom män och där arvet överförs från far till son. Män har tidigare inte kunnat fastställa sitt faderskap och av den anledningen har det varit viktigt för män i dessa

²⁷ Se Wikan U., *En fråga om heder*, Stockholm: Ordfront förlag, (2004) och Wikan, U., *Om heder*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, (2009).

²⁸ Cinthio, H., *Rörelser i gränslandet – Om komplexa hedersnormer och sambälleliga markeringar*, Malmö: Malmö universitet (2023), s. 28.

²⁹ Se bl.a. Wikan, (2004), s. 67 f., Wikan, (2009), s. 12 f., Schlytter, A., och Rexvid, D., *Mäns heder – att vara både offer och föröväre*, Lund: Studentlitteratur (2016), s. 34 f., och Cinthio, H., (2023), s. 28 f.

³⁰ Wikan, U., (2004), s. 68 f. och Ungdomsstyrelsen, *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5, (2009), s. 41.

³¹ Se Weiner, Mark S., *Klanväldet – från stamsambälle till rättsstat*, Ludvika: Dualis Förlag AB, (2015).

samhällen att gifta sig med en ”sexuellt orörd” kvinna för att säkerställa att arvet inte går till andra än hans biologiska barn.³²

I samhällen som styrs av en hederskodex beskrivs heder som det mest eftertraktansvärda. I en sådana kontexter tillgrips våld för att upprätthålla eller återupprätta hedern. Det hedersrelaterade våldet och förtrycket kan bli än mer förstärkt bland grupper som flyttat till ett nytt land eftersom de normer som gäller i det nya hemlandet kan uppfattas som ett hot mot hela gruppen.³³ Det kan medföra att kraven på att leva upp till det egna kollektivets ideal ökar, och att exempelvis kontrollen av flickors oskuld och beteende blir viktigare i det nya hemlandet än i ursprungslandet. Detta eftersom kvinnan symboliserar gruppens sammanhållning och kontinuitet, och dess kulturella identitet. En kontroll av henne blir därmed avgörande för att bevara den egna kulturen.³⁴ Sådan kontroll kan vara svårare att utöva i ett samhälle som inte upprätthåller könssegregation i vardagliga situationer, som exempelvis i skolundervisningen eller andra sociala aktiviteter. Det kan medföra att flickors frihet begränsas ytterligare för att förhindra situationer där hedern kan skadas eller ifrågasättas.

7.2 Vad vet vi om omfattningen av hedersförtryck i Sverige?

Det är av olika anledningar svårt att veta hur utbrett det hedersrelaterade våldet och förtrycket är i Sverige. I en hederskontext är offren särskilt utsatta då de ofta saknar stöd från anhöriga. Eftersom våldet och förtrycket kännetecknas av att vara kollektivt utövat och sanktionerat, sympatiserar familjen, släkten eller gruppen ofta med gärningspersonen och det finns ett särskilt incitament att dölja vad som pågår för omgivningen. Anmälningens benägenhet kan därför antas vara låg och mörkertalet stort när det gäller denna typ av brottslighet.

³² Schlytter, A., och Rexvid, D., (2016), s. 30.

³³ Wikan, U., (2004), s. 78 f. Angående socioekonomiska faktorer påverkan jfr. Baianstovu, R.Í. och Särnstedt Gramnaes, E., (2022), *Segregationens betydelse för hedersnormer samt för hedersrelaterat våld och förtryck: Nya analyser utifrån Storstadskartläggningen*, i *Socioekonomisk segregation och hedersrelaterat våld och förtryck: Åtterrapporing av regeringsuppdrag: DELMOS 2021/437*, (s. 5–45), Stockholm: Delegationen mot segregation (Delmos).

³⁴ Wikan, U., (2004), s. 78 f.

I Sverige har sedan början av 2000-talet genomförts ett antal olika undersökningar i syfte att ge en bild av hur utbrett det hedersrelaterade våldet och förtrycket är. Det är dock svårt att få en enhetlig bild över förekomsten dels då undersökningarna gjorts vid olika tidpunkter och frågeställningarna formulerats olika, dels för att definitionen av vad som utgör hedersrelaterat våld och förtryck varierar. Undersökningarna kan dock visa på ett samband mellan inskränkningar i ungas möjligheter att själva få bestämma över sina relationer och deras utsatthet för våld och förtryck.

Under 2008 fick Ungdomsstyrelsen (nuvarande Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) i uppdrag av regeringen att kartlägga förekomsten av arrangerade äktenskap mot en parts vilja i Sverige. Kartläggningen resulterade i rapporten Gift mot sin vilja (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5).

Kartläggningen gjordes bl.a. utifrån en enkätundersökning riktad till cirka 6 000 personer mellan 16 och 25 år. Av dem som svarade på enkäten var det 5 procent som upplevde att föräldrar, religion eller kultur satte gränser för dem i valet av äktenskapspartner; 6,6 procent av kvinnorna och 3,8 procent av männen. Andelen om 5 procent motsvarar cirka 70 000 individer i den åldersgruppen. Inskränkningarna gällde att inte själv få välja partner, att själv få välja partner men föräldrarna måste godkänna partnern samt att inte få gifta sig med någon som inte tillhör samma kultur eller religion som familjen. En andel som motsvarade 8 500 personer uppgav att de var oroliga för att inte själva få välja vem de skulle gifta sig med.

Under 2016 genomförde Stiftelsen Allmänna Barnhuset på uppdrag av regeringen en riksrepresentativ nationell kartläggning av våld mot barn med elever i grundskolans årskurs 9 och gymnasiets årskurs 2. Drygt 4 700 elever svarade på frågor om utsatthet för våld under uppväxten. Av de tillfrågade med båda föräldrar födda i Sverige svarade 99,1 procent att de själva fick bestämma vem de skulle gifta sig med. Bland ungdomar med en eller båda föräldrar födda utomlands var motsvarande siffra 93,4 procent. Av flickorna svarade 7 procent att de inte fick välja vem de skulle gifta sig med och av pojkarna 3,5 procent. Bland elever som upplevde att de inte fick bestämma vem de skulle gifta sig med eller bo tillsammans med uppgav 88 procent att de hade varit utsatta för någon form av barn-

misshandel, jämfört med 42 procent bland dem som uppgav att de själva fick välja framtida partner.³⁵

Resultatet bekräftades i en uppföljande nationell kartläggning 2022 av Stiftelsen Allmänna Barnhuset på uppdrag av regeringen (Våld mot barn). Enkätundersökningen gjordes bland niondeklassare. Drygt 2 procent av eleverna uppgav att de inte fick välja vem de skulle gifta sig med eller leva tillsammans med som vuxen. Det var som vanligast bland flickor med utrikesfödda föräldrar där drygt 5 procent uppgav att de inte fick välja sin framtida partner. Av undersökningen framgick också att det i jämförelse med andra elever var mer än dubbelt så vanligt att elever som inte får välja sin framtida partner rapporterar våldsutsatthet. Elever i denna grupp rapporterade också utsatthet för flera former av våld (multiutsatthet) i betydligt högre grad än andra elever.³⁶

I januari 2024 publicerade Stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med Jämställdhetsmyndigheten ytterligare en rapport i form av en fördjupad analys av svaren i studien 2022. Av rapporten framgick att ungefär var femte ungdom av de som deltog i studien levde med oskuldskrav och att ungdomar med minst en utrikesfödd förälder, framför allt flickor, upplevde oskuldskrav i störst utsträckning. Det framgick också att ungdomar med oskuldskrav var mer utsatta för våld av föräldrar och andra vuxna i jämförelse med övriga ungdomar.³⁷

Enligt en kartläggning bland niondeklassare i Uppsala 2018 uppgav 5 procent av alla flickor att det är familjen som bestämmer deras framtida partner och 14 procent av flickorna att de har villkorade möjligheter att välja sin framtida partner. Bland de flickor som inte fick välja svarade 46 procent att de har utsatts för fysiskt våld och 61 procent för psykiskt våld i hemmet. Motsvarande siffror för pojkar var 36 respektive 44 procent.³⁸

Liknande kartläggningar i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018 tyder på att mellan 7–9 procent av niondeklassarna i

³⁵ Jernbro, C. och Janson, S., *Våld mot barn 2016: en nationell kartläggning*, (Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2017).

³⁶ Jernbro C. m.fl., *Våld mot barn 2022, En nationell kartläggning*, (Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2023).

³⁷ Jernbro C. och Landberg, Å., *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser*, (Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Jämställdhetsmyndigheten, 2024).

³⁸ Ghadimi, M. & Gunnarsson, S., *UNG018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*, (Uppsala: TRIS – tjejjers rätt i samhället, 2019).

skolorna som ingick i studien levde med hedersnormer relaterade till våld och att mellan 10–20 procent levde med hedersnormer relaterade till oskuld.³⁹

I en uppföljande studie för Göteborgs stad år 2023 har redovisats att andelen ungdomar som lever med oskuldsnormer och/eller våldsnormer var högre än i 2018 års undersökning.⁴⁰

När det gäller barn med intellektuella funktionsnedsättningar framgår av en rapport genomförd av Tjejers rätt i samhället (TRIS) att 9 procent av alla flickor och 6 procent av alla pojkar på gymnasiesärskolor uppgav att deras föräldrar bestämmer vem de ska gifta sig med. När hänsyn tas till föräldrarnas födelseland blev det tydligt att det framför allt var flickor och pojkar med utlandsfödda föräldrar som svarade att det är deras föräldrar som bestämmer vem de ska gifta sig med. Bland flickorna med utlandsfödda föräldrar uppgav 29 procent detta svar och bland pojkarna 16 procent. Vidare svarade 35 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna att de inte får ha sex för sina föräldrar.⁴¹ Av en annan rapport framgår att kunskapsnivån hos yrkesverksamma på området var mycket låg, exempelvis bland personliga assistenter och att även vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar begränsas i sitt handlingsutrymme när det bl.a. gäller valet av partner.⁴²

Regeringen har under 2023 gett i uppdrag åt Jämställdhetsmyndigheten att kartlägga och analysera förekomsten av bl.a. tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap. Uppdraget ska redovisas den 27 februari 2025.⁴³

7.3 Tidigare åtgärder inom området

Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck har pågått under många år och det har vidtagits åtgärder sedan början av 2000-talet.

³⁹ Í Baianstovu, R., m.fl., *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar* (Örebro: Örebro universitet, 2019).

⁴⁰ Í Baianstovu, R. och Enelo, J-M., *Ungas livsvillkor i Göteborg Enkätundersökning för uppföljning av Göteborgs Stads plan för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck 2020–2023*, (Örebro: Örebro universitet, 2023).

⁴¹ TRIS – tjejers rätt i samhället, *Trippelt utsatt. Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*, (Uppsala: TRIS – tjejers rätt i samhället, 2018).

⁴² Gunnarsson S., m.fl., *Gömd & Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning* (Uppsala: TRIS – tjejers rätt i samhället, 2020).

⁴³ Uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och månggifte i Sverige samt andra närliggande frågor, (A2023/01238).

Arbetet bedrivs för närvarande inom ramen för regeringens tioåriga nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som sträcker sig fram till år 2026.⁴⁴ Inom ramen för strategin har regeringen även beslutat om åtgärdsprogram. Det senaste programmet avser perioden 2024–2026 och innehåller en rad olika åtgärder.⁴⁵

I detta avsnitt redogörs för de större och för uppdraget mest relevanta lagändringarna som har genomförts under senare år för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck (avsnitt 7.3.1–7.3.4). Därefter följer en kort redogörelse av myndigheters uppdrag och arbete på området (avsnitt 7.3.5).

7.3.1 Lagstiftning för att motverka tvångs- och barnäktenskap

En stor del av de lagstiftningsåtgärder som har vidtagits för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck har syftat specifikt till att förhindra tvångs- och barnäktenskap. Dessa former av äktenskap har varit föremål för flera statliga utredningar och har upprepat konstaterats vara vanligt förekommande inom hederskontexter, med potentiellt mycket allvarliga konsekvenser för personerna som utsätts. Lagändringarna som har genomförts är både på civilrättens och straffrättens områden och utgår från förslagen som lades fram i betänkandena Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (SOU 2012:35), Utvidgat hinder mot erkännande av utländska barnäktenskap (SOU 2017:96) och Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69).

De första lagändringarna infördes under 2014 och innebar bl.a. att det blev ett totalförbud mot barnäktenskap i Sverige. Tidigare hade det varit möjligt för minderåriga att få tillstånd till att ingå äktenskap efter dispens från Länsstyrelserna, men den 1 juli 2014 togs denna möjlighet bort. Äktenskapsbalken föreskriver sedan dess att äktenskap inte får ingås av personer under 18 år (se 2 kap. 1 § äktenskapsbalken).

⁴⁴ Regeringens skr. 2016/17:10, *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*, kap. 5 En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

⁴⁵ Regeringen, *Fri och trygg utan våld och förtryck: Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck* (A2024/00869).

Några år senare vidtogs ytterligare åtgärder för att stärka skyddet mot barnäktenskap genom att äktenskap som ingåtts i utlandet av någon under 18 år inte erkänns i Sverige. Undantag kan göras om det finns synnerliga skäl och båda parter är över 18 år när frågan om erkännande prövas (se 1 kap. 8 a § IÄL). Ventilen i bestämmelsen är tänkt att tillämpas mycket restriktivt och endast då ett nekat erkännande av äktenskap i det enskilda fallet medför allvarliga konsekvenser eller det annars framstår som orimligt (se prop. 2017/18:288 s. 25 f.).

Under 2014 infördes också ett antal straffrättsliga bestämmelser för att stärka skyddet mot tvångs- och barnäktenskap. Brotten äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa, numera vilseledande till äktenskapsresa, infördes. Den 1 juli 2020 infördes den särskilda bestämmelsen om barnäktenskapsbrott.

Som en fortsättning på arbetet att motverka tvångs- och barnäktenskap finns det i skrivande stund även förslag om en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja eller förhindra dessa brott. En sådan reglering skulle utöka kretsen med straffbara personer avsevärt då den även skulle omfatta personer som får kännedom om ett nära förestående tvångs- eller barnäktenskap, exempelvis bröllopsgäster eller personer som brottsoffret har anförtrott sig till (se SOU 2023:37).

Äktenskapstvång

Brottet äktenskapstvång regleras i 4 kap. 4 c § första och andra styckena brottsbalken och innebär att en person förmår en annan person att ingå äktenskap mot sin vilja genom olaga tvång – t.ex. genom våld eller hot om brottslig gärning – eller genom att utnyttja dennes utsatta belägenhet. Med utnyttjande av utsatt belägenhet avses dels olika situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning i förhållande till honom eller henne, dels situationer där gärningspersonen utnyttjar förhållanden som att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, har en intellektuell funktionsnedsättning eller någon sjukdom eller är beroende av narkotika (se prop. 2013/14:208 s. 140).

I förarbetena till bestämmelsen anges att barn ofta kan anses befinna sig i en beroendeställning i förhållande till vuxna, framför allt föräldrar och andra närstående, och att detta utgör en utsatt belägenhet som kan utnyttjas av vuxna. Utöver barn kan också personer med en psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning ofta anses befinna sig i en utsatt belägenhet som kan utnyttjas för att förmå dem att ingå ett äktenskap. Vidare kan vissa yngre vuxna stå under ett sådant inflytande från föräldrar eller släktingar att deras situation kan vara att jämföra med ett barns. Det kan t.ex. vara fallet när en ung kvinna har levt hela sitt liv under sträng kontroll och även i vuxen ålder förväntas lyda de äldre och utsätts för begränsningar i sina kontakter med omvärlden. En typisk situation där ett äktenskapstvång kan uppkomma genom utnyttjande av brottsoffrets utsatta belägenhet är när offret är isolerat i ett annat land utan pass och pengar och har stora svårigheter att söka hjälp eller att ta sig hem. Ett annat fall är när någon är helt beroende av andra för sin försörjning och framtid i Sverige (prop. 2013/14:208 s. 141).

De handlingar som kan utgöra ett utnyttjande av en persons utsatta belägenhet kan variera. Avgörande för straffansvaret är att offret genom utnyttjandet förmås att ingå ett äktenskap. Därmed blir den avgörande frågan vilken typ av påtryckningar som krävs för att den som befinner sig i en utsatt belägenhet ska uppfatta situationen på så sätt att han eller hon inte har något egentligt val annat än att gå med på äktenskapet. Det kan exempelvis röra sig om hot om att offret ska stötas ur familjegemenskapen eller hot om ökad kontroll och isolering. Vad som kan utgöra ett utnyttjande av brottsoffrets utsatta belägenhet blir alltid fråga om en bedömning av samtliga föreliggande omständigheter, bl.a. brottsoffrets situation, ålder och allmänna förutsättningar att motstå de påtryckningar som förekommit (se prop. 2013/14:208 s. 141).

För äktenskapstvång döms enligt bestämmelsens andra stycke även den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som (1) innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och (2) innefattar frågan om upplösning av förbindelsen. Bestämmelsen omfattar alltså både juridiskt giltiga äktenskap och s.k. informella äktenskap (se mer om detta i avsnitt 3.3.1 och 3.3.2).

Barnäktenskapsbrott

När bestämmelsen om äktenskapstvång infördes omfattades till en början alla tvångsäktenskap, oavsett om det var fråga om brott mot en vuxen eller ett barn. Sedan 1 juli 2020 har dock ett tredje stycke tillkommit till 4 kap. 4 c § brottsbalken som föreskriver att om äktenskapstvånget riktar sig mot någon som inte har fyllt 18 år döms i stället för barnäktenskapsbrott. Barnäktenskapsbrottet omfattar därutöver fler gärningar eftersom det även utgör ett brott om gärningspersonen på annat sätt än vad som anges i första stycket förmår eller tillåter barnet att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse. Det innebär att det inte krävs att något otillbörligt medel som olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet har använts.

Straffbestämmelsen är avsedd att kunna tillämpas på alla personer som utövar påtryckningar mot barnet, oavsett relation till barnet. Det saknar alltså betydelse om barnet uttrycker en vilja att ingå äktenskapet. Handlingen är straffbar oavsett. Rekviritet förmå innebär dock att det måste finnas ett orsakssamband mellan gärningspersonens handlande och att äktenskapet eller den äktenskapsliknande förbindelsen ingås. Det ska vara fråga om ett aktivt handlande inriktat på ett visst resultat. Också mycket subtila påtryckningar kan innebära att det finns ett orsakssamband. Det kan vara fråga om att en släkting uppmanar ett barn att gifta sig eftersom det är viktigt för släktens anseende. Också den som gifter sig med barnet kan ha förmått barnet till äktenskapet (se prop. 2019/20:131 s. 43 f.).

Vilseledande till äktenskapsresa

Samtidigt som bestämmelsen om äktenskapstvång infördes tillkom brottet vilseledande till tvångsäktenskapsresa, numera vilseledande till äktenskapsresa. Bestämmelsen finns i 4 kap. 4 d § brottsbalken och innebär att den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott, döms för vilseledande till äktenskapsresa. Vilseledandet kan ske såväl genom uttryckliga lögner som genom att gärningsmannen betar sig på ett sätt som förmedlar ett missvisande budskap. Exempel

på detta kan vara att gärningsmannen förmedlar eller vidmakthåller uppfattningen att resan har ett annat syfte än att ett tvångsäktenskap eller barnäktenskap ska ske, t.ex. att det är fråga om en semesterresa eller ett besök hos en sjuk släkting (se prop. 2013/14:208 s. 145).

För straffbarhet krävs vidare att gärningsmannen genom vilseledandet förmår den andra personen till utlandsresan. Det innebär ett krav på att framkallandet eller vidmakthållandet av villfarelsen är kausalt i förhållande till den företagna utlandsresan. Ansvar för vilseledande till tvångsäktenskapsresa förutsätter inte att något äktenskap eller någon äktenskapsliknande förbindelse kommer till stånd, utan brottet är fullbordat redan när en sådan resa som avses i bestämmelsen har företagits, dvs. när brottsoffret har anlänt till utlandet (se prop. 2013/14:208 s. 145 f.).

7.3.2 Heder som grund för straffskärpning och det särskilda brottet hedersförtryck

Utöver lagstiftning som är specifikt inriktad på tvångs- och barnäktenskap har det införts bestämmelser som mer generellt syftar till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. En bestämmelse om hedersmotiv har lagts till i uppräknningen av försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet för brott (29 kap. 2 § brottsbalken). Sedan den 1 juni 2022 finns även ett nytt brott i brottsbalken med benämningen hedersförtryck.

Hedersmotiv som straffskärpningsgrund

Den 1 juli 2020 infördes en ny särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § brottsbalken som tar sikte på brott som begås med hedersmotiv. Straffskärpningsgrunden innebär att det som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (29 kap. 2 § 10 brottsbalken). Genom formuleringen bevara eller återupprätta träffas såväl brott vilka begås för att motverka att hedern skadas eller förloras som brott vilka begås när hedern redan anses skadad eller förlorad, dvs. i efterhand i syfte att återupprätta en persons eller

familjs, släkts eller annan liknande grupps anseende (se prop. 2019/20:131 s. 105).

Av förarbetena framgår att hedersmotivet inte behöver ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet för brottet utan att det räcker med att ett motiv för brottet har varit hänförligt till heder. Det ska vara fråga om en persons eller familjs eller släkts heder. Fall då det endast är en enskild persons uppfattade heder i en grupp som anses påverkad och som har föranlett brottsligheten – det kan t.ex. vara fråga om ett familjeöverhuvuds anseende – omfattas alltså. Även fall där en person begår brott för att personen i fråga anses som bärare av en familjs eller släkts heder omfattas. Ett sådant fall kan t.ex. vara att ett brott med hedersmotiv begås av pappan för att dottern i familjen anses ha kränkt släktens heder, som pappan är bärare av. Begreppen familj eller släkt avses i vid bemärkelse och kan alltså avse såväl nära familjemedlemmar som mer avlägsna släktingar.

Vidare omfattas annan liknande grupps heder. Härmed avses andra med familjen eller släkten jämförbara kollektiv som i formell mening inte utgör familj eller släkt, men som betraktas som familj eller släkt, t.ex. klaner. Det är alltså inte ett krav att det finns ett släktskap i gruppen, men avsikten är inte att träffa grupper eller sammanslutningar som inte kan likställas med familj eller släkt, t.ex. kriminella nätverk. Den persons, familjs, släkts eller grupps heder som motivet knyter an till behöver inte vara gärningsmannens egen. Inte heller i de fall då brottet har begåtts för att bevara eller återupprätta en enskild persons heder behöver det vara fråga om gärningsmannens egna anseende. Av lagtexten framgår därför att det räcker att det är fråga om en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (se prop. 2019/20:131 s. 104 f.).

Brottet hedersförtryck

Sedan den 1 juni 2022 finns det särskilda brottet hedersförtryck. Straffbestämmelsen tar sikte på upprepade brottsliga gärningar av visst slag mot en och samma person och är utformad med fridskränkningens brotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken som förebild, med den skillnaden att det inte krävs att gärningspersonen och brottsoffret ska vara närstående i förhållande till varandra. Brottet innebär att en särskild strängare straffskala gäller för den som upprepat, med ett

hedersmotiv, begår vissa brottsliga gärningar mot en person och där gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Hedersbegreppets avgränsning är detsamma som i 29 kap. 2 § brottsbalken, dvs. motivet ska ha tagit sikte på att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (prop. 2021/22:138 s. 39).

De brottsliga gärningarna måste vidare rymmas under någon av brottsbeskrivningarna i 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud. De brott som innefattas är sådana som typiskt sett innebär en kränkning av den personliga integriteten. Det kan t.ex. vara fråga om misshandel enligt 3 kap. 5 §, olaga tvång enligt 4 kap. 4 § eller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 §. Om rekvisiten är uppfyllda ska domstolen, i stället för att döma för de brott som gärningarna innebär t.ex. misshandel och olaga hot, döma för hedersförtryck (se prop. 2021/22:138 s. 27).

7.3.3 Utreseförbud för barn

För att ytterligare stärka skyddet mot bl.a. barnäktenskap finns sedan den 1 juli 2020 regler om utreseförbud för barn i 31 a–i §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Reglerna har sedan den 1 juni 2024 fått ett utvidgat tillämpningsområde. Tidigare tog bestämmelsen enbart sikte på att förhindra att barn förs utomlands för att ingå äktenskap eller utsättas för könsstympning. Numera har den en mer generell utformning, och tar sikte på alla utlandsvistelser som innebär risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas (se prop. 2023/24:72 s. 9 f.).

Av 31 a § första stycket LVU framgår att utreseförbud ska meddelas för den som är under 18 år, om det finns en påtaglig risk för att han eller hon förs utomlands eller lämnar Sverige och för att hans eller hennes hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i boendemiljön eller på grund av den unges missbruk av beroendeframkallande medel, brottsliga verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Motiven bakom lagändringen har varit att förhindra även andra typer av skadliga utlandsresor för barn än enbart sådana som tar sikte på att ingå äktenskap eller utsättas för könsstympning. Exempel på sådana utlandsvistelser har angetts vara s.k. uppfostringsresor. Syftet med en sådan resa kan bl.a. vara att vårdnadshavarna vill återta kontrollen över barnet för att upprätthålla familjens heder. Andra exempel är att genomföra oskuldskontroller, utfärda oskuldsintyg, genomföra oskuldsoperationer eller liknande. Inom tillämpningsområdet för första stycket ryms också den tidigare grunden för könsstympning (se prop. 2023/24:72 s. 10 och 48).

Enligt andra stycket ska ett utreseförbud meddelas om det finns en påtaglig risk för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Med påtaglig risk avses detsamma som med påtaglig risk enligt bestämmelserna om beredande av vård enligt 2 och 3 §§ LVU, dock med beaktande av att det är fråga om en riskbedömning som tar sikte på andra förhållanden än i vårdfallen. Riskbedömningen vid utreseförbud riktar in sig på risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. I uttrycket påtaglig risk för att föras utomlands eller lämna Sverige i de syften som anges i bestämmelsen ligger att det inte kan vara fråga om någon ringa risk. Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för en risk att föras utomlands eller lämna Sverige i de syften som anges i bestämmelsen. Subjektiva antaganden om en risk eller ovidkommande omständigheter, t.ex. samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för ett utreseförbud. Det förhållandet att den unge eller dess familj eller släkt tillhör en viss grupp (etnisk, kulturell, religiös etc.) inom vilka skadliga sedvänjor förekommer är t.ex. inte tillräckligt. Vid bedömningen måste utgångspunkten vara den unges situation och en närliggande eller klart förutsebar utveckling av denna. Hypotetiska resonemang om framtida händelser kan inte ligga till grund för beslut om ett utreseförbud (prop. 2019/20:131 s. 110).

Att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud är straffbart enligt 45 § LVU.

7.3.4 Oskuldskontroll och oskuldsingrepp

I november 2021 tillsattes en utredning för att bl.a. utreda behov av åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet. Utredningen har i betänkandet Förstärkt skydd för den personliga integriteten – behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37) lämnat förslag med inriktning att kriminalisera oskuldskontroller och oskuldsingrepp, vilka beskrivs bidra till att upprätthålla kontrollen över flickors och kvinnors sexualitet inom en hederskontext.

Den föreslagna bestämmelsen om oskuldskontroll innebär ett straffansvar för den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Ett förbud mot oskuldsingrepp ska omfatta ingrepp som görs i någon annan kvinnas kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som personen är oskuld.

Förslagen bereds i skrivande stund inom Regeringskansliet.

7.3.5 Myndigheters uppdrag och arbete på området

Utöver redovisade lagstiftningsåtgärder har regeringen gett flera myndigheter i uppdrag att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck. I detta avsnitt redogörs för vissa av dessa uppdrag och insatser.

Länsstyrelsen Östergötland har sedan många år haft regeringsuppdrag inom området hedersrelaterat våld och förtryck. Det har sedan år 2014 funnits ett nationellt kompetensteam mot hedersrelaterat våld och förtryck vid myndigheten. Verksamheten har permanentats och sedan år 2022 blivit ett Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH). Centrumet ska stödja och bidra till ett strategiskt, förebyggande och kunskapsbaserat arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck på nationell, regional och lokal nivå (se förordningen [2022:1345] om nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck). I uppgifterna ingår att:

- stödja kommuner och regioner i deras arbete med att införa, följa upp och utvärdera arbetssätt och metoder för stödet till utsatta och för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck,

- främja informationsutbyte mellan statliga myndigheter i frågor om hedersrelaterat våld och förtryck,
- stödja kommuners, regioners och statliga myndigheters samordning av insatser till utsatta,
- med utgångspunkt i nationella myndigheters kunskapsstöd, ge stöd på generell nivå till yrkesverksamma som i sin verksamhet hanterar frågor om hedersrelaterat våld och förtryck,
- säkerställa att det finns en särskild nationell funktion dit enskilda som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck samt deras närstående kan vända sig för råd och vägledning på generell nivå,
- stödja kommuner och regioner i deras arbete med att kartlägga förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck,
- regelbundet undersöka omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige och utvecklingen av samhällets insatser på området, och
- samla och sprida kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck baserad på forskning och beprövad erfarenhet.

NCH har en nationell stödtelefon för yrkesverksamma och ansvarar för webbplatsen Hedersförtryck.se. I NCH:s uppdrag ingår även att tillse att det finns en nationell stödfunktion dit de som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck samt deras närstående kan vända sig för råd och vägledning på generell nivå. Stödfunktionen, initialt i form av en stömlinje, togs i drift den 3 juni 2024 och drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid. NCH har även samordnat flera regeringsuppdrag såsom myndighetsgemensamt uppdrag om information och vägledning i arbetet mot hedersrelaterad brottslighet samt uppdraget att förebygga och bekämpa könsstympling av flickor och kvinnor. NCH har även i uppdrag att stödja utvecklingen av regionala, kommun- och myndighetsgemensamma resurscentrum för barn, unga och vuxna som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om mäns våld mot kvinnor,

hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. NCK har även regeringens uppdrag att ge stöd till våldsutsatta kvinnor. NCK får regelbundet särskilda uppdrag av regeringen och har bland annat på regeringens uppdrag tagit fram en handledning för vårdpersonal som utgör ett verktyg i bemötandet av flickor och kvinnor som kontaktar sjukvården med oskuldspromblematik, ofta i kombination med hedersrelaterade begränsningar. Myndigheten har även genomfört nationella kartläggningar om hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer beaktas i myndigheters fortbildning och i utbildningar vid universitet och högskolor.⁴⁶

En annan viktig aktör på området är Jämställdhetsmyndigheten. Myndigheten har ett brett uppdrag inom jämställdhetsområdet som omfattar bland annat uppföljning, analys, samordning, kunskap och stöd. I det permanenta uppdraget ingår att främja utvecklingen av förebyggande insatser mot bl.a. hedersrelaterat våld och förtryck samt att synliggöra och motverka hedersrelaterat våld och förtryck med inriktning på nationell kunskapsutveckling och strategiska övergripande frågor (se förordning [2017:937] med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten). Jämställdhetsmyndigheten har också en rad olika särskilda utredningsuppdrag, däribland ett pågående uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och månggifte i Sverige samt andra närliggande frågor, bl.a. förekomsten av arrangerade äktenskap.⁴⁷

Flera åtgärder har också vidtagits inom rättsväsendet. Polismyndigheten har inrättat ett nationellt kompetensnätverk mot hedersrelaterade brott som bidrar med kunskap och stöd i brottutredningar samt i brottsoffer- och personsäkerhetsarbetet. Myndigheten har även tagit fram ett uppdaterat metodstöd för polisens arbete på området och genomfört kompetenshöjande insatser för förundersökningsledare och andra beslutsfattare inom myndig-

⁴⁶ Se publikationerna från Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala universitet, NCK-rapport 2011:2), *Delrapport 1 Kartläggning av fristående universitets- och högskolekurser i ämnet mäns våld mot kvinnor*, (Uppsala universitet, NCK-rapport 2009:3, *Delrapport 2 Nationell kartläggning om hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer beaktas i grundutbildningar vid universitet och högskolor* (Uppsala universitet, NCK-rapport 2010:3), samt *Delrapport 3 Nationell kartläggning om hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer beaktas i myndigheters fortbildning*, (Uppsala universitet, NCK-rapport 2012:1).

⁴⁷ Uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och månggifte i Sverige samt andra närliggande frågor, (A2023/01238).

heten. Vidare har Polismyndigheten infört en s.k. hedersmarkering i myndighetens utredningsstöd i syfte att tidigt uppmärksamma brott med misstänkt hedersmotiv för att rätt åtgärder ska vidtas initialt, i den fortsatta utredningen och i skyddsarbetet med de utsatta.

Åklagarmyndigheten har tagit fram ett nytt metodstöd samt en ny handbok för åklagare om hedersrelaterad brottslighet. Åklagarmyndigheten har vidare särskilt utpekade hedersåklagare och en särskild ämnesspecialist på området.

Regeringen har permanentat och inkommererat satsningen avseende stärkt konsulärt stöd till personer som utsätts för bl.a. hedersrelaterat våld och förtryck i utlandet i utrikesförvaltningens ordinarie verksamhet.

Socialstyrelsen stöttar socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck på olika sätt. Myndigheten arbetar bl.a. med att ta fram bedömningsstöd för socialtjänst och hälso- och sjukvård för utredningar av barn som är eller kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Socialstyrelsen utreder möjligheten att ta fram nationell statistik för bortförda barn och unga i en hederskontext och främjar systematisk uppföljning i socialtjänsten av individer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa uppdrag ska slutredovisas för regeringen 2026. Socialstyrelsen har därutöver tagit fram stöd för både socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot könsstypning och arbetar med att utvidga dessa stöd till bl.a. särskilt arbete med gravida. Myndigheten har också ett pågående arbete med att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare från kriminella, våldsbejakande extremistiska och hedersrelaterade miljöer.

Det har även vidtagits åtgärder för att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck inom skolväsendet. Sedan 2021 har Skolverket haft i uppdrag att stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck genom kunskapshöjande insatser och stöd för olika personalgrupper inom skolan och förskolan.⁴⁸ Sedan juli 2022 har läroplanerna för samtliga skolformer med undantag för förskolan reviderats med avseende på kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer. Skrivningar om hedersrelaterat våld och förtryck förekommer på flera ställen i dessa läroplaner. Därtill har Skol-

⁴⁸ Se rapporten *Stärkt systematiskt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck* (Skolverket, Stockholm, 2022) och stöd materialet *Hedersrelaterat våld och förtryck – skolans ansvar och möjligheter* (Skolverket, Stockholm 2010 reviderat 2018).

inspektionen under 2023 fått i uppdrag att granska skolornas arbete avseende det nya kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer. Det innefattar även att granska arbetet med att bl.a. förebygga och bemöta intolerans, förtryck och våld, till exempel det hedersrelaterade våldet och förtrycket.⁴⁹

Avslutningsvis kan nämnas att det vid sidan av åtgärder från det allmännas sida bedrivs ett omfattande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck av en rad ideella organisationer genom stöd till utsatta, information och utbildning samt forskning. En del av dessa organisationers arbete beskrivs i kapitel 9.

⁴⁹ Regeringsbeslut, *Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Statens skolinspektion*, (2023-06-29, U2023/02133).

8 Äktenskap mellan nära släktingar – förekomst globalt, orsaker och konsekvenser

I uppdraget ligger att inhämta faktaunderlag om orsaker till och effekter, såväl medicinska som samhälleliga, av kusinäktenskap. I den mån det behövs för uppdraget ska faktaunderlag även inhämtas gällande äktenskap mellan andra nära släktingar. I kapitlet redovisas det som har framkommit i denna del. Till en början redogörs för vissa studier när det gäller förekomsten av kusinäktenskap och andra äktenskap mellan nära släktingar i ett globalt perspektiv (avsnitt 8.1). Därefter följer ett avsnitt om de bakomliggande orsakerna till sådana äktenskap m.m. (avsnitt 8.2). Slutligen redogörs för medicinska risker för barn som har föräldrar som är kusiner eller har annat nära släktskap (avsnitt 8.3).

8.1 Förekomsten av äktenskap mellan kusiner och andra nära släktingar globalt

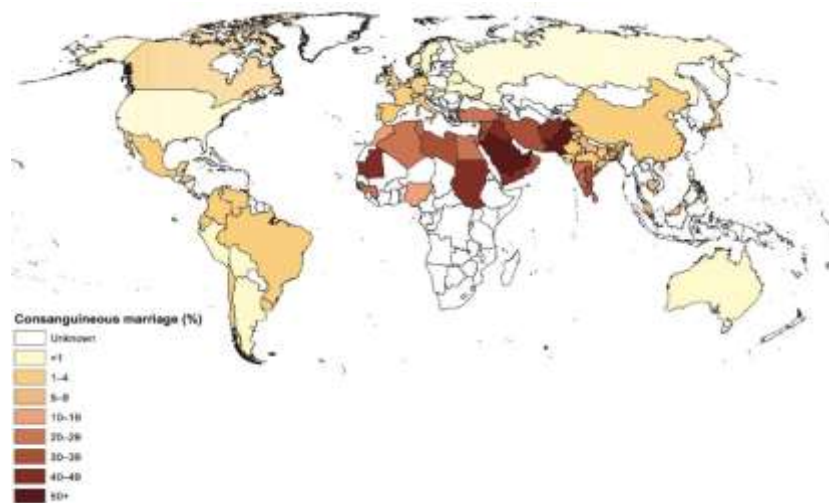
Äktenskap som ingås mellan nära släktingar beskrivs ofta som ”consanguineous marriages” (från latinets ”consanguineus” som betyder ”av samma blod”). Det finns ingen enhetlig definition av vad som avses med begreppet men vanligtvis avses äktenskap mellan parter som är besläktade som sysslingar eller närmare. Äktenskap mellan kusiner är dock den mest vanligt förekommande formen av släktäktenskap.⁵⁰

⁵⁰ Äktenskap mellan ”second cousins or closer”, se Bittles, A.H., *The Prevalence and Outcomes of Consanguineous Marriage in Contemporary Societies*, s. 33-45, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), Fertility, reproduction and sexuality, vol. 28.

Äktenskap mellan nära släktingar förekommer i stora delar av världen och det har uppskattats att 1,1 miljarder av världens befolkning bor i länder där 20–50 procent av alla äktenskap ingås av parter som är sysslingar eller i närmare släktskap. Det motsvarar cirka en tiondel av jordens befolkning. Förekomsten av sådana äktenskap har illustrerats i kartbilden som återges i figur 8.1. Som framgår av bilden saknas data från vissa delar av världen, bl.a. länder i Afrika söder om Saharaöknen och delar av Asien. I studierna framhålls också att det ofta saknas tillförlitliga uppgifter från de länder, bl.a. i Europa, som under senare år har fått en stor andel migranter från länder där släkt-äktenskap är vanligt förekommande.⁵¹

Figur 8.1 Global förekomst av äktenskap mellan nära släktingar

Kartbilden visar förekomst av äktenskap mellan par som är sysslingar eller har närmare släktskap. Andelen äktenskap anges i procent (%).

Bittles, A.H., och Black, M.L., *Consanguineous Marriage and Human Evolution*, Annual Review of Anthropology, vol. 39 (2010), s. 193-207.

Som framgår är förekomsten av släktäktenskap särskilt hög i länder i Mellanöstern och norra Afrika. Det är också från dessa länder som det finns mest utförliga data om förekomsten av släktäktenskap, se tabell 8.1.

⁵¹ Ibid., s. 35 f.

Tabell 8.1 Förekomst av släktäktenskap i Mellanöstern och Nordafrika

Tabellen visar förekomst av kusinäktenskap och släktäktenskap i procent (%). I fall där det finns uppgifter om lägsta respektive högsta nivå anges dessa.

Land	Andel kusinäktenskap ⁵²	Andel släktäktenskap ⁵³
Algeriet	11.3	22.6–34
Bahrain	24.5	39.4–45.5
Egypten	14.3–23.2	20.9–32.8
Egypten (Nubien)	39–47.2	60.5–80.4
Irak	29–33	47–60
Jordanien	19.5–39	28.5–63.7
Kuwait	16.9–31.7	22.5–64.3
Libanon	6.7–31.6	12.8–42
Libyen		48.4
Mauretanien		47.2
Marocko	8.6–10	19.9–28
Oman	24.1	56.3
Palestina	13.6–34.2	17.5–66,3
Qatar	34.8	54
Saudiarabien	24.6–42.3	42.1–66.7
Sudan	44.2–49.5	44.2–63.3
Syrien	28.7	30.3–39.8
Tunisien	17.4–23	20.1–39.3
Förenade Arabemiraten	20.7–28.2	40–54.2
Yemen	32–34	40–44.7

Tadmouri, G.O., m.fl., *Consanguinity and reproductive health among Arabs*, Reproductive Health 6, 17 (2009).

Bland övriga länder är Pakistan ett av de länder som har högst andel släktäktenskap. Det har uppskattats att cirka 60 procent av alla äktenskap i Pakistan är mellan sysslingar eller närmare släktingar, och att över 80 procent av dessa är mellan kusiner.⁵⁴ Även hos pakistanska grupper som invandrat till andra länder finns det uppgifter

⁵² Siffrorna avser andel äktenskap mellan dubbelkusiner och kusiner. Två personer är dubbelkusiner om de är kusiner på både mors- och farssidan, vilket innebär att den ena personens båda föräldrar är syskon till var sin av den andra personens föräldrar, t.ex. om två systrar får barn med två bröder.

⁵³ Siffrorna avser "overall consanguinity", dvs. sysslingar eller närmare släktskap.

⁵⁴ Hussain, R. och Bittles, A.H., *The prevalence and demographic characteristics of consanguineous marriages in Pakistan*, Journal of biosocial science, (1998), 30, s. 261–275.

om att kusinäktenskap är en tradition som tillämpas i stor utsträckning. År 2013 visade en forskningsstudie gjord på den stora brittisk-pakistanska befolkningen i staden Bradford att 62 procent av nyfödda barn under åren 2007–2010 hade föräldrar som var sysslingar eller närmare släktingar. Under hösten 2023 kom resultat från en uppföljande studie som visar att andelen tio år senare har minskat till 46 procent.⁵⁵

I Iran har kusinäktenskap historiskt sett ansetts vara fördelaktiga och är fortfarande vanligt förekommande. Andelen äktenskap mellan sysslingar eller närmare släktingar har angetts variera utifrån region men har uppskattats uppgå till drygt 38 procent i landet. Bland dessa är äktenskap mellan kusiner mest vanligt förekommande med en särskild preferens för parallella patrilineära kusinäktenskap, dvs. att barn till två bröder gifter sig med varandra.⁵⁶ Även i Afghanistan är andelen släktäktenskap stor, 46 procent av alla äktenskap totalt sett. Det vanligaste släktskapet är även där äktenskap mellan kusiner.⁵⁷

Utöver redovisade länder kan tilläggas Indien där släktäktenskap förekommer i stor utsträckning – 16 procent av alla äktenskap totalt sett. Variationen inom landets olika regioner är dock stor, från sex procent i norra delen av landet till 36 procent i söder. Förekomsten varierar också utifrån religiös tillhörighet. Inom muslimska grupper utgör andelen släktäktenskap drygt 23 procent, jämfört med cirka tio procent bland hinduer, tio procent bland kristna och 17 procent av de buddhistiska äktenskapen.⁵⁸

I Kina har äktenskap mellan kusiner historiskt sett varit vanligt förekommande inom vissa grupper, men sedan år 1981 finns det förbud mot kusinäktenskap i den civilrättsliga lagstiftningen. Trots detta finns det uppgifter om att det fortfarande förekommer i mindre samhällen.⁵⁹

I Europa är släktäktenskap ovanligt. Till följd av en ökad invandring från länder med stor förekomst av släktäktenskap under senare

⁵⁵ Sue Mitchell, BBC News, *Fewer cousins marrying in Bradford's Pakistani community*, <https://www.bbc.com/news/uk-67422918> (18 November 2023).

⁵⁶ Saadat M. m.fl., *Consanguineous marriage in Iran*, *Annals of Human Biology*, (2004), 31(2), s. 263–269.

⁵⁷ Saify K. och Saadat M., *Consanguineous marriages in Afghanistan*, *Journal of Biosocial Science*, (2012), 44(1), s. 73–81.

⁵⁸ Do Q-T m.fl., *The Economics of Consanguineous Marriages*, World Bank Policy Research Working Paper 4085, (December 2006).

⁵⁹ Se Bittles, A.H., (2015) s. 38 och Qin, Z., *Rethinking Cousin Marriage in Rural China*, *Ethnology* 40, no. 4 (2001), s. 347–360.

år finns det dock uppgifter om att sådana äktenskap ökar i bl.a. Västeuropa. Det har uppskattats att förekomsten av äktenskap mellan sysslingar eller närmare släktingar uppgår till 1–3 procent eller mer i länder som Frankrike, Tyskland, Nederländerna, Belgien och Storbritannien.⁶⁰ I en studie gjord på barn födda mellan 2002–2006 i staden Rotterdam i Nederländerna har uppskattats att andelen släktäktenskap uppgår till 22–24 procent bland invandrade grupper från Turkiet och Marocko. Av dessa var cirka 50 procent äktenskap mellan kusiner.⁶¹

I Norge har man bedömt att andelen kusinäktenskap uppgår till 0,6 procent bland befolkningen totalt sett, men att andelen äktenskap mellan nära släktingar är betydligt högre bland invandrade grupper från Pakistan, Turkiet och Marocko – tio procent eller mer.⁶²

I Danmark finns uppgifter om att det före år 2003 var vanligt att migranter från bl.a. Turkiet och Pakistan ingick äktenskap med släktingar från respektive ursprungsland. Sedan 2003 finns det dock en regel i den danska utlänningslagen som gör det svårt att få uppehållstillstånd på grund av anknytning för makar med ett biologiskt släktskap (se beskrivet i kapitel 5), vilken kan antas ha bidragit till att andelen släktäktenskap har minskat markant i Danmark på senare år.⁶³

I Sverige finns det ingen statistik eller officiell uppskattning över andelen äktenskap mellan kusiner eller andra nära släktingar. Det underlag som har inhämtats om förekomsten av sådana äktenskap i Sverige beskrivs närmare i kapitel 9.

8.2 Orsaker och konsekvenser

I syfte att belysa bakomliggande orsaker och konsekvenser av kusinäktenskap och andra släktäktenskap har utredningen tagit del av vetenskaplig litteratur på området. Det ska dock betonas att det inte

⁶⁰ Se Bittles, A.H., (2015) s. 34 f och Do Q-T m.fl., (2006).

⁶¹ ten Kate, Leo P., m.fl., *Consanguinity and Endogamy in the Netherlands: Demographic and Medical Genetic Aspects*, Human Heredity, vol. 77, no. 1/4, 2014, s. 161–166.

⁶² Høringsnotat *Förbud mot søskenbarneekteskap mv*, Barne- og familiedepartementet.

⁶³ Liversage, A. och Rytter, M., *A Cousin Marriage Equals a Forced Marriage, Transnational Marriages Between Closely Related Spouses in Denmark*, s. 130–153, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), Fertility, reproduction and sexuality, vol. 28.

har funnits en ambition och inte heller har varit möjligt att genomföra en heltäckande studie av detta inom ramen för uppdraget. Syftet har varit att få en övergripande bild av sedvänjor kring kusinäkenskap och andra släktäkenskap. Här redovisas i huvuddrag det som har framkommit.

8.2.1 Religionens betydelse

Inom islam finns det vissa förbjudna led att ingå äktenskap, bl.a. mellan syskon och ett annat syskons barn. Äktenskap mellan kusiner anses dock tillåtet. Även inom judendomen är kusinäkenskap accepterat, liksom äktenskap mellan farbror och brorsdotter. Inom både hinduismen och buddhismen förekommer det skilda inställningar till kusinäkenskap och även inom samma trosinriktning kan det variera mellan olika länder.⁶⁴

Inom vissa kristna trosinriktningar finns det förbud mot äktenskap mellan kusiner. En av dessa är den kristna ortodoxa kyrkan där äktenskap mellan både kusiner och syslingar är förbjudet inom de flesta ortodoxa inriktningarna. Även inom den katolska kyrkan är äktenskap mellan kusiner förbjudet, men det finns vissa möjligheter att få dispens.⁶⁵

Förr var dock äktenskapshindren på grund av släktskap betydligt mer långtgående inom den katolska kyrkan. Vid medeltidens början var klanbaserade släktnätverk som samhällsstruktur vanligt förekommande i Europa och äktenskap mellan blodsförvanter var ett sätt att upprätthålla och stärka släktens position och makt. Katolska kyrkans inflytande har framhållits som en avgörande faktor till upplösningen av klansamhällen i Europa genom införande av mycket strikta äktenskapshinder, bl.a. förbud mot att ingå äktenskap mellan kusiner i sex släktled. Den som inte efterlevde förbuden kunde straffas och äktenskapen ogiltigförklarades. Eventuella barn som fötts i äktenskapet ansågs som oäkta och fråntogs sin arvsrätt. Egenom som tillhörde paret som ingått äktenskap omfördelades till släktingar, vilket också skapade ett incitament för släktingar att anmäla och upprätthålla äktenskapshindren.⁶⁶

⁶⁴ Bittles, A.H., (2015) s. 36 f.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Schulz, J.F., *Kin Networks and Institutional Development*, The Economic Journal, (2022), Volume 132, Issue 647, s. 2585 f.

I början av 1200-talet inskränktes äktenskapshindren inom den katolska kyrkan till kusiner i tredje släktledet (bryllingar). Vid denna tid blev det också möjligt för bl.a. adeln att få dispens för att kunna gifta sig med släktingar. Äktenskap mellan kusiner inom adelssläkter användes som ett sätt att bevara materiella rikedomar inom den egna arvslinjen och var också vanligt inom de europeiska kungahusen i syfte att skapa politiska allianser och förhindra krig.⁶⁷ Från det att äktenskapshindren inskränktes under 1200-talet tog det lång tid innan de begränsades ytterligare. År 1917 blev det tillåtet för bryllingar att gifta sig och 1983 tilläts äktenskap mellan sysslingar. Trots lättnader i äktenskapshindren skulle dock ett undvikande av äktenskap mellan släktingar bli utmärkande för kristendomen, vilket över tid även har medfört att släktäktenskap har fortsatt att vara ovanligt i europeiska länder.⁶⁸

8.2.2 Kusinäktenskap som ett inslag i släktbaserade samhällsstrukturer

I vetenskaplig litteratur beskrivs kusinäktenskap framför allt som en tradition och kulturellt betingad företeelse i vissa delar av världen. I sammanhanget har framhållits att det kan finnas ett samband med släktbaserade samhällsstrukturer. Sådana kan framför allt förekomma i samhällen med svaga statsbildningar där slakten eller en klan utgör en enhet som tillhandahåller skydd, säkerhet, identitet och rättsskipning, dvs. de funktioner som i andra samhällen tillhandahålls av staten. Medlemmarnas ömsesidiga ekonomiska och sociala beroenden till varandra medför ett kollektivistiskt tänkande och detta stärker i sin tur lojaliteten mot och lydnaden under den egna gruppen. Att tillhöra en stark och inflytelserik klan med många medlemmar kan ha stor betydelse för individens trygghet och möjlighet till framgång i olika avseenden.⁶⁹

I samhällsstrukturer där härstamningen räknas genom män (patrilinjära samhällen) är tillhörigheten beroende av vem som är en persons far och denne härleder i sin tur tillhörigheten från sina anfäder. För en kvinna innebär det att hon från födseln tillhör sin

⁶⁷ Dalzero, A., m.fl., *Fitness consequences of cousin marriage: a life-history assessment in two populations*, *Evolutionary Human Sciences* (2023), Vol. 5, s. 1–26.

⁶⁸ Schulz, J.F., (2022), s. 2586.

⁶⁹ Se Weiner, M.S., *Klanväldet – från stamsambälle till rättsstat*, Ludvika: Dualis Förlag AB (2015).

fars klan, men när hon ingår äktenskap övergår hon till sin makes släkt och även de barn hon föder anses tillhöra hans släkt. Gifter hon sig med en kusin på faderssidan, dvs. faderns broders son, innebär giftermålet dock att hon fortfarande kommer att tillhöra samma klan eftersom hon och hennes make har samma anfäder. Hennes eventuella söner kommer också att föra vidare samma arv och stärka blodsbanden inom klanen. En man kan därmed anses ha ett större intresse av att gifta bort sin dotter med sin brors son än med någon utanför klanen, eftersom äktenskapet kommer att bidra till klanens fortlevnad och styrka även i nästa generation.⁷⁰

Att ett äktenskap arrangeras i en kollektiv struktur innebär inte att det behöver vara förenat med tvång. Det har dock beskrivits att sådana sedvänjor kan innebära en ofrihet för de berörda, framför allt för kvinnor. I vissa regioner är kusinäktenskap som tradition så etablerad att det kan finnas en uttalad rätt för en man att få gifta sig med sin kvinnliga kusin. Den manliga kusinen eller hans far kan ha en vetorätt över kvinnans äktenskap, innebärande att den manliga kusinen måste avstå sin rätt att gifta sig med henne och ge henne tillåtelse att ingå äktenskap med en annan man. Det kan också finnas en rätt till kompensation om bestämmanderätten åsidosätts och kvinnan ingår äktenskap med någon annan.⁷¹ Som exempel på detta kan nämnas att det i bl.a. Irak finns en sedvänja benämnd "nahwa" som innebär att manliga släktingar eller klanmedlemmar anses ha rätt att förhindra äktenskap mellan en kvinnlig kusin och en man utanför klanen.⁷² I Iran förekommer att flickor trolovas till sin manliga kusin redan i samband med födseln, ibland genom en särskild ceremoni där navelsträngen "klippas i den manliga kusinens namn".⁷³

I litteraturen har också diskuterats släktbaserade äktenskaps inverkan på samhällliga institutioner och länders demokratiska utveckling. Det har framhållits att eftersom individer i släktbaserade

⁷⁰ Se Schulz, J.F., (2022) och Bahrami-Rad, D., *Keeping it in the family: Female inheritance, inmarriage, and the status of women*, Journal of Development Economics, (2021), Volume 153.

⁷¹ Tillion, G., *My Cousin, My Husband, Clans and Kinship in Mediterranean Societies*, London: Saqi Books (1966), s. 120, Schlytter, A. och Rexvid, D., *Mäns beder – att vara både offer och föröväre*, Lund: Studentlitteratur (2016), s. 124, och Holý, L., *Kinship, honour and solidarity, Cousin marriage in the Middle East*, Manchester: Manchester University Press (1989), s. 6.

⁷² European Union Agency for Asylum (EUAA), *Iraq: Arab tribes and customary law*, (April 2023), <https://euaa.europa.eu/publications/iraq-arab-tribes-and-customary-law> (hämtad 2024-02-14).

⁷³ Home Office, *Country Policy and Information Note Iran: Women – Early and forced marriage*, Version 4.0, (Maj 2022), <https://www.gov.uk/government/publications/iran-country-policy-and-information-notes> (hämtad 2024-01-30).

samhällen är beroende av framgången hos den egna gruppen förväntas de agera i enlighet med kollektivets intressen snarare än sina egna. Att politiskt deltagande på individnivå inte uppmuntras har beskrivits minska förutsättningarna för ett starkt civilsamhälle och utvecklandet av demokratiska institutioner. Detta har förklarats med att en hög grad av samarbete inom den egna gruppen missgynnar benägenheten att samarbeta med andra. Det har bedömts att en sådan effekt kan förstärkas genom starka traditioner med äktenskap mellan kusiner eller andra klanmedlemmar.⁷⁴ I bl.a. en jämförande studie omfattande 70 länder har framgått ett samband mellan graden av demokratiutveckling och släktbaserade äktenskap. Det har bedömts att släktbaserade strukturer också kan ha en negativ påverkan på den demokratiska processen i redan etablerade demokratier.⁷⁵

8.2.3 Sedvänjor kring hemgift och kvinnlig arvsrätt

Det finns även studier som belyser de ekonomiska aspekterna av kusinäktenskap. I detta sammanhang har det bl.a. framhållits att det – utöver att det kan finnas en rätt för en man att gifta sig med sin kvinnliga kusin – också kan finnas en skyldighet för honom att göra det. Det kan i sin tur innebära att brudgåvan (”mahr”), som inom vissa grupper betalas vid äktenskapets ingående, reduceras på grund av det nära släktskapet.⁷⁶

Annan litteratur beskriver ett nära samband mellan förekomsten av kusinäktenskap och sedvänjor kring hemgift som är vanlig inom vissa kulturer. I äktenskap mellan kusiner eller andra nära släktingar har observerats att hemgiften kan vara lägre. En förklaring som framhålls är att det i sådana äktenskap finns en större tillit mellan de båda familjerna och en tilltro till att kvinnans familj kommer att göra andra förmögenhetsöverföringar till henne även efter äktenskapets ingående. Vid äktenskap som ingås med någon utanför slakten kan

⁷⁴ Se Weiner, M.S., (2015), Schulz, J.F., (2022), Realo, A., Allik, J., och Greenfield, B., (2008), *Radius of trust: Social capital in relation to familism and institutional collectivism*, Journal of Cross-Cultural Psychology, 39, s. 447–462, och Woodley, M. A., och Bell, E., (2013), *Consanguinity as a Major Predictor of Levels of Democracy: A Study of 70 Nations*, Journal of Cross-Cultural Psychology, 44(2), s. 263–280.

⁷⁵ Woodley, M. A., och Bell, E., (2013), se även Hillman, A.L., Metsuyanin, K. och Potrafke, N., (2015), *Democracy with group identity*, European Journal of Political Economy, vol. 40, s. 274–87 och Schulz, J.F., (2022).

⁷⁶ Se Tillion, G., (1966), s. 120.

tilliten vara lägre och den ekonomiska risken för brudgummens familj större, vilket kan motivera en högre hemgift.⁷⁷

Det har också framhållits att kusinäktenskap praktiseras inom patrilineära samhällen som ett sätt att bevara egendom inom slakten. Kvinnlig arvsrätt syftar i en sådan kontext inte till att överföra egendom till kvinnan, utan *genom* henne till hennes makes arvslinje. Det ger hennes manliga släktingar incitament att arrangera äktenskap inom den egna arvslinjen, särskilt med en parallellkusin på faderssidan eller äktenskap med en dubbelkusin. Det kan anses särskilt fördelaktigt med äktenskap mellan dubbelkusiner eftersom dessa innebär att ingen del av egendomen övergår till någon utanför den egna släktlinjen. Det har även framhållits att kusinäktenskap är mer vanligt förekommande i samhällen där man historiskt sett har tillämpat kvinnlig arvsrätt under lång tid.⁷⁸

8.2.4 Kusinäktenskapets roll i en hederskontext

Som har beskrivits i kapitel 7 har hedersnormer sitt ursprung i vissa grupper där blodsband historiskt sett har utgjort en stark gemenskap. Detta omfattar samhällen i Medelhavsområdet, Mellanöstern, Sydasiens, samt delar av Kina och Latinamerika (se beskrivet i avsnitt 7.1).

Hedersnormerna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen till bl.a. ingående av äktenskap. I en kultur där kontroll av kvinnors sexualitet är central spelar äktenskapet en viktig roll. Eftersom det finns ett krav på att kvinnan ska vara oskuld när hon gifter sig ska ogifta kvinnor och män umgås i minsta möjliga utsträckning och arrangerade äktenskap blir närmast en förutsättning för att äktenskap ska kunna ingås.⁷⁹

För- och utomäktenskapliga sexuella förbindelser anses vara ett allvarligt sätt att vanhedra familjen. En flickas eller kvinnas brott mot oskulds- och kyskhetsnormerna kan få stora konsekvenser för hennes familj om det kommer till omgivningens kännedom. Bortsett från att kvinnan eller flickan i fråga riskerar allvarliga följder för egen del kan det även innebära att eventuella systrar förlorar sitt värde på

⁷⁷ Se Do Q-T m.fl., (2013).

⁷⁸ Bahrami-Rad, D., (2021).

⁷⁹ Se ex. Ungdomsstyrelsen, *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5 (2009), s. 40.

äktenskapsmarknaden och att hennes bröder kan förlora i anseende. Även en vägran att ingå ett arrangerat äktenskap kan dra skam över familjen eftersom den enskilde därmed sätter sig över kollektivets vilja.⁸⁰

Eftersom hedern är knuten till mannen i familjen lever den vidare med hans söner. Det kan därför vara viktigt att upprätthålla sönerns lojalitet till fadern och att stärka de manliga banden inom familjen. Släktäktenskap, och i synnerhet kusinäktenskap, har beskrivits som ett sätt att göra detta. Särskilt om sådana äktenskap sker i generation efter generation innebär detta att blodsbanden stärks över tid och att starka lojaliteter skapas inom den egna slakten eller klanen.⁸¹

Ett kusinäktenskap på faderssidan anses visa faderns och sonens lojalitet mot de patrilineära principerna. Genom att två bröder gifter bort sina barn med varandra reproduceras hedersnormerna inom de egna leden.⁸² Dessa äktenskap benämns ofta FBD-äktenskap⁸³ (faders broders dotter) eller parallella kusinäktenskap och innebär alltså ett äktenskap mellan en man och hans kvinnliga kusin på faderssidan, dvs. hans farbroders dotter. Inom vissa kulturer beskrivs sådana äktenskap som de ideala äktenskapen eftersom de innebär att de ”egna kvinnorna” reserveras för slaktens män. En kvinnlig kusin är inte en syster men den som mest liknar en och är det närmaste släktskapet som kan befastas genom äktenskap i syfte att upprätthålla ”rena arvslinjer”.⁸⁴ I detta sammanhang spelar också broderns roll som garant för sin systers oskuld in. En man har till uppgift att kontrollera sin systers sexualitet för att sedan kunna presentera henne som lämplig hustru för en manlig kusin. Genom att han lever upp till denna plikt kan han samtidigt ställa samma krav på sina manliga kusiner, dvs. att de har kontrollerat sina systrar så att han har en kvinna att gifta sig med som uppfyller gruppens ideal och förväntningar.⁸⁵ Genom ett kusinäktenskap kan man försäkra sig om

⁸⁰ Wikan, U. (2004), s. 68 f. och Ungdomsstyrelsen, (2009), s. 41.

⁸¹ Se bl.a. Shaw A. och Raz, A., *Introduction*, s. 1–32, i *Cousin Marriages, Between Tradition, Genetic Risk and Cultural Change*, red. Shaw A. och Raz, A., New York: Berghahn Books (2015), *Fertility, reproduction and sexuality*, vol. 28 och Schlytter, A., och Rexvid, D., (2016), s. 124.

⁸² Schlytter, A., och Rexvid, D., (2016), s. 124.

⁸³ Se ex. Holý, L. *Kinship, honour and solidarity, Cousin marriage in the Middle East*, Manchester: Manchester University Press (1989).

⁸⁴ Se Tillion, G., *My Cousin, My Husband, Clans and Kinship in Mediterranean Societies*, London: Saqi Books (1966), s. 86 f., 109.

⁸⁵ Ouis, P., *Introduktion till temat sexualitet*, i *Sexualitet och migration i välfärdsarbete*, red. Ouis, P., Lund: Studentlitteratur (2021), s. 40 f.

att oskuldsnormen har upprätthållits och kontrollen av arvslinjen blir allt starkare.

8.3 Medicinska aspekter

I uppdraget ingår att redogöra för de medicinska risker som är kopplade till kusinäktenskap. I detta avsnitt följer därför en redogörelse för risker för bl.a. genetiska sjukdomar för barn som föds av två föräldrar som är kusiner eller har andra nära släktskap.

Inom den medicinska forskningen är det sedan länge konstaterat att släktskap mellan föräldrar ökar risken för genetiska sjukdomar hos deras barn. Risken kan beräknas utifrån hur nära släktskapet är, dvs. hur stor andel gemensamma gener föräldrarna har.

Alla människor ärver två uppsättningar av arvsanlag (gener); en från sin biologiska mor och en från sin biologiska far. Ett barn delar alltså 1/2 av sina gener med respektive förälder. Hellsyskon delar också cirka 1/2 av sina gener med varandra, medan halvsyskon delar cirka 1/4. Föräldrar har i sin tur ärvt hälften av generna från vardera av sina föräldrar, och därmed är antalet gemensamma gener hos far- och morföräldrar och barnbarn cirka 1/4.

Man brukar i dessa sammanhang beskriva graden av släktskap utifrån en inavelskoefficient (F) som är ett numeriskt mått som representerar sannolikheten för att en individ bär två identiska genkopior som följd av gemensamt ursprung. För exempelvis kusiner som delar 1/8 av sina gener från samma förfäder är $F=0,0625$. Barn som föds av två kusiner har i sin tur ärvt 1/16 av samma gener, och har därmed $F=0,0156$ för sin gemensamma avkomma. På detta sätt är det möjligt att överblicka graden av gemensamma gener och därmed sannolikheten för att en viss gen ska nedärvas till nästa generation (se SOU 1972:41, bilaga 6). Gällande andra släktskap av betydelse för uppdraget kan nämnas att för halvsyskon är $F=0,125$, för syskon och annat syskons barn är $F=0,125$, för dubbelkusiner är $F=0,125$, för kusin och kusinbarn är $F=0,03125$, samt för sysslingar är $F=0,0156$.⁸⁶

Från Karolinska institutet har inhämtats ett utlåtande om medicinska risker för barn som föds av föräldrar som är kusiner eller

⁸⁶ Hamamy, H., *Consanguineous marriages: Preconception consultation in primary health care settings*, Journal of Community Genetics, (2012), 3(3), s. 185–92.

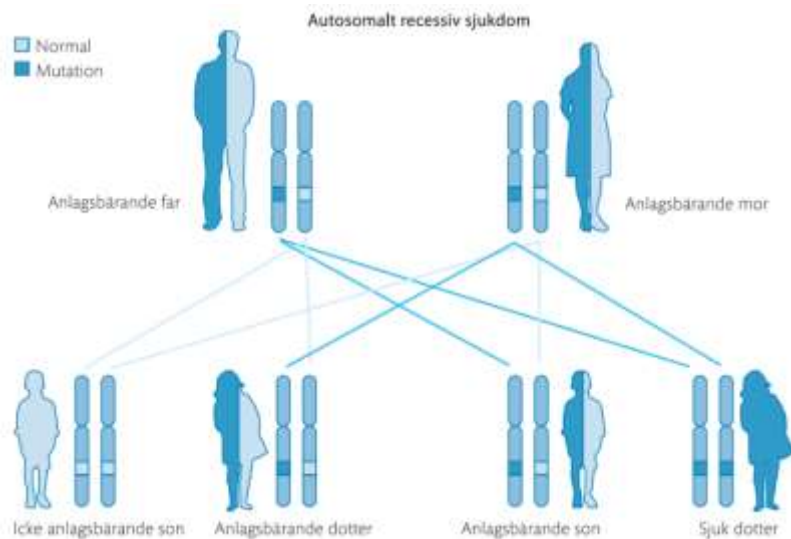
andra nära släktingar (se bilaga 2). Av utlåtandet framgår att det för att insjukna i vissa ärftliga sjukdomar krävs att man har ärvt två förändrade kopior (mutationer) av samma sjukdomsgen, en från var och en av sina föräldrar. Man talar i dessa sammanhang om ”autosomt recessiva sjukdomar”. I kategorin autosomt recessiva sjukdomar ingår flera tusen sällsynta sjukdomar som oftast ger allvarlig sjukdom och livslånga problem eller funktionsnedsättningar. Exempel på sådan sjukdom är cystisk fibros. Även många ämnesomsättningsrubbningar, olika skelettsjukdomar förknippade med syndrom, kortvuxenhet och ibland livshotande tillstånd, förändringar av de röda blodkropparnas syrebindande ämne hemoglobin (sickelcells-sjukdom och talassemi), allvarliga immunbrister, olika typer av blindhet och/eller dövhet, samt flera olika muskelsjukdomar och neurologiska sjukdomar ärvs på detta sätt.

Av utlåtandet framgår vidare att de flesta människor bär på en eller flera recessiva sjukdomsanlag, men eftersom det finns tusentals olika gener som kan orsaka sjukdom bär de flesta människor på olika anlag. Det innebär att risken för autosomt recessiva sjukdomar generellt sett är mycket låg, eftersom det för sjukdom hos ett barn krävs att sjukdomsanlag i samma gen har ärvts från båda föräldrarna. För barn till besläktade föräldrar ökar dock risken, eftersom det är mer sannolikt att personer som är släkt med varandra bär på samma sjukdomsanlag.⁸⁷

Som exempel illustreras i figur 8.2 att båda föräldrarna bär på ett sjukdomsanlag (mutation) i samma gen. De är dock själva friska eftersom de även har en normal kopia av genen. Av föräldrarnas genvarianter kan det bildas olika kombinationer med olika sannolikhet; friska barn som inte bär på någon mutation ($1/4$), barn med sjukdom till följd av två sjukdomsanlag – en från vardera föräldern ($1/4$) och barn som, liksom föräldrarna, är anlagsbärare ($1/2$).

⁸⁷ Se även Modell, B. och Darr, A., *Science and society: genetic counselling and customary consanguineous marriage*, Nature Reviews Genetics, (2002), 3(3), s. 225–229 och Bittles, A.H., (2015).

Figur 8.2 Nedärvningsmönstret vid autosomt recessiv sjukdom

Vid vetskap om att båda föräldrarna bär på ett visst sjukdomsanlag är alltså sannolikheten för att varje kommande barn ska drabbas av sjukdomen 25 procent. Av de barn som föds friska är sannolikheten att två av tre är anlagsbärare för sjukdomen, dvs. kommer att ha möjlighet att föra vidare genen till sina egna barn och kommande generationer.

Andelen barn i världen som föds med en medfödd allvarlig sjukdom (däribland autosomt recessiva sjukdomar) eller missbildning uppskattas till mellan 3–4 procent. När det gäller barn vars föräldrar är kusiner anges en fördubblad risk i förhållande till populationen i stort, vilket främst hänför sig till en ökad risk för autosomt recessiva sjukdomar. Om släktgifte förekommer under många generationer ökar risken för att en sjukdomsbärande gen ska få genomslag (se yttrandet i bilaga 2).

Utöver att det finns en ökad risk för autosomt recessiva sjukdomar löper barn med besläktade föräldrar även en ökad risk för medfödda missbildningar samt vissa andra komplikationer, bl.a. förtida födsel, dödfödsel och spädbarnsdöd.⁸⁸

⁸⁸ Kapurubandara, m.fl., *Consanguinity and associated perinatal outcomes, including stillbirth*, Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, (2016), 56(6), s. 599–604.

I ett norskt lagstiftningsärende om förbud mot kusinäktenskap har inhämtats underlag från det norska Folkehelseinstituttet (FHI) som bl.a. undersökt vilka medicinska konsekvenser det innebär för barn som föds av föräldrar som är kusiner eller andra nära släktingar. Genom att kombinera data från olika offentliga register har FHI funnit att släktskap, syslingar eller närmare, gav en ökad risk för bl.a. dödfödsel, spädbarnsdöd samt medfödda missbildningar och sjukdomar. Samtidigt konstaterades att den ökade risken för dödlighet i absoluta tal är mycket liten, eftersom den totala dödligheten bland barn i Norge är mycket låg. Den relativa riskökningen har därmed en liten betydelse för folkhälsan på befolkningsnivå. Däremot påvisades ett samband för dödlighet och sjukdom i grupper där äktenskap mellan släktingar är vanligt förekommande. Till exempel visade resultaten för den norsk-pakistanska befolkningen att äktenskap mellan släktingar är orsaken till 30 % av dödfödselarna, 42 % av fall av spädbarnsdöd och 32 % av medfödda missbildningarna, dock att antalet fall totalt sett var väldigt få.⁸⁹

⁸⁹ Høringsnotat *Forbud mot søskenbarneketenskap* mv, Barne- og familiedepartementet.

9 Inhämtat underlag om förhållanden i Sverige

Uppdraget omfattar att inhämta faktaunderlag om orsaker till och effekter av kusinäktenskap och, i den mån det behövs för uppdraget, även äktenskap mellan andra nära släktingar. I kapitel 8 har redogjorts för inhämtade uppgifter när det gäller sådana äktenskap i ett globalt perspektiv. I detta kapitel redovisas det som framkommit om förhållanden i Sverige.

Redan inledningsvis bör framhållas att det inte finns några officiella uppgifter om förekomsten av kusinäktenskap eller andra släktäktenskap i Sverige. Någon mer heltäckande undersökning om detta låter sig knappast göras, och omfattas inte heller av uppdraget. Med denna utgångspunkt har ambitionen varit att ändå få en så god bild som möjligt av förekomsten av kusinäktenskap m.m. samt orsaker till och effekter av sådana äktenskap. I det syftet har kontakt tagits med myndigheter, ideella organisationer, trossamfund och andra aktörer som kan tänkas ha erfarenhet av frågorna och som kommer i kontakt med människor som lever i sådana äktenskap. Mot bakgrund av att ett förbud mot kusinäktenskap ska syfta till att motverka hedersförtryck har det varit en utgångspunkt i många av de kontakter som har tagits. Som en del av underlaget har även ingått de begränsade studier rörande släktäktenskap i Sverige som finns att tillgå.

I kapitlet redovisas vilka kontakter som har tagits och vad som har framkommit. Det ska klargöras att det i samtliga kontakter har tydliggjorts att ordet kusin används i den bemärkelse som genomgående används i promemorian, dvs. personer som är släkt på så sätt att i vart fall en av deras respektive föräldrar är syskon till varandra (jfr. avsnitt 3.1). I den mån annat släktskap avses anges detta.

I kapitlet redovisas inledningsvis vissa studier om omfattningen av kusinäktenskap m.m. i Sverige (avsnitt 9.1). I följande avsnitt redovisas underlag som har inhämtats från myndigheter (avsnitt 9.2) och uppgifter som har framkommit i kontakter med ideella organisationer m.m. (avsnitt 9.3). Därefter redovisas berättelser från tre kvinnor som har egna erfarenheter av kusinäktenskap (avsnitt 9.4) och uppgifter inhämtade från sjukvården (avsnitt 9.5).

9.1 Uppskattningar av omfattningen av kusinäktenskap m.m. i Sverige

Det finns, såvitt har kunnat bedömas, endast några få studier och uppskattningar när det gäller förekomsten av äktenskap mellan kusiner eller andra nära släktingar i Sverige.

Som har beskrivits i kapitel 4 gjordes den senaste översynen av reglerna om äktenskapshinder i början av 1970-talet. I det utredningsbetänkande som låg till grund för lagändringarna uppskattades andelen kusinäktenskap i Sverige till en procent av alla äktenskap på landsbygden och en halv procent i städerna (se SOU 1972:41 s. 137).

En historisk studie har gjorts vid Umeå universitet. Utifrån uppgifter i kyrkoböcker har man kunnat dra slutsatser om förekomsten av kusinäktenskap och andra släktäktenskap i Skellefteåtrakten från 1700-talets slut till 1900-talets början. Slutsatserna innebar att andelen äktenskap mellan kusiner, syslingar och bryllingar hade ökat från 2,3 procent under perioden 1790–1810 till 8,8 procent under perioden 1880–1899. Studien talade för att det fanns en betydligt större benägenhet för släktäktenskap bland markägande familjer, särskilt för förstfödda söner inom vissa släkter, och att det var mer vanligt förekommande i ett antal mer avlägsna samhällen. Andra faktorer som förknippades med större sannolikhet för släktäktenskap var fysisk eller intellektuell funktionsnedsättning hos män och tidigare födda utomäktenskapliga barn för kvinnor.⁹⁰

I en artikel av Gerdt Sundström, professor i socialt arbete, i tidskriften *Forskning och Framsteg* år 2010 undersöktes förekomsten av kusinäktenskap bland svenskfödda personer med svenska föräldrar utifrån uppgifter i det s.k. flergenerationsregistret. I ålders-

⁹⁰ Egerbladh, I. och Bittles, A., *Socioeconomic, demographic and legal influences on consanguinity and kinship in northern coastal Sweden 1780-1899*, *Journal of Biosocial Science*, (2011), 43(4), s. 413-435.

kategorin 20–39 år kunde konstateras ett femtiotal äktenskap mellan kusiner i Sverige, medräknat inte gifta samboende kusiner med gemensamma barn. Det motsvarade vid tidpunkten 1 av 10 000 äktenskap/parbildningar i denna åldersgrupp.⁹¹

Flergenerationsregistret är en del i registersystemet för RTB, Registret över totalbefolkningen. Uppgifterna kommer från Skatteverkets folkbokföringsdatabasen samt från äldre folkbokföringsmaterial och statistikmyndigheten SCB:s register över födda. Registret innehåller uppgifter om personer födda från och med 1932 och som varit folkbokförda i Sverige vid något tillfälle sedan 1961 samt deras biologiska föräldrar och adoptivföräldrar. Utifrån registret är det alltså möjligt att undersöka släktskap mellan dem som får barn tillsammans. För att avgöra om ett barn har föräldrar som är kusiner behövs uppgifter om föräldrarnas far- och morföräldrar. Det innebär att det behövs information om fyra generationer, barnet inräknat. Detta gör att bara barn födda de senaste decennierna med svensk bakgrund i flera generationer hittas vid sökning i flergenerationsregistret. Docent Erling Häggström Gunfridsson vid Umeå universitet har under augusti 2024 undersökt hur många personer det finns i registret som har föräldrar som är kusiner. I detta avseende har undersökningen begränsats till endast biologiska släktskap. Totalt har identifierats 353 personer som har föräldrar som är kusiner. Det ska dock betonas att resultatet är av begränsad relevans för uppdraget eftersom det dels inte anger något om antal kusinäktenskap, dels endast omfattar en mycket begränsad andel av befolkningen utifrån registrets förutsättningar.

Vid Högskolan i Skövde pågår för närvarande ett forskningsprojekt i syfte att bl.a. kartlägga i vilken utsträckning kusinäktenskap förekommer i Sverige och hur det kommer att se ut framöver samt vilka medicinska och ekonomiska konsekvenser sådana äktenskap har och kommer att få i Sverige i framtiden.⁹² I beskrivningen av projektet konstaterar forskargruppen att det under senare år har invandrat ett stort antal personer till Sverige från länder med traditioner av kusinäktenskap och att det i sig innebär en betydande risk för ökning av s.k. autosomt recessiva sjukdomar bland befolkningen (se om detta avsnitt 8.3). Samtidigt framhålls att det kommer

⁹¹ Sundström, G., *Kusingifte går an – men inte som regel*, Forskning och Framsteg, (2010), 2010/7.

⁹² Tajsharghi, H. och MacGregor, O., *An investigation of the prevalence of autosomal recessive disorders in Sweden and their link to cousin marriage*, Högskolan i Skövde.

att ta tid att konstatera ett sådant samband, bl.a. mot bakgrund av att en stor del av invandringen har skett i närtid.

9.2 Myndigheter

9.2.1 Skatteverket

Skatteverket ansvarar för folkbokföringsverksamheten, en verksamhet som har till uppgift att tillhandahålla information som speglar befolkningens bosättning, identitet och familjerättsliga förhållanden så att olika samhällsfunktioner får ett korrekt underlag för beslut och åtgärder (2 § förordningen [2017:154] med instruktion för Skatteverket). Inom folkbokföringsverksamheten tillämpar Skatteverket ett flertal olika författningar som exempelvis reglerar förutsättningarna för en persons folkbokföring och tilldelning av samordningsnummer (en identitetsbeteckning för personer som inte är folkbokförda). Myndigheten får i folkbokföringsdatabasen bland annat behandla uppgifter om en registrerad persons civilstånd, make, barn, föräldrar, vårdnadshavare och annan som personen har samband med i folkbokföringen (2 kap. 3 § första stycket 9 och 10 lagen [2001:182] om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet). Till folkbokföringsverksamheten hör också Skatteverkets handläggning av ärenden om hindersprövning.

Skatteverket prövar efter ansökan om två tilltänkta makar får ingå äktenskap, dvs. att det inte finns något hinder mot äktenskapet. I ärenden om hindersprövning ska myndigheten bl.a. kontrollera att det inte finns något nära släktskap mellan de tilltänkta makarna som hindrar äktenskap (se kapitel 4). En kontroll sker endast av de släktskap som enligt gällande bestämmelser utgör äktenskapshinder, det vill säga släktskap i rätt upp- och nedstigande led och mellan syskon. Det sker alltså inte någon kontroll av om de tilltänkta makarna är kusiner. Om Skatteverket bedömer att personerna i fråga får ingå det tilltänkta äktenskapet ska verket utfärda ett intyg om hindersprövning (3 kap. 1 och 4 §§ äktenskapsbalken).

När en folkbokförd person har ingått ett giltigt äktenskap registrerar Skatteverket personen som gift i folkbokföringsdatabasen. Skatteverket registrerar också uppgifter om när personen

ingick äktenskapet och med vem. Skatteverket gör inte någon registrering om att makarna är kusiner, om så skulle vara fallet. Om båda makarna har för släktskapet relevanta relationsuppgifter registrerade i folkbokföringsdatabasen går det dock att med hjälp av dessa uppgifter konstatera att de är kusiner.

Skatteverket har lämnat uppgifter om att det i juni 2024 fanns 144 personer som i folkbokföringsdatabasen var registrerade som gifta med en kusin, dvs. motsvarande 72 kusinäktenskap. För att förekomma i resultatet krävdes att det var fråga om ett bestående äktenskap, att båda makarna var folkbokförda vid sökningen och att båda hade registrerade relationer till en eller flera gemensamma släktingar i två led som hade varit folkbokförda den 1 juli 1991 eller senare. Siffran 72 kusinäktenskap kan därmed inte anses som representativ för det faktiska antalet bestående kusinäktenskap i Sverige då ett stort antal personer saknar de registrerade uppgifter om släktskap som krävs för att kunna konstatera kusinäktenskap genom sökningar i folkbokföringsdatabasen.

Skatteverket har också tillhandahållit uppgifter om att det vid samma söktillfälle fanns två registrerade äktenskap där den ena personen var syskons avkomling i förhållande till den andra personen och där äktenskapet fortfarande består. Slutligen fanns det endast ett registrerat äktenskap mellan två halvsyskon som fortfarande består. Även i dessa fall (äktenskap med syskons avkomling och mellan halvsyskon) ska betonas att avsaknaden av registrerade uppgifter om personers släktskap kan innebära att redovisade siffror inte överensstämmer med verkliga förhållanden.

9.2.2 Migrationsverket

Migrationsverket ansvarar för frågor som rör bl.a. uppehållstillstånd, arbetstillstånd, visering, medborgarskap och återvandring. I en skrivelse till myndigheten har frågor ställts om erfarenheter av kusinäktenskap och äktenskap mellan andra nära släktingar. Skrivelsen har spridits inom verket och flera svar har inkommit.

Av svaren framgår att det inte finns någon statistik över hur vanligt förekommande det är med äktenskap mellan kusiner eller andra nära släktingar, men att sådana äktenskap förekommer inom alla myndighetens ärendekategorier, exempelvis vidarebosättning,

asyl- och tillståndsprövning. Uppgifter om sådana äktenskap förekommer framför allt i ärenden med sökande från Mellanöstern, men även från länder i Nordafrika, Afghanistan, Pakistan, Bangladesh och Balkan.

Uppgifter om kusinäktenskap förekommer särskilt ofta i ärenden om uppehållstillstånd på grund av anknytning till anhörig som har uppehållstillstånd i landet, exempelvis till en make i Sverige. I sådana ärenden genomför Migrationsverket regelmässigt muntliga intervjuer på utlandsmyndigheterna. Det ställs som regel inga frågor om släktskap mellan par, men släktskapet kan framkomma i samband med att bakgrunden till parternas förhållande utreds, exempelvis vid misstanke om sken- eller tvångsäktenskap. I vissa kulturer används dock ordet kusin inte enbart för att beskriva släktskap just med förälders syskons barn, utan det kan även användas för att beskriva andra släktskap eller närstående utan blodsband. Eftersom kusinäktenskap inte utgör någon grund för att vägra uppehållstillstånd saknas det normalt anledning för Migrationsverket att utreda släktskapsförhållandena ytterligare.

Kusinäktenskap förekommer också frekvent i s.k. vidarebosättningsärenden, där de mest utsatta flyktingarna väljs ut av FN:s flyktingorgan UNHCR och presenteras för vidarebosättning i Sverige. De senaste åren har fokus legat på uttagning av syriska flyktingar som befinner sig i Libanon, Jordanien och Turkiet. Personerna i fråga härstammar ofta från landsbygden i Syrien, där det generellt sett råder konservativa normer och där äktenskap ingås efter överenskommelse mellan familjerna. Enligt Migrationsverkets erfarenhet är kusinäktenskap och äktenskap mellan andra nära släktingar relativt vanligt i dessa ärenden, och för personer från vissa regioner mycket vanligt förekommande. Det är inte heller ovanligt att det rör sig om äktenskap mellan kusiner och andra nära släktingar i flera generationer. Migrationsverket har dock sällan anledning att närmare utreda äktenskap i dessa ärenden, förutsatt att det inte finns anledning att ifrågasätta frivillighet vid äktenskapets ingående eller om det gäller äktenskap där någon av parterna var under 18 år vid äktenskapets ingående.

Migrationsverket har också tillhandahållit statistik över beviljade uppehållstillstånd i Sverige för personer från vissa länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande. Statistiken avser uppehållstillstånd beviljade till följd av skyddsskäl och anhöriginvandring

under åren 2013–2023. Utifrån detta underlag kan nämnas att det under den redovisade perioden har beviljats uppehållstillstånd till 60 581 personer från Afghanistan, 955 personer från Algeriet, 12 748 personer från Indien, 25 929 personer från Irak, 2 265 personer från Jordanien, 3 408 personer från Libanon, 733 personer från Libyen, 3 843 personer från Marocko, 6 930 personer från Pakistan, 187 519 personer från Syrien, 1 719 personer från Tunisien och 10 660 personer från Turkiet.

9.2.3 Polismyndigheten

Till Polismyndighetens uppgifter hör att förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet, samt utreda och beivra brott som hör under allmänt åtal. Inom myndigheten finns sedan 2017 ett särskilt nationellt kompetensnätverk mot hedersrelaterade brott. Nätverket består enligt uppgift av cirka 80 kontaktpersoner med specialistkompetens inom hedersrelaterad brottslighet och verkar i samtliga polisområden i Sverige.

Företrädare för kompetensnätverket har kontaktats. Det har även samlats in skriftligt underlag från 14 av kontaktpersonerna i nätverket angående deras erfarenheter av kusinäktenskap och andra släktäktenskap. Genom svaren har framkommit att majoriteten av de tillfrågade kontaktpersonerna har kommit i kontakt med olika former av äktenskap mellan nära släktingar i sitt arbete inom hedersrelaterad brottslighet, och att uppfattningen hos flertalet av dem är att sådana äktenskap har blivit vanligare i Sverige under de senaste tio åren. Av underlaget framgår också att äktenskap mellan kusiner är den mest vanligt förekommande formen av släktäktenskap som kontaktpersonerna kommer i kontakt med i sitt arbete.

Inom Polismyndigheten pågår även arbete med att utreda s.k. släktbaserade kriminella nätverk i Sverige. I en rapport från Göteborgs stad⁹³ som utförts i samverkan med bl.a. Polismyndigheten beskrivs att begreppet släktbaserade kriminella nätverk används för att beskriva brottsaktiva nätverk som huvudsakligen består av individer med familje- eller släktband. Nätverken kan samarbeta med och rekrytera personer som inte ingår i slakten men

⁹³ Stadsledningskontoret Göteborgs stad, *Lägesbild Släktbaserade kriminella nätverk*, (2022-04-06).

de kriminella aktiviteterna styrs av personer med släktband. Polisområde Storgöteborg utgår från följande definition av begreppet:

Släktbaserade kriminella nätverk är en konstellation av brottsaktiva individer inom en familj, släkt eller klan. Ett stort antal personer inom samma familj måste begå brott tillsammans för att ett nätverk ska betraktas som släktbaserat. Minst två generationer bör ingå i nätverket för att det ska betraktas som ett släktbaserat kriminellt nätverk.⁹⁴

I rapporten framhålls att sådana nätverk är multikriminella i den bemärkelsen att brottsaktiva individer inom nätverket begår brott av många olika slag, exempelvis narkotikabrott, vapenbrott, olika former av våldsbrott, men också välfärdsbrottslighet och annan ekonomisk brottslighet. En gemensam nämnare för de olika nätverken är också att det råder starka hedersnormer inom det egna kollektivet. Kriminaliteten omfattar därför även brottslighet med hedersmotiv, men hederstrukturerna i sig utgör också en viktig förutsättning för nätverkens möjligheter att skapa och upprätthålla varaktiga kriminella strukturer.

Uppgifter har inhämtats från en enhet inom Polismyndigheten som bl.a. arbetar med utredning av kriminella nätverk, däribland släktbaserade nätverk. Det har framkommit att det inom ramen för polisens arbete går att identifiera kusinäktenskap som en betydande faktor för att upprätthålla och utöka nätverkens makt och kontroll i samhället. Hedersstrukturerna inom dessa grupper möjliggör och förstärker kriminaliteten genom att det skapas starka lojalitetsband inom gruppen. Hedersnormerna innebär också att individer förväntas gifta sig och skaffa barn med andra släkt- eller klanmedlemmar, i syfte att reproducera den egna släkten och nätverket. I många av släkterna har Polismyndigheten kunnat konstatera att det förekommer ett stort antal kusinäktenskap mellan de olika familjegränarna inom respektive släkt och att det är tydligt att det i många av fallen rör sig om strategiska ingiften. Det är inte heller ovanligt att äktenskapen som ingås är tvångs- och/eller barnäktenskap. I de sistnämnda fallen har äktenskapen ingåtts enligt traditionell sedvänja när en eller båda parterna var underåriga och sedan i vissa fall åtföljts av ett civilrättsligt giltigt äktenskap när parterna fyllt 18 år. Eftersom inte alla äktenskap är registrerade i folkbokföringsregistret finns det

⁹⁴ Ibid., s. 4.

anledning att anta att det finns ett visst mörkertal, och att kusin-
äktenskapen är fler än vad som framgår av folkbokföringen.

9.2.4 Åklagarmyndigheten

Åklagarmyndigheten har till uppdrag att se till att personer som begår brott blir föremål för brottsutredning och lagföring i Sverige. Inom myndigheten finns sedan 2020 en särskilt utpekad "heders-
åklagare" på varje allmän åklagarkammare och på Riksenheten för internationell och organiserad brottslighet. Sedan 2021 har Åklagar-
myndigheten också en särskild ämnesspecialist på området heders-
relaterad brottslighet.

Det har upplysts att kusinäktenskap är vanligt förekommande i brottsutredningar med kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck. Generellt sett är det ofta ett svårt bevisläge i dessa ärenden och brotten är svårutredda. Eftersom förekomst av kusinäktenskap ofta kan vara en stark indikator på att brottet som utreds förekommer inom en hederskontext är denna omständighet ofta något som utreds under förundersökningen och som även framhålls vid åtal för att bevisa att brottet är begånget i en hederskontext. Det är dock inte alltid fråga om civilrättsligt giltiga äktenskap utan kan också handla om religiösa eller kulturella äktenskap, s.k. äktenskapsliknande förbindelser.

Kusinäktenskap framkommer i ärenden om äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa, men kan även förekomma i utredningar om andra hedersrelaterade brott, exempelvis brottet hedersförtryck och grov kvinnofridskränkning. När det gäller brottet äktenskapstvång är det en relativt stor andel som avser äktenskap mellan kusiner, men Åklagarmyndigheten har inga siffror på hur många ärenden det rör sig om. Som referensvärde kan sägas att det för åren 2015–2023 finns registrerat 653 beslutade brottsmisstankar gällande brottet äktenskapstvång. Av dessa har 593 lett till beslut om nedlagd förundersökning och endast 30 lett till beslut om åtal.

9.2.5 Vissa trossamfund och Myndigheten för stöd till trossamfund

Med anledning av att många vigslar i Sverige sker inom olika trossamfund har Myndigheten för stöd till trossamfund kontaktats. Myndigheten har i uppdrag att främja en dialog mellan stat och trossamfund samt att bidra med kunskap om religion och samfundsliv i Sverige. Under 2014 fick myndigheten bl.a. i uppdrag av regeringen att föra en dialog med trossamfunden om hur barnäktenskap och tvångsäktenskap ska förhindras.

Vid myndigheten har man uppgett att sedvänjor med kusinäktenskap eller andra endogama äktenskap förekommer bland vissa kristna minoritetsgrupper med ursprung i olika delar av Mellanöstern och som tillhör olika ortodoxa och österländska kyrkor. Vid myndigheten finns det också kännedom om att kusinäktenskap förekommer inom muslimska samfund i Sverige.

Utredaren och sekreteraren har bjudits in för att redogöra för uppdraget och ställa frågor vid myndighetens samrådsmöten med Ortodoxa och österländska kyrkors ekumeniska råd och med Islamiska samarbetsrådet. Deltagande trossamfund har fått möjlighet att dela med sig av eventuella erfarenheter av kusinäktenskap och andra former av släktäktenskap. Trossamfunden har också kontaktats skriftligen och fått frågor om förekomsten av kusinäktenskap inom respektive samfund.

Sveriges muslimska förbund (SMF) och Islamiska kulturcenterunionen i Sverige (IKUS) har uppgett att kusinäktenskap förekommer bland deras medlemmar. Bosniakiska Islamiska samfundet har svarat att sådana äktenskap inte förekommer bland deras medlemmar. Bland de ortodoxa och österländska kyrkorna har svar inkommit från Georgiska ortodoxa kyrkan, Grekisk-ortodoxa kyrkan, Ryska ortodoxa kyrkan i Sverige, Serbisk ortodoxa kyrkan och Svenska ortodoxa prosteriet som alla har svarat att kusinäktenskap inte förekommer inom respektive samfund.

Kontakt har också tagits med Mandeiska trossamfundet i Sverige och Europa. Samfundet har förklarat att det förekommer kusinäktenskap bland medlemmarna i Sverige, men att det numera är ovanligt. I tidigare generationer har det varit en vanlig kulturell sedvänja, men inom den unga generationen som nu växer upp i Sverige är det mindre accepterat och förekommer som regel inte.

Därutöver har kontakt tagits med Katolska kyrkan i Sverige. Samfundet har förklarat att kusinäktenskap som huvudregel inte är tillåtet men att det finns möjlighet att ansöka om dispens hos stiftsbiskopen. Biskopen har dock rätt att säga nej utan motivering och sådan ärenden är inte vanligt förekommande. Slutligen har kyrkostyrelsen för Svenska kyrkan kontaktats. De har uppgett att det inte finns några uppgifter om förekomsten av kusinäktenskap inom trossamfundet.

9.2.6 Länsstyrelserna

Som har beskrivits i kapitel 4 är det enligt gällande rätt möjligt för halvsyskon eller adoptivsyskon att ingå äktenskap med varandra efter tillstånd från länsstyrelsen i det län den sökande är folkbokförd. Länsstyrelserna har varit tillståndsmyndighet för sådana ärenden sedan 2004.

Landets samtliga 21 länsstyrelser har tillfrågats om antal dispensärenden gällande äktenskap mellan halvsyskon och adoptivsyskon som inkommit sedan 2004, samt hur många av dessa som har beviljats respektive nekats tillstånd. Majoriteten av länsstyrelserna har meddelat att de inte har haft några sådana ärenden sedan myndigheterna blev ansvariga för tillståndsprövningen.

Länsstyrelsen i Västra Götaland har meddelat att myndigheten har haft ett ärende om tillstånd för halvsyskon att ingå äktenskap och att beslutet i det fallet var bifall.

Länsstyrelsen i Halland har haft ett ärende om tillstånd för äktenskap mellan halvsyskon. Ärendet avvisades då ansökan var ofullständig.

Länsstyrelsen i Västerbotten har under perioden haft två ärenden om tillstånd till att ingå äktenskap. Myndigheten har dock meddelat att ärendena har gallrats och att det av registerutdrag från diariet inte går att utläsa om dessa ärenden gällde tillstånd för syskon eller för underårig att ingå äktenskap.

Länsstyrelsen i Stockholms län har meddelat att myndigheten mellan åren 2011–2023 har haft fem ärenden om tillstånd för halvsyskon eller adoptivsyskon att ingå äktenskap, varav tre har beviljats tillstånd. För åren 2004–2010 har myndigheten haft sammanlagt 35 ärenden om tillstånd till att ingå äktenskap. Fem av dessa har

uttryckligen gällt tillstånd till underårig att ingå äktenskap, men för resterande 30 ärenden kan utifrån registerutdrag inte avgöras om det har avsett tillstånd för underårig eller för syskon att ingå äktenskap.

9.2.7 Resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH) är en myndighet som har till uppdrag att samordna utvecklingen av regionala, kommun- och myndighetsgemensamma resurscentrum för barn, unga och vuxna som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck (se närmare om detta avsnitt 7.3.5). Totalt finns det 15 resurscentrum i olika delar av Sverige. Syftet med verksamheten är att kommuner, regioner samt polis och åklagare ska samverka för att erbjuda anpassat och specialiserat stöd till utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheten i de olika regionerna varierar men vissa erbjuder samtalsstöd för personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt information, utbildning och råd till yrkesverksamma som möter utsatta personer i sitt arbete.

Inom ramen för uppdraget har ett möte hållits med företrädare för fyra resurscentrum; Västra Götalands län, Göteborg, Skåne län, Västra Götalands län, Älvsborg och Norrbottens län.

Företrädarna för resurscentrumen har redogjort för att de ofta kommer i kontakt med olika former av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, däribland kusinäktenskap. Några av resurscentrumen har redogjort för att kusinäktenskap utifrån deras erfarenheter tillämpas som ett vanligt förekommande inslag inom hederskontexter. Resurscentrumet i Göteborg har bl.a. uppgett att de i sina ärenden regelmässigt ställer frågor till de berörda som underlag för en bedömning av om det finns en koppling till hedersnormer. Inom ramen för detta ställs frågor om bl.a. släktskap och traditioner när det gäller ingående av äktenskap. Det har framkommit att det i uppmot en tredjedel av ärendena har varit fråga om kusinäktenskap. Äktenskap mellan kusiner är mest vanligt förekommande, men det förekommer även äktenskap mellan andra nära släktingar, exempelvis syslingar.

Även resurscentrumet i Skåne har uppgett att det i deras ärenden förekommer kusinäktenskap och äktenskap mellan andra släktingar.

De ställer dock inte några särskilda frågor om släktskap och kan därför inte säga hur vanligt förekommande det är. De fokuserar på om ett äktenskap har ingåtts mot någons vilja och att de berörda kan ha svårt att lämna äktenskapet.

Resurscentrumet i Göteborg har särskilt beskrivit att önskan att hålla äktenskapen inom slakten drivs av en vilja att "hålla blodet rent". Genom att sonen i familjen gifter sig med en kvinnlig kusin upplevs en större kontroll över upprätthållande av oskuldsidealet eftersom den unga kvinnan kommer från ens egen släkt där samma värderingar råder. Kusinäktenskapen förstärker också kollektivet och medför en ännu större isolering och kontroll av kvinnorna än vid andra äktenskap i hederssammanhang. Vanligast är att kusinäktenskap har ingåtts utomlands. För många av personerna som de kommer i kontakt med är kusinäktenskap normen. Det innebär att familjen ofta i första hand försöker anordna ett äktenskap med en kusin, och först när detta inte är möjligt söker sig vidare till någon annan släkting eller person inom det egna kollektivet.

Vid resurscentrumet i Göteborg har man vidare uppgett att eftersom kusinäktenskapen arrangeras av familjen är både flickor och pojkar offer för tvånget. Det är inte ovanligt att de kommer i kontakt med flickor eller unga kvinnor som berättar att de förväntas gifta sig med en kusin och att det många gånger har varit bestämt sedan hon var liten. De uttrycker ofta stor rädsla och det finns en stor psykisk ohälsa hos de utsatta. Även pojkar utsätts för tvång men i deras fall kan det finnas något mått av frivillighet. De kan visserligen förväntas gifta sig med en kusin, men kan samtidigt ha möjlighet att åtminstone i någon mån påverka med vilken kusin. En ung man som får möjlighet att t.ex. välja en av tre föreslagna kusiner kan uppleva att han har ett fritt val att välja partner, till skillnad från flickor och kvinnor som inte ställs inför samma valmöjligheter.

Många av de kvinnor som resurscentrumen kommer i kontakt med upplever stora svårigheter att lämna sitt äktenskap, och ett par av resurscentrumen har framhållit att det gör sig särskilt gällande för kvinnor som har ingått äktenskap med en kusin. Resurscentrumet i Göteborg har framhållit att dessa kvinnor är särskilt utsatta i en hederskontext eftersom de ofta har hela slakten emot sig, både på sin och makens sida. Ett äktenskap ses som ett avtal mellan två familjer och det är många involverade på respektive sida. Inte sällan finns flera äktenskap mellan två släkter, exempelvis att två kvinnor i

familjen har blivit bortgifta med två manliga kusiner, och konflikter i ett av äktenskapen kan ofta få konsekvenser även för det andra äktenskapet och för relationerna mellan andra släktingar. Det kan därför ofta vara mycket svårt att skilja sig från en kusin och äktenskapet blir ofta en livslång förbindelse, trots att det kan ha skett mot en av eller båda makarnas vilja.

Utöver de resurscentrum som samordnas under NCH har kontakt tagits med Origo som är ett länsövergripande resurscentrum mot hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms län. Resurscentrumet har funnits sedan 2013 och erbjuder bl.a. stödsamtal för hjälpsökande personer mellan 13 och 26 år och konsultation för yrkesverksamma som möter personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Även Origo har uppgett att de kommer i kontakt med personer som ingått kusinäktenskap i sin verksamhet. De har dock betonat att "kusinäktenskap" ibland kan användas för att beskriva släktskap i annan bemärkelse än den som används i promemorian, t.ex. syslingar, och att begreppet också i vissa sammanhang används för att beskriva relationer som inte bygger på blodsband. Vid Origo har man därför svårt att säga hur många som är riktiga kusinäktenskap. Företrädare för Origo har också beskrivit att de sällan upplever att kusinäktenskapet i sig utgör problemet för personer de kommer i kontakt med utan att problemet snarare är att de hjälpsökande personerna inte får välja vem de ska gifta sig med. Detta eftersom det viktiga i hederssammanhang är att man gifter sig inom det egna kollektivet, inte att det sker med en kusin. Personer med en funktionsnedsättning kan dock löpa större risk att bli bortgifta med just en kusin, eftersom det kan finnas större svårigheter att hitta en partner utanför den egna släkten.

9.3 Ideella organisationer m.m.

9.3.1 Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF)

Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF) har funnits sedan 2001 och vänder sig till alla som är utsatta för eller

berörda av hedersrelaterat våld och förtryck. GAPF har en nationell stödjour som ger stöd till enskilda som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, anhöriga eller bekanta till någon som är utsatt samt till yrkesverksamma som möter utsatta i sin profession.

Vid GAPF har man uppgett att kusinäktenskap är vanligt förekommande i organisationens ärenden. Utifrån deras erfarenhet är heder och kusinäktenskap nära sammanbundet eftersom det handlar om att man vänder sig inåt i den egna gruppen som ett sätt att garantera att oskuldsidealet har upprätthållits. För de allra flesta som ingår kusinäktenskap har det aldrig funnits en reell möjlighet att påverka sin framtid och val av partner. I vissa fall är barn redan bortlovade till en kusin innan de är födda.

Vidare har uppgetts att kusinäktenskap används för att återupprätta hedern inom en familj då det t.ex. har spridits rykten om att en dotter i familjen inte har levt upp till oskuldsidealet. I stället för att dottern ska utsättas för allvarligt våld eller till och med hedersmord, kan hedern återupprättas genom att hon gifts bort med en kusin. Det är inte sällan förekommande att släkten ordnar så att flickan får gifta sig med en kusin med intellektuell funktionsnedsättning, som inte heller har haft möjlighet att själv välja att ingå äktenskapet.

Utifrån organisationens erfarenheter innebär kusinäktenskap ofta att framför allt kvinnor blir särskilt sårbara. Våld blir mer accepterat inom familjen när maken är en kusin, och kvinnor förmås i större utsträckning att kompromissa om sina rättigheter för att upprätthålla släktbanden och lojaliteten inom familjen.

Under 2022 hade GAPF totalt 218 enskilda ärenden i sin stödverksamhet. Av de samtal som organisationen mottar kan uppskattas att 15–20 procent handlar om kusinäktenskap i något avseende. Det handlar ofta om ungdomar som hör av sig och berättar att deras föräldrar har bestämt att de måste gifta sig med en kusin mot deras vilja. Det kan också röra sig om kvinnor som vill lämna sitt äktenskap. Konsekvenserna av att lämna ett äktenskap för den som lever i en hederskontext blir ännu svårare när det är fråga om kusinäktenskap. Det innebär ofta att man upplever sig ha hela släkten emot sig och det ger upphov till svåra situationer i lojalitets-hänseende för kvinnor, men också för barn som är födda i äktenskapet.

9.3.2 Tjezers rätt i samhället (TRIS)

Organisationen Tjezers rätt i samhället (TRIS) är en ideell förening som sedan 2002 arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. TRIS erbjuder bl.a. en jourverksamhet som består av TRIS nationella jourtelefon med råd och stöd för både hjälpsökande individer och yrkesverksamma.

TRIS har uppgett att organisationen kommer i kontakt med olika former av släktäktenskap i sin verksamhet, bl.a. kusinäktenskap. Uppgifter om kusinäktenskap framkommer både i ärenden då enskilda och yrkesverksamma kontaktar TRIS för att söka stöd. På ett generellt plan kan sägas att kusinäktenskap framkommer som en omständighet i deras ärenden på ett av två sätt; antingen genom att en person står inför att tvingas gifta sig med sin kusin eller genom att en person är utsatt för våld och det framkommer att personen i fråga är gift med en kusin. I det senare fallet utgör omständigheten att den utsatta personen är gift med sin kusin en viktig del i att kunna göra en korrekt riskbedömning i det enskilda fallet, varför detta noteras särskilt i deras ärendesystem. I majoriteten av fallen rör det sig om en kvinna som är våldsutsatt och önskar stöd i att lämna sitt äktenskap. Kvinnor som lever i en hederskontext kan alltid sägas vara utsatta för en ökad risk för att utsättas för våld och förtryck, men en kvinna som dessutom är gift med sin kusin löper enligt deras erfarenhet en betydligt större risk. Detta eftersom hon och hennes man kommer från samma släkt och hon således inte kan förvänta sig stöd från sin familj vid en önskan att lämna sitt äktenskap.

Gällande förekomsten av kusinäktenskap är det TRIS erfarenhet att det är vanligt för personer som lever i en hederskontext. Även andra former av släktäktenskap är vanligt förekommande, t.ex. äktenskap mellan sysslingar och äktenskap med svågers syskon. Under 2023 hanterade TRIS-jouren 2 074 kontakter, varav 1 153 var från deras målgrupp, dvs. hjälpsökande individer. Kontakter avser alla inkommande frågor och ärenden till TRIS-jouren och ska inte förväxlas med antal unika individer. En och samma individ kan ha kontaktat TRIS-jouren vid flera tillfällen. Av de 1 153 kontakterna från målgruppen var cirka 20 procent relaterade till äktenskapsfrågor. Av dessa kan uppskattas att ungefär 80 procent är kopplade till kusinäktenskap.

TRIS har betonat att det förekommer ett stort utnyttjande av vissa grupper av unga personer när det gäller kusinäktenskap. Det kan handla om att man tvingar en ung person i Sverige att ingå äktenskap med en kusin i utlandet i syfte att denna ska kunna få uppehållstillstånd i Sverige. Att unga personer med intellektuella funktionsnedsättningar utgör en särskilt sårbar grupp framgår av rapporten *Gömd och Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. I rapporten framhålls att unga med olika former av funktionsnedsättningar kan vilseledas att ingå äktenskap med en kusin och ofta har sämre förutsättningar att stå emot familjens önskemål.⁹⁵ Det har också framhållits att personer med annan sexuell läggning än heterosexualitet kan vara särskilt utsatta genom att de tvingas ingå äktenskap med en kusin som ett straff för att de begår ett normbrott mot den egna gruppens regler.

Ytterligare exempel där kusinäktenskap förekommit är när ett kusinäktenskap villkoras av ett annat. Det kan handla om att ett kusinpar önskar att ingå äktenskap med varandra men att detta endast accepteras om andra syskon till respektive part samtidigt ingår äktenskap med varandra, trots att ingen av dem önskar detta. Andra exempel rör två systrar som tvingas gifta sig med två bröder från samma släkt. Dessa situationer belyser komplexa familjedynamiker och kulturella normer som påverkar individers frihet att välja partner.

TRIS har även framhållit att det finns fall där kusinäktenskap har skett efter eget val från båda parternas sida, men att relationen senare har präglats av problem och våld. Å andra sidan finns det även situationer där just kusinäktenskap har fungerat som en skyddande faktor, även om detta är mer av ett undantag. I dessa fall har ofta kvinnans familj haft en starkare ställning inom släkten, exempelvis genom högre socioekonomisk status, vilket har möjliggjort för dem att utöva ett större skydd och inflytande över sin dotter. Dessa exempel visar på den komplexa och mångfacetterade naturen av kusinäktenskap, där dynamiken kan variera stort beroende på individuella och familjebaserade omständigheter.

⁹⁵ Se Gunnarsson S., m.fl., *Gömd & Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning* (Uppsala: TRIS – tjejers rätt i samhället, 2020).

9.3.3 Kvinnors Nätverk

Kvinnors Nätverk är en ideell organisation som bildades 1994 och som driver flera verksamheter som riktar sig till barn, unga och vuxna som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. En av dessa verksamheter är Linnamottagningen som erbjuder öppen mottagning och skyddat boende för unga personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, men också stöd till olika yrkesverksamma aktörer som kommer i kontakt med målgruppen.

Kvinnors Nätverk har uppgett att de ofta uppmärksammar kusin-äktenskap för personerna som söker stöd inom deras verksamhet och att sådana äktenskap utgör normen för personerna i deras målgrupp. Utifrån deras erfarenhet innebär kusinäktenskap ofta att individen blir mer sårbar än i andra äktenskap i hederskontexter eftersom det har betydelse att släkten på mannens och kvinnans sida är samma. När kusiner gifter sig med varandra påverkas även många andra relationer inom släkten och i flera generationer, vilket de enskilda individerna måste förhålla sig till på olika sätt. Det kan innebära att makarna i äktenskapet blir ännu mer begränsade och det blir fler hänsyn som måste tas exempelvis vid en skilsmässa.

Det förekommer också att kusingifte används som en "lösning" när någon bryter mot kollektivets ideal. Personen som har begått normbrottet kan då bli bortgift med en kusin för att hantera situationen som har uppstått. I verksamheten har de också uppmärksammat att kusinäktenskap används i syfte att släktingar i andra länder ska kunna få uppehållstillstånd i Sverige utifrån anknytning.

9.3.4 Föreningen Kvinnors Rätt

Kvinnors Rätt är en ideell förening som grundades 2001. Föreningens verksamhet är inriktad på att hjälpa personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, och erbjuder bl.a. stödinsatser och rådgivning till hjälpsökande, exempelvis i kontakter med myndigheter och kvinnojourer, samt en jourtelefon, chatt och stödsamtal.

Kvinnors Rätt har uppgett att de kommer i kontakt med personer som ingått kusinäktenskap i sin stödverksamhet, uppskattningsvis i mellan 5 och 10 procent av deras ärenden. Enligt deras erfarenhet är det vanligt att man inom hederskontexter gifter sig inom den egna släkten. Flickor i familjen ses som en rikedom, en tillgång, som man

vill behålla inom den egna gruppen. Ofta arrangeras äktenskap genom att två bröder gifter bort sina barn med varandra. Om det inte finns någon kusin att tillgå på faderns sida försöker man i stället att arrangera ett äktenskap med en kusin på moderns sida. Det är också vanligt att familjer arrangerar ett äktenskap för sin son med en kvinnlig kusin i föräldrarnas ursprungsland, eftersom man inte litar på flickor i Sverige utan vill försäkra sig om att få en ”ren flicka”.

Kusinerna trolovas ofta till varandra redan före 18 års ålder för att markera för omgivningen att de bundna till varandra. Det är också vanligt att parterna ingår ett religiöst äktenskap före 18 års ålder och att de sedan ingår ett civilrättsligt giltigt äktenskap när båda makarna blivit myndiga. Barnäktenskap och kusinäktenskap har därmed en stark koppling till varandra.

I ärenden där kusinäktenskap förekommer handlar det ofta om att en kvinna kontaktar dem och berättar att hon är utsatt för våld, och att det under samtalet framkommer att hon är gift med en kusin. Det förekommer också att de blir kontaktade av kvinnor som står inför att gifta sig med en kusin eller är oroliga för att deras föräldrar planerar att de ska ingå äktenskap med en kusin. Vid kontakt med den hjälpsökande är det inte kusinäktenskapet i sig som beskrivs som problemet, utan det är att kvinnan är utsatt för våld och/eller olika former av förtryck. Enligt deras erfarenhet innebär ett kusinäktenskap ofta en svårare situation för den enskilda kvinnan jämfört med andra äktenskap i en hederskontext. Eftersom båda makarnas familjer är släkt med varandra är det många som är involverade i det arrangerade äktenskapet. Kvinnorna blir ofta mer isolerade och begränsade än i andra äktenskap. En kvinna anses bunden till sin kusin för livet, och även om hon skulle lämna honom så kan hon aldrig bli fri. En skilsmässa innebär också att en kvinna utsätter sin familj för långtgående negativa konsekvenser och att de båda familjerna hamnar i konflikt med varandra. Kvinnorna vet att de inte kommer att vara välkomna i sina egna familjer om de lämnar sina äktenskap.

9.3.5 Somaya stödjour

Somaya stödjour är en ideell förening som stöttar kvinnor och hbtqi-personer med utländsk bakgrund som är utsatta för våld i nära

relation och/eller lever i en hederskontext. Föreningen erbjuder hjälp och rådgivning genom en nationell stömlinje, öppna aktivitetscentrum och skyddat boende för utsatta personer.

Somaya stödjour har uppgett att cirka en tredjedel av samtalen till deras stömlinje är kopplade till heder. Utifrån deras erfarenhet är det bland hjälpsökande personer som befinner sig i en hederskontext vanligt med tvångsäktenskap eller grader av ofrivillighet i samband med äktenskap. I denna grupp har det förekommit fall av kusingiften men det är inte vanligt. Det finns många olika faktorer som ökar risken för tvångsäktenskap i en hederskontext och även medför större svårigheter för en kvinna att skilja sig från sin man. Det har att göra med sociala faktorer och hierarkier inom det egna kollektivet, och i detta avseende kan ett kusinäktenskap vara en faktor av flera. Det är dock inte kusinäktenskapet i sig som bör ses som problemet utan det faktum att en person inte har möjlighet att själv välja sin partner eller att lämna sitt äktenskap. För personer som befinner sig i sådana kontexter gör sig tvånget gällande oavsett om det handlar om en kusin eller en make utanför slakten. Just kusinäktenskap medför därmed inte större svårigheter för den enskilda kvinnan jämfört med andra äktenskap i ett hederssammanhang.

9.3.6 Skyddade boenden för personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

Kontakt har tagits med fem aktörer som bedriver skyddade boenden för personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Vid sådana boenden beviljas personer som behöver stöd och skydd till följd av hot, våld eller andra övergrepp placering enligt 6 kap. socialtjänstlagen (2001:453).

Två av boendena har upplyst att kusinäktenskap är mycket vanligt förekommande bland de skyddsökande som placeras på boendena. Företrädare för ett av dessa boenden har uppgett att boendet under 2023 hanterade cirka 40 unika ärenden som berörde frågan om äktenskap. Av dessa var 33 ärenden – dvs. drygt 80 procent – direkt kopplade till individer som stod inför risken att tvingas in i ett kusinäktenskap mot sin vilja, eller som redan varit i ett sådant äktenskap. Det andra skyddade boendet har uttryckt att en stor majoritet av de individer som placeras är berörda av kusinäktenskap; uppskattningsvis minst 75 procent av de skyddssökande, men

troligtvis fler än så. Personerna i fråga är berörda på så sätt att de antingen redan är gifta med en kusin, att det finns ett planerat giftermål med en kusin eller att den enda tänkbara framtida äktenskapspartnern är en kusin.

Ett tredje boende har uppgett att kusinäktenskap är vanligt förekommande bland personerna som placeras på boendet. De kan inte ange någon statistik över hur många fall det rör sig om, men baserat på 19 skyddsutredningar som har gjorts under 2023 och t.o.m. april under år 2024 var tre personer placerade på grund av risk för bortgifte med en kusin. Det har framhållits att det sannolikt är fler personer än dessa som har haft koppling till kusinäktenskap, t.ex. genom att kusinäktenskap förekommer inom personens släkt eller familj.

Det fjärde och det femte boendet har uppgett att kusinäktenskap inte är vanligt förekommande. Ett av dessa har uppgett att de inom verksamheten inte särskilt antecknar uppgifter om släktskap för de som placeras på boendena och att det därför inte är möjligt att ange några siffror över förekomsten. Enligt deras erfarenhet förekommer det dock kusinäktenskap. Det andra av dessa boenden har uppgett att cirka en tredjedel av alla placerade personer har upplevt hedersrelaterat våld och förtryck. I denna grupp förekommer det att personerna har ingått äktenskap till följd av tvång eller något mått av ofrivillighet. Kusinäktenskap kan förekomma i detta sammanhang, men det är enligt deras erfarenhet ovanligt.

9.3.7 Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU)

Vid Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) har man uppgett att organisationen för närvarande genomför en intervjustudie om kusinäktenskap. Syftet med studien är att undersöka sociala, emotionella och psykologiska aspekter kring kusinäktenskap i en svensk kontext utifrån målgruppens egna erfarenheter och att belysa upplevelser bland personer som lever i kusinäktenskap. Uppgifterna samlas in genom intervjuer. Intervjupersonerna har valts ut genom samverkan med bl.a. jourer och föreningar som når personer tillhörande projektets målgrupp. Det finns även möjlighet att på RFSU:s webbplats anmäla intresse för att delta i studien. Studien förväntas vara klar senast den 1 december 2024.

RFSU överlämnade i slutet av augusti 2024 ett utkast till studien (delrapport 26 augusti 2024). Av den framgår att nio personer hittills har intervjuats, varav fem kvinnor och fyra män. De intervjuade är mellan 33 och 87 år gamla. De har turkiskt, kurdiskt, palestinskt respektive thailändskt ursprung och muslimsk respektive mandeisk religiös bakgrund. Sex av dem lever som gifta med en kusin och tre har skilt sig från ett sådant äktenskap. Två kusinpar med etnisk svensk kristen bakgrund har tillfrågats om att medverka men har avböjt.

Intervjupersonerna har blandade erfarenheter av kusinäktenskap. Två av de nio intervjupersonerna, båda kvinnor, har beskrivit negativa erfarenheter av sina äktenskap med kusiner. De har båda berättat hur de i ung ålder blev tvingade att gifta sig med sin kusin. En av dem utsattes för våld av maken och är i dag frånskild. Den andra lever fortfarande med mannen hon blev bortgift med, som inte heller han ville ingå äktenskapet.

De övriga sju intervjupersonerna har beskrivit att de ingick sina äktenskap frivilligt. Någon har vuxit upp med en nära relation till den kusin de sedan gifte sig med, men majoriteten har berättat att man träffats först senare i livet och inte känt varandra särskilt väl utan bara känt till varandra – om ens det. Några av de sju intervju-personer som gift sig frivilligt har beskrivit att äktenskapet har föranletts av en förälskelse. Två av dessa säger att de från början var negativa till kusinäktenskap som företeelse och inte tänkte att detta skulle bli aktuellt för dem själva. De mötte sina blivande partners först som unga vuxna då de på egen hand besökte släktingar i föräldrarnas tidigare hemländer och varken de själva, deras föräldrar eller deras blivande partners hade någon tanke på att det skulle kunna bli fråga om en sådan relation – tvärtom.

Ungefär hälften av intervjupersonerna har beskrivit att kusinäktenskap har varit vanligt i deras släkt, åtminstone i tidigare generationer.

En sak som har lyfts som positiv i ett par intervjuer är att man kanske anstränger sig extra mycket för att hålla ihop äktenskapet när man är gift med en kusin. Ett annat argument är att det kan finnas en viss skyddsfaktor i att gifta sig med en kusin jämfört med en person från en släkt man inte har lika mycket insyn i – man ”vet vad man får” om man känner till familjen. Konflikter är mindre sannolika, menar vissa, och om sådana uppstår finns en trygg struktur för

att lösa problemen. Flera uttrycker att man kan känna sig säkrare på att ens svärfamilj vill en väl eftersom man tillhör samma stora helhet. Några av personerna som resonerar på detta sätt säger själva att de kommer från sammanhang där det inte förekommer att man helt fritt väljer en partner, utan där arrangerade äktenskap är normen och där framför allt kvinnor riskerar att utsättas och bli maktlösa i relationer där de befinner sig långt ifrån sin ursprungsfamilj.

En aspekt som berörs i samtliga intervjuer är att nära släktskap mellan föräldrarna innebär en viss ökad risk för genetiska sjukdomar hos barnen. Ingen av de intervjuade personerna har själva erfarit några sådana problem men ett par av dem beskriver att de kände stark oro över detta under sina graviditeter.

I intervjuerna har även negativa aspekter av kusinäktenskap lyfts fram. Att äktenskap mellan släktingar kan innebära konflikter i själva familjestrukturen är något som tas upp i ett par intervjuer. Om det blir osämja mellan paret, eller rentav skilsmässa, kan hela släkten dras in, något som en kvinna har erfarenhet av. Bland de tre personer, en man och två kvinnor, som skilt sig från sina kusiner varierar erfarenheterna.

Ytterligare en svårighet som lyfts är att medvetenhet om omgivningens negativa attityder till kusinäktenskap kan leda till skamkänslor och tystnad.

Samtliga intervjupersoner säger sig vara negativa till att föräldrar och släktingar styr över beslut om äktenskap. Vem man ska leva med är något man måste få bestämma själv. De flesta betonar att det i första hand är tvånget som är problemet – inte att det är en kusin. Precis som det är fel att tvinga personer att leva ihop fast de inte vill, är det fel att hindra dem som verkligen vill vara med varandra från att vara tillsammans.

De två kvinnor som själva tvingats till äktenskap i sin ungdom ställer sig i huvudsak positiva till ett förbud. Den ena av dem berättar dock att hon har barn som själva valt att gifta sig med kusiner och är lyckliga i sina äktenskap. Båda är också inne på att det skulle behövas någon form av dispens för dem som faktiskt blivit kära och valt varandra själva. Övriga sju personer är emot att det lagstiftas i frågan.

9.4 Berättelser om kusinäktenskap

De inhämtade uppgifterna från bl.a. myndigheter och organisationer har kompletterats genom intervjuer med tre kvinnor som har egna erfarenheter av kusinäktenskap. Kontakterna har förmedlats genom organisationerna GAPF och TRIS. Urvalet har gjorts av organisationerna med utgångspunkten att lyfta fram exempel på kvinnor som har kontaktat dem i sin verksamhet och som har olika typer av bakgrund och erfarenheter. Kvinnorna har varit införstådda med att dela med sig av sina erfarenheter inom ramen för uppdraget, men redovisas här anonymt. Intervjuerna har genomförts i form av enskilda samtal med var och en av kvinnorna. Här redogörs för deras berättelser.

Kvinna 1

Hon är född och uppvuxen i Sverige, men hennes föräldrar är syrianer med ursprung i Turkiet. De är ortodoxa kristna. Föräldrarna kom till Sverige under 1990-talet och ingick ett arrangerat äktenskap. De var inte släkt med varandra. Hennes pappa var dock tidigare gift med en släkting och fick sex barn i sitt tidigare äktenskap. Alla dessa sex barn, hennes halvsyskon, är i dag gifta med kusiner eller andra nära släktingar.

Hennes uppväxt har präglats av hedersrelaterat våld och förtryck i olika avseenden. Hon kommer från en stor släkt där man inte är fri när det gäller hur man vill leva sitt liv, utan måste tänka på hur det kan drabba övriga släkten i olika avseenden. Man ses inte som en enskild person och hedersnormer styr hur man kan agera.

Som flicka fick hon lära sig att hon skulle gifta sig och att det viktigaste var att hon bevarade sin oskuld fram till giftermålet. Från tidiga tonår blev hon starkt kontrollerad av sin familj och släkt vad gäller vänner, socialt umgänge, kläder och fritidsaktiviteter. Hennes yngre bror hade inte samma förhållningsregler. Redan då hon var 10–11 år fick hon höra att det fanns en kusin som hon skulle gifta sig med. Som barn kändes det roligt och som att det skulle bli bra för henne. Livet var redan planerat. Hon skulle inte behöva läsa vidare utan gifta sig, få barn och leva som hemmafru. Som barn blev hon påverkad av sin omgivning att känna att det var positivt, men som vuxen känns det sorgligt att tänka på. Hon blev påverkad att bete sig

som familjen sa och fick motta subtila hot för att förstå att hon skulle göra det som förväntades av henne.

När hon gick i gymnasiet blev hon kär i en kille. Det var en oskyldig relation som innebar att de pratade och skickade sms till varandra. På något sätt kom detta till hennes föräldrars kännedom och hon utsattes för hårdare kontroll av familjen. Eftersom hennes rykte kunde ifrågasättas bestämde hennes föräldrar att skynda på processen för henne att ingå äktenskap. Hennes föräldrar hade kontakt med olika personer i slakten och det beslutades att hon skulle gifta sig med sin mosters son – samma kusin som hon som barn hade fått veta att hon skulle gifta sig med. Som 17-åring fick hon besöka en läkare i Sverige som genomförde en oskuldskontroll på henne. Kort därefter åkte familjen utomlands för att träffa kusinen och hon visste inte då att hon skulle förlova sig med honom. När hon fick reda på det sa hon att hon inte ville men hennes föräldrar hade bestämt sig. Det kom en präst som genomförde en ceremoni, vilket enligt deras kultur och religion innebar att de var gifta. Tanken var att de skulle ingå ett giltigt äktenskap i Sverige året efter när hon fyllt 18 år.

Hon ville inte ingå ett giltigt äktenskap i Sverige och blev mer och mer stressad när 18-årsdagen närmade sig. Detta var 2014 i samband med att den nya lagstiftningen om tvångsäktenskap infördes. Hon läste om den nya lagen och förstod då att det var fel och att hon kunde söka hjälp. Hon ringde en stömlinje för hedersrelaterat våld och förtryck och fick komma till ett skyddat boende. Beslutet innebar att hon fick bryta med sin familj. Fem år senare tog hon kontakt med sin bror och hon har i dag även viss kontakt med sina föräldrar.

I hennes familj och släkt är kusinäktenskap eller andra äktenskap mellan nära släktingar vanligt förekommande. Det är starka traditioner och handlar om att man vill förhindra att utomstående kommer in i slakten. Hon känner till många släktingar som har ingått äktenskap med kusiner i Sverige och unga släktingar som är förlovade med en kusin. För vissa av flickorna och kvinnorna kan det upplevas som positivt eftersom man från tidig barndom har fått höra att kusinäktenskap är bra. I hennes familj har inställningen varit att det är bäst att gifta bort sitt barn till en kusin på moderns sida. Genom att arrangera ett kusinäktenskap tror föräldrarna att de agerar utifrån omsorg om sitt barn. Det ses som en garanti för att äktenskapet kommer hålla, och att både maken och svärföräldrarna

kommer att vara snälla mot deras dotter. Man är mer försiktig med att gifta bort sitt barn med en mer avlägsen släkting, men med en kusin känner sig föräldrar trygga. Hade det inte funnits möjlighet för henne att gifta sig med en kusin tror hon att hennes föräldrar hade varit mindre benägna att arrangera ett äktenskap för henne i så tidig ålder.

Som uppväxt i svenska samhället fick hon höra att man får bestämma vem man ska gifta sig med, men i hennes fall var det inte så. Hennes äktenskap var familjens beslut och hon förväntades göra som föräldrarna bestämde. För många i hederskontexter har den egna viljan tryckts ned från tidig barndom och till slut har den suddats ut. Rädslan att bli utstött och förlora sin familj gör att många unga inte vågar säga nej. Hon tror att ett förbud mot kusinäktenskap skulle kunna bidra till en minskning av tvång och ofrihet för personer i hederssammanhang. Det kan också medföra att fler unga personer söker hjälp och stöd.

Kvinna 2

Hon är född och uppvuxen i Iran. Hon kommer från en judisk familj och växte upp tillsammans med sina föräldrar och syskon. Inom familjen hade de bra relationerna till varandra och en respekt för varandra. Hedersnormer fanns i slakten men var inte lika starka inom hennes egen familj. Hon förväntades vara oskuld till äktenskapet och alla relationer utanför äktenskapet var tabubelagda. Hon upplevde trots detta att hon var fri och att hennes familj inte utsatte henne för begränsningar. Hennes önskan var att få utbilda sig och kunna försörja sig själv men situationen i Iran var svår för kvinnor. Hon hade två systrar som kämpade mot regimen som gerillasoldater och det innebar att hennes familj var utsatt för en form av isolering från omgivningen. Andra vågade inte umgås med deras familj. Det påverkade alla i familjen, särskilt hennes mamma som mårde väldigt dåligt.

I hennes släkt var det vanligt att gifta sig med en kusin och hennes föräldrar hade ingått ett kusinäktenskap. I staden där hon växte upp fanns bara 30–35 judiska familjer. Det begränsade möjligheterna till äktenskap och medförde att man ofta gifte sig med en kusin. Det ansågs som ett sätt att hålla ihop slakten och att kunna vara ett stöd för varandra.

När hon var 16 år kom hennes faster hem till hennes familj. Fastern tog av sig sin ring och placerade den på hennes finger samtidigt som hon förklarade att hon därigenom hade reserverat henne för sin son. Hennes mamma tyckte inte om det, och när hennes pappa senare fick reda på det blev han väldigt arg och ringde till sin syster. Han förklarade att hans döttrar inte var till försäljning och inte kunde reserveras för någon av släktens män. I detta avseende stod hennes familj ut från övriga släkten.

Situationen för hennes familj var svår och hennes mamma var ledsen. Hon ville gärna försöka hjälpa till att förändra familjens situation och bryta isoleringen. Hon tänkte att genom att gifta sig med någon i närheten kunde hon vara nära sin mamma. När hon var 18 år föreslog hennes mamma att hon skulle gifta sig med sin kusin. Han hade goda ekonomiska möjligheter och bodde i samma stad. Hennes mamma tänkte att det skulle vara en trygghet för dem och att hon därigenom slapp att gifta bort sin dotter med en främmande man. Hon var själv inte intresserad av kusinen och kände ingen kärlek för honom. Hon kände sig fortfarande som ett barn och hade inte möjlighet att ta ställning till vad äktenskapet skulle innebära, men hon trodde att det skulle medföra en bättre situation för hennes familj. Hon visste också att kusinen hade två systrar som var lärare och hon tänkte därför att han inte skulle stå i vägen för hennes önskan att få utbilda sig och arbeta. Äktenskapet föranleddes inte av tvång från familjen eller släkten och hon kände att hon hade möjlighet att säga nej. Samtidigt upplevde hon en press att ingå äktenskapet för att det skulle bli bra för familjen och övriga i släkten.

Det visade sig tidigt att äktenskapet inte alls blev som hon hade föreställt sig. Hon hade tidigare varit fri, men äktenskapet blev svårt att genomlida. Hennes make började kontrollera och begränsa henne på olika sätt. Han låste dörrar och tog bort telefonen. Han brände upp hennes romaner och privata saker, och bestämde vad hon fick ha på sig, vilken gata hon fick gå på och vem hon fick prata med. Före äktenskapet trodde hon att hans familj hade moderna värderingar, men det blev snabbt tydligt att han styrdes av svartsjuka och hedersnormer. Han brukade säga att hennes beteende skadade hans heder inför omgivningen.

Hon ville skilja sig från honom och ville absolut inte ha barn med honom eftersom hon visste att det då skulle bli mycket svårare att få igenom en skilsmässa. Han tog henne till en läkare och ljög därefter

för henne när han sa att provresultaten visade att hon inte kunde bli gravid. Det innebar att hon därefter inte skyddade sig vid samlag och blev kort därefter med barn. Abort var förbjudet, men hon försökte på olika sätt framkalla ett missfall för att slippa föda hans barn. Hon åkte hem till sina föräldrar, men hennes make skickade hela tiden olika personer för att förmå henne att återvända till honom. Hela familjen utsattes för stor press av övriga släkten eftersom hennes agerande skämde ut övriga och skadade deras rykte. Till slut gick hon tillbaka till sin make. Hade hon inte varit gift med en kusin hade hon inte varit lika utsatt. Kanske hade hon vågat stå emot om de inte var släkt.

Hon födde två barn under äktenskapet och ville många gånger skilja sig. Men varje gång blev hon utsatt för press och släktingarna anklagade henne för att förstöra släktens heder. Även hennes pappa blev av andra släktingar uppmanad att kontrollera sin dotter och förhindra att hon försökte lämna sitt äktenskap. Konflikterna inom hennes eget äktenskap fick också konsekvenser för hennes syster som var gift med brodern till hennes make. Systemen och hennes make hade varit kära under tidiga tonår men det dröjde ett antal år innan de gifte sig. Det skulle senare visa sig att systemen utsattes för samma kontroll och kränkningar från sin make som hon själv.

Efter sju år blev det till slut omöjligt att leva kvar i äktenskapet. Hon flydde och lyckades ta sig till Sverige. Hennes make försökte med alla medel få henne att återvända till Iran och han inledde en utdragen rättsprocess. Hon fick brev från domstolen i Iran att hon skulle inställa sig inför rätten på grund av olydnad i äktenskapet och kidnappning av de gemensamma barnen, vilket medförde att hon fick permanent uppehållstillstånd i Sverige.

Även om hon inte utsattes för tvång i samband med sitt äktenskap upplevde hon en stor press att gifta sig med sin kusin. Hon var tvungen att ta hänsyn till släktens rykte. Det fanns inget individuellt liv eller val i sammanhanget, utan allt utgick från släktens vilja. Det är mycket svårare att skilja sig från en kusin än i andra äktenskap, och hon tycker att ett förbud mot kusinäktenskap är viktigt för att motverka att enskilda utsätts för sådan press av omgivningen.

Kvinna 3

Hon föddes i Iran. Hennes mamma var från Iran och hennes pappa kom från den kurdiska delen av Irak. De är muslimer, men praktiserar inte religionen. Under den tidiga barndomen bodde hon i Iran. Där hade kvinnor vissa rättigheter. När de rörde sig utanför hemmet var flickor och kvinnor tvungna att bära täckande kläder men i det egna hemmet var det mycket friare. Som flicka kunde hon få ha kort kjol, dansa och röra sig fritt. Hon sågs som en prinsessa i allas ögon, särskilt i sin pappas. Hon hade en nära relation till honom, och han tog hand om henne, hennes mamma och systrar.

När hon var 6 år var familjen tvungen att flytta till den kurdiska delen av Irak där hennes pappas släkt också fanns. Livet där var helt annorlunda. Kvinnor hade inga rättigheter, ingen röst. De var helt och hållet i männens våld. Som flicka skulle hon lära sig att skämmas inför männen och hon fick inte vara nära dem. Män umgicks inte ens med sina döttrar när de var små. Som flicka fick hon inte gå framför männen och alla kvinnor fick vänta med att äta tills männen var klara. När hennes pappa insåg situationen för familjen bestämde han att de måste lämna landet och han tog sig till Sverige medan resten av familjen stannade kvar. Efter att hennes pappa rest från landet började det hemska för henne, systrarna och hennes mamma. Hon blev slagen och hotad för att hon skulle förstå att hon inte hade några rättigheter. När hon vid ett tillfälle när hon var 8 år hade på sig sin favoritkjol från tiden i Iran blev hon slagen av sin farbror för att hon visade benen. Hon förstod inte vad hon hade gjort för fel, men blev därefter alltmer förändrad. Hon blev som de andra tjejerna i Kurdistan och förstod att hon förväntades vara osynlig.

När hon var 9–10 år fick hon veta att hon skulle gifta sig med sin kusin, sin farbrors son. Det kändes inte alls bra eftersom hennes kusin var hennes bästa vän och som en bror för henne. Så fort det hade uttalats förändrades hennes och kusinens relation till varandra och hon började skämmas inför honom, som hon hade fått lära sig att göra med andra män.

När hon var 11 år kunde familjen flytta till Sverige där hennes pappa fanns. Det blev ännu en ny kultur för henne att förhålla sig till. Hon hade då levt utan sin pappa under fyra år och förhöll sig till honom på samma sätt som hon hade fått lära sig att göra med män i Kurdistan. Hon skämdes inför honom, och vågade inte prata med

honom trots att det aldrig förr hade varit så mellan dem. Hon trodde att hennes pappa tänkte likadant som hennes farbröder gjorde, men senare har hon förstått att det inte var så och att hennes pappa har utsatts för mycket från släkten för att han har stått upp för sin fru och sina döttrar.

Flytten till Sverige innebar inte att diskussionen om äktenskap upphörde, det blev tvärtom värre. Släktingar började be om hennes hand vid 14–15 års ålder, men hennes pappa var tydlig med att det inte skulle bli något giftermål förrän hon fyllt 18 år. Hon visste att hon förväntades gifta sig med en kusin i hemlandet och ta med honom till Sverige. Hon insåg att hon inte hade någon möjlighet att undkomma ett äktenskap, men ville åtminstone försöka stå upp för sig själv genom att säga nej till kusinen som var hennes bästa vän. Hon ville också helst försöka undvika ett äktenskap med någon annan kusin eftersom hon visste att ett sådant äktenskap skulle innebära stora begränsningar för henne då en av hennes farbröder skulle bli hennes svärfar. Hon visste vad de var kapabla till och att hennes liv skulle bli mycket svårt.

När hon var 18 år mårde hon psykiskt mycket dåligt och orkade inte längre förhålla sig till alla samtal om äktenskap från hemlandet. Trots att hennes pappa egentligen inte delade sin familjs normer, hade han blivit väldigt beskyddande och kontrollerande i Sverige. Han hade fått höra från övriga släkten att han skulle hålla koll på sin dotter, och hon fick därför inte klä sig som hon ville, träffa kompisar eller bada. Hennes liv var så begränsat. Hon beslutade sig för att själv ta initiativ till äktenskap med en släkting, sin pappas farbrors son. Hon hade bara träffat honom någon enstaka gång och kände inte honom, men genom att ingå ett äktenskap med honom skulle hon slippa att gifta sig med en kusin. Mannen levde dessutom i Sverige och kunde därför språket och kulturen, vilket hon trodde skulle kunna vara en fördel för henne.

Äktenskapet ingicks i Kurdistan och när hon kom tillbaka till Sverige insåg hon att det var fel beslut. Hon undvek att ingå ett giltigt äktenskap i Sverige men levde tillsammans med honom i 13 år och de fick två döttrar tillsammans. Hon utsattes för både fysiskt, psykiskt och sexuellt våld under äktenskapet, men det tog tid för henne att bestämma sig för att lämna honom. Alla i släkten var emot henne, inklusive hennes egen familj. Hon bestämde sig för att kontakta myndigheterna och göra polisanmälningar mot sin make. Hon

bestämde sig också för att hon inte skulle bo på ett skyddat boende, utan att hon skulle stå emot släkten öppet. Hennes familj fick dagliga samtal om att de brast i att kontrollera sin dotter. Det har tagit flera år men till slut har hon lyckats få igenom en skilsmässa i Kurdistan.

I hennes släkt är kusinäktenskap mycket utbrett. Nästan alla är gifta med en kusin. Efter att hon vågade lämna sitt äktenskap är det ytterligare tre kvinnor i släkten som har vågat lämna sina män, dock bor samtliga på skyddade boenden av rädsla för konsekvenser. Hon vet att det även finns andra släktingar som vill skilja sig, men där det inte går eftersom det får så stora konsekvenser för alla relationer. Anledningen till att kusinäktenskap föredras är att det underlättar kontrollen och makten över kvinnorna. Pojkarna i släkten får lära sig att de ska gifta sig med någon som de kan utöva makt över. Genom att välja en kusin finns den makten redan. Det är släkten själv som har format kvinnan i fråga. De har inte låtit henne utbilda sig och redan bestämt hennes värde. Det underlättar kontrollen över henne i äktenskapet. En man som har valt vilken kvinnlig kusin han vill gifta sig med kan försäkra sig om att det kommer att bli ett giftermål genom att prata om henne inför andra släktingar på ett sätt som innebär att hennes rykte kan ifrågasättas. På så sätt kan kvinnan i fråga inte säga nej, eftersom hon vet att hennes rykte i så fall är förstört. Hennes enda valmöjlighet är att gå med på att gifta sig med honom.

Hon tror att ett förbud mot kusinäktenskap är bra. Alla lagar som syftar till att motverka tvångsäktenskap och hedersförtryck ger någon effekt och gör att man börjar prata om frågorna. Ett förbud kan ge mod till unga tjejer att ifrågasätta släktens vilja att de ska gifta sig med en kusin. Om någon vågar kommer andra att följa efter, och på så sätt kan traditionerna som upprätthålls av äldre generationer förändras. Även om det är möjligt att man i stället kommer att gifta sig med en annan släkting är just kusinäktenskapet särskilt skadligt. I hennes eget fall var släktskapet mellan henne och hennes man mer avlägset, men hade hon själv varit gift med en kusin hade hon kanske aldrig vågat lämna sitt äktenskap över huvud taget.

9.5 Uppgifter från sjukvården

I avsnitt 8.3 har beskrivits de medicinska risker som är förknippade med att två kusiner får barn tillsammans, vilka framför allt hänför sig till riskökningen för s.k. autosomt recessiva sjukdomar. För att få uppgifter om hur sådana frågor hanteras inom svensk sjukvård har, utöver ett inhämtat yttrande från Karolinska institutet (se bilaga 2), kontakt även tagits med kliniken för klinisk genetik och genomik vid Sahlgrenska Universitetssjukhuset.

Av underlaget har inledningsvis framkommit att förekomsten av autosomt recessiva sjukdomar i Sverige, liksom i övriga världen, är liten. Karolinska institutet har i sitt yttrande beskrivit att nästan alla autosomt recessiva sjukdomar är sällsynta, vilket betyder att det för var och en av dessa föds färre än cirka 50 barn per år i Sverige.

Det har framkommit att det förekommer att kusiner uppsöker sjukvården för information och genetisk vägledning innan de väljer att bilda familj. I dessa situationer erbjuds övergripande information om de inte har en nära släkting som har drabbats av en viss sjukdom. Ibland kan det vara möjligt att fastställa bärarskap och erbjuda fosterdiagnostik för den sjukdom som förekommit i släkten.

Det förekommer också att kusiner som redan har fått ett barn med en autosomt recessiv sjukdom söker vård. I dessa fall är det klarlagt att båda föräldrarna bär på anlaget som har medfört sjukdomen hos barnet. Då finns också en konstaterad sannolikhet om 25 procent för att varje kommande barn ska drabbas av samma åkomma. I dessa fall erbjuder sjukvården genetisk vägledning och informerar om risken vid kommande graviditet samt vilka olika reproduktiva alternativ som finns för att reducera risken. Dessa alternativ inkluderar olika typer av fosterdiagnostik eller insemination med en obestämd spermie- eller äggdonator. Om ett par med en förhöjd risk att få skadade barn väljer att försöka få fler barn vidtar sjukvården inte några åtgärder utan att paret önskar det. Vårdens uppdrag är att ge information och stöd till paret samt behandla eventuella skadade barn på bästa sätt.

Det har också framgått att det finns erfarenheter av att kusin-äktenskap förekommer bland grupper som har flyttat till Sverige från länder där kusingifte som tradition är vanligt förekommande. Det har därvid framhållits att barn med autosomt recessiva sjukdomar är mindre ovanliga bland svenskfödda par med rötter i t.ex.

Ds 2024:20

Inhämtat underlag om förhållanden i Sverige

Mellanöstern eller Nordafrika. Samtidigt har betonats att majoriteten av barn med autosomt recessiva sjukdomar i Sverige har obesläktade föräldrar, eftersom obesläktade par utgör en dominerande andel av alla föräldrar.

10 Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar

I uppdraget ingår att analysera behovet av och förutsättningarna för ett förbud mot kusinäktenskap. Vidare ska övervägas om reglerna om äktenskap mellan andra nära släktingar bör ändras. Dessa frågor behandlas i detta kapitel.

Inledningsvis redogörs för tidigare åtgärder för att motverka hedersrelaterat förtryck och annan ofrihet vid ingående av äktenskap och övervägs behovet av ytterligare åtgärder (avsnitt 10.1). Därefter diskuteras frågor om förekomsten av kusinäktenskap i Sverige, orsaker och konsekvenser (avsnitt 10.2) och redogörs för vad som framkommit om medicinska risker för barn vars föräldrar är kusiner (avsnitt 10.3). I de följande avsnitten analyseras behovet av och förutsättningarna för ett förbud mot kusinäktenskap (avsnitt 10.4) och för äktenskap mellan andra nära släktingar (avsnitt 10.5). Sedan övervägs behovet av ändrade regler när det gäller äktenskapshinder för halvsyskon (avsnitt 10.6) och i adoptivförhållanden (avsnitt 10.7). Slutligen övervägs förslagets förenlighet med Sveriges internationella åtaganden (avsnitt 10.8).

10.1 Hedersförtryck och ofrihet vid ingående av äktenskap

Bedömning: Trots lagstiftningsåtgärder och andra insatser förekommer det att unga utsätts för hedersförtryck, tvång och andra påtryckningar i samband med ingående av äktenskap. Ytterligare åtgärder behöver vidtas för att motverka detta.

Som närmare har beskrivits i kapitel 7 innebär hedersrelaterat våld och förtryck att människor, främst flickor och kvinnor men även andra, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld i syfte att upprätthålla gemensamma normer och värderingar. Det handlar bl.a. om krav på giftermål och val av äktenskapspartner. Även utanför en tydlig hederskontext kan arrangerade äktenskap förekomma med inslag av påverkan från familj och släktingar.

Åtgärder för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck har vidtagits sedan början av 2000-talet. Dessa har innefattat ändrad lagstiftning men också uppdrag till myndigheter att verka i detta syfte. Flera lagstiftningsåtgärder har varit inriktade särskilt på att förhindra tvång och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap. På civilrättens område har en tidigare möjlighet för den som är under 18 år att gifta sig tagits bort och det har införts ett förbud mot att erkänna utländska barnäktenskap. På det straffrättsliga området har äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa kriminaliserats. Vidare har bl.a. införts ett särskilt barnäktenskapsbrott och sedan den 1 juni 2024 gäller nya regler för utreseförbud för barn, bl.a. för att motverka att barn förs utomlands för att ingå äktenskap. (Se närmare om detta avsnitt 7.3.)

Trots lagstiftningsåtgärder och andra insatser är tvång och andra påtryckningar i samband med ingående av äktenskap fortfarande ett problem. Det gäller särskilt för unga som lever i sammanhang med hedersnormer och oskuldskrav före äktenskap. Som redovisats i avsnitt 7.2 har flera undersökningar gjorts i syfte att ge en bild av hur utbrett det hedersrelaterade våldet och förtrycket är. Av kartläggningar genomförda i Göteborg, Malmö och Stockholm åren 2017–2018 framgick att mellan 7 och 9 procent av de niondeklassare som ingick i studien levde med hedersnormer relaterade till våld och att

mellan 10 och 20 procent levde med hedersnormer relaterade till oskuld. I en nationell kartläggning bland niondeklassare som gjordes av Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2022 svarade 2 procent av eleverna att de inte fick välja vem de skulle gifta sig med. Av resultaten framgick att det var vanligast bland flickor med utrikesfödda föräldrar. Bland dessa svarade drygt 5 procent av de tillfrågade att de inte fick välja sin framtida partner. I en rapport från januari 2024 publicerades fördjupade analyser av svaren från studien. Av dessa framgick att ungefär var femte ungdom svarade att de lever med oskuldskrav och att ungdomar med minst en utrikesfödd förälder, framför allt flickor, upplevde oskuldskrav i störst utsträckning.

Att enskilda drabbas av hedersnormer och ofrihet på detta sätt är oacceptabelt. Målsättningen måste vara att ingen ska behöva ingå äktenskap mot sin vilja i Sverige. Samhället har ett stort ansvar i detta och behöver verka på bred front, vilket också sker. Bland annat pågår en utredning rörande förstärkta åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck (se dir. 2024:8). I ett utredningsbetänkande finns förslag om kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp vilka beskrivs bidra till att upprätthålla kontrollen över flickors och kvinnors sexualitet inom en hederskontext (SOU 2023:37). Flera myndigheter har också i uppdrag att på olika sätt arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Som beskrivs i detta kapitel görs bedömningen att även ett förbud mot kusinäktenskap kan bidra till att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap.

10.2 Kusinäktenskap – förekomst, orsaker och konsekvenser

Bedömning: Det finns vid kusinäktenskap en särskild risk för att framför allt flickor och kvinnor, men även andra, utsätts för hedersförtryck, tvång och annan ofrihet. Detta kan på flera sätt få negativa konsekvenser för de berörda. Sedvänjor innefattande kusin- och andra släktbaserade äktenskap kan även få negativa konsekvenser i ett vidare samhällsligt perspektiv.

Det är inte möjligt att utifrån offentliga register få några heltäckande uppgifter om släktskap mellan makar som bor i Sverige, i vart fall inte på befolkningsnivå. Det går alltså inte att säga hur många personer i Sverige som är gifta med en kusin. De begränsade studier och uppskattningar som har redovisats i kapitel 9 talar för att kusin-äktenskap historiskt har förekommit i en mycket begränsad utsträckning i Sverige. I samma riktning talar underlaget från folkbokföringsdatabasen och flergenerationsregistret, dvs. att det bland personer med svensk bakgrund i flera generationer förekommer få kusinäktenskap (se avsnitt 9.1 och 9.2.1).

Under de senaste decennierna har det dock skett demografiska förändringar i Sverige. Bland annat har inflyttningen ökat från andra länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande, framför allt från Mellanöstern, Asien och Afrika (angående förekomsten av kusinäktenskap i världen se avsnitt 8.1). Av underlag från Migrationsverket framgår t.ex. att uppehållstillstånd under de senaste tio åren har beviljats för 60 581 personer från Afghanistan, 25 929 personer från Irak och 187 519 personer från Syrien. Dessa siffror kan sättas i relation till uppgifter om Sveriges totala befolkningsmängd sett till födelseland. År 2023 bestod befolkningen bl.a. av 67 738 personer födda i Afghanistan, 145 586 personer födda i Irak och 197 201 personer födda i Syrien.⁹⁶ Det framgår alltså att en stor del av inflyttningen från dessa länder har skett under det senaste decenniet. Sveriges befolkning bestod år 2023 av 86 838 personer födda i Iran och 28 614 personer födda i Pakistan, även dessa länder med stor förekomst av kusinäktenskap.⁹⁷

En slutsats som bör kunna dras är att inflyttningen från länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande också har medfört en ökning av antalet kusinäktenskap i Sverige, dels genom att äktenskap ingås i Sverige, dels genom utländska äktenskap som erkänns här i landet. Att det förhåller sig så får stöd av information som har lämnats av Migrationsverket om att kusinäktenskap förekommer i ärenden om uppehållstillstånd med sökanden från sådana länder. Uppgifter om kusinäktenskap förekommer framför allt i ärenden med sökande från Mellanöstern, men även från bl.a. Afghanistan, Pakistan, Bangladesh samt länder i Balkan och Nordafrika. I fråga

⁹⁶ Statistiska Centralbyrån, Statistikdatabasen, *Folkmängden efter födelseland, ålder och kön. År 2000 – 2023*, <https://www.statistikdatabasen.scb.se/> (uppgifter hämtade 2024-04-18).

⁹⁷ Ibid.

om sökanden från vissa länder, exempelvis Syrien, är kusinäktenskap vanligt förekommande. Även flera andra myndigheter och ideella organisationer har redogjort för att man på olika sätt kommer i kontakt med personer som lever i kusinäktenskap här i landet.

När det gäller orsakerna till att man gifter sig med en kusin kan det naturligtvis vara så att det sker av fri vilja. Även kusiner kan bli kära i varandra eller av annan anledning välja att gifta sig. Vid intervjuer som utförts på uppdrag av RFSU har personer med egna erfarenheter av kusinäktenskap t.ex. berättat att ett sådant äktenskap kan kännas tryggt eftersom man redan tillhör samma släkt och det kan finnas en struktur kring att lösa problem och att ge stöd inom släkten (se avsnitt 9.3.7).

Det underlag som har inhämtats talar dock för att kusinäktenskap inte sällan är arrangerade på så sätt att valet av partner är en angelägenhet för flera i stället för ett i grunden individuellt val och att det kan finnas krav och förväntningar på att familjens, släktens eller ett större kollektivs intressen sätts före individens. Som redogjorts för i kapitel 8 spelar kusinäktenskap en central roll i vissa släktbaserade sedvänjor och samhällsstrukturer där blodsband innebär en stark gemenskap. Genom kusin- och andra släktäktenskap kan lojaliteten inom gruppen stärkas och gruppens fortlevnad gynnas. Att kusinäktenskap är arrangerade behöver dock inte innebära att de är förenade med tvång eller andra grader av ofrihet. Såvitt har kunnat konstateras finns det inte någon entydig forskning om sambandet mellan kusinäktenskap och tvång. I Norge har det gjorts en kunskapsgenomgång av internationell forskning på området och i rapporten har redovisats att det finns begränsat med studier som undersöker sambandet mellan släktäktenskap och tvångsäktenskap. I rapporten redogörs för att man i litteraturen på området i huvudsak beskriver att äktenskap mellan kusiner och andra nära släktingar förekommer i kontexter av arrangerade äktenskap. Det framhålls att man i grupper där släktäktenskap är vanligt förekommande också finner de högsta förekomsterna av tvångsäktenskap. Det är dock inte klarlagt hur stor andel av kusin- och andra släktäktenskap som är tvångsäktenskap.⁹⁸

Det har också framkommit att kusinäktenskap förekommer i samband med utövande av hedersnormer. I litteratur på området har

⁹⁸ Se Five Aarset, M., m.fl., *Ekteskap i nær slekt – En kunnskapsgjennomgang*, Velferdsforskningsinstituttet NOVA, Rapport 4/2020, OsloMet – storbyuniversitetet (2020).

beskrivits att kusinäktenskap har ett samband med efterlevande av ett oskults- och kyskhetsideal hos flickor och kvinnor. Genom att arrangera ett äktenskap med en kvinnlig kusin anses man ha särskilt goda möjligheter att utöva kontroll och försäkra sig om att hon har levt i enlighet med kollektivets regler och bevarat sin oskuld till äktenskapet. Sådana äktenskap har beskrivits bidra till att stärka hedersnormer i den egna släkten och möjliggöra att hedersnormer inom gruppen kan reproduceras i nästa generation. Kusinäktenskap ses i vissa sammanhang som de ideala äktenskapen eftersom kvinnorna då har fostrats inom den egna släkten och lärt sig att rätta sig efter gruppens normer. (Se avsnitt 8.2.4.)

Av kontakter med Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har framgått att kusinäktenskap är vanligt förekommande i brottsutredningar med koppling till hedersförtryck i olika avseenden och att det i dessa fall ofta handlar om äktenskap som är ingångna till följd av tvång eller ofrivillighet i någon form. Uppgifter har även inhämtats från en enhet inom Polismyndigheten som arbetar med utredning av kriminella nätverk, däribland släktbaserade nätverk. Det har framkommit att det går att identifiera kusinäktenskap som en betydande faktor för att upprätthålla och utöka nätverkens makt och kontroll. Hederstrukturerna inom dessa grupper skapar starka lojalitetsband inom gruppen. (Se avsnitt 9.2.3–9.2.4.)

Flera regionala resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck har uppgett att man ofta kommer i kontakt med olika former av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, däribland kusinäktenskap. Några av resurscentrumen har redogjort för att kusinäktenskap utifrån deras erfarenheter tillämpas som ett vanligt förekommande inslag inom hederskontexter. Resurscentrumet i Göteborg har uppgett att man i sina ärenden regelmässigt ställer frågor till de berörda om släktskap och traditioner när det gäller ingående av äktenskap. Det har uppgetts att det i uppemot en tredjedel av ärendena har varit fråga om kusinäktenskap.

Många av de organisationer som erbjuder stöd och hjälp till personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck har berättat att kusinäktenskap är relativt vanligt förekommande inom deras verksamheter. Som exempel kan nämnas att GAPF har uppskattat att cirka 15–20 procent av deras ärenden gäller kusinäktenskap. TRIS har beskrivit att 20 procent av deras ärenden rör äktenskapsfrågor, varav cirka 80 procent har en koppling till kusinäktenskap. Före-

ningen Kvinnors Rätt har uppgett att 5–10 procent av deras totala ärendemängd gäller kusinäktenskap. Vid några av de skyddade boenden som kontaktats har man också berättat att kusinäktenskap är vanligt förekommande bland personer som placeras på boendena. (Se närmare om detta i avsnitt 9.3.)

Flera av de kontaktade organisationerna har beskrivit kusinäktenskapets särskilda roll inom hederssammanhang som en garant för att upprätthålla oskuldsideal och underlätta kontroll av flickor och kvinnor inom det egna kollektivet. Det har även framhållits att kusinäktenskap inte sällan medför en särskild utsatthet för i synnerhet kvinnor. Det beror på att förtrycket och risken för hot eller våld kan vara större inom sådana äktenskap. Det kan också vara särskilt svårt att lämna ett kusinäktenskap eftersom det ofta innebär stora lojalitetskonflikter inom den egna familjen och risk för social isolering eller våld om man vill lämna sitt äktenskap. I det avseendet är det i regel inte det förhållandet att en kvinna är gift med just en kusin som har beskrivits som anledningen till att hon är mer våldsutsatt. Förekomsten av kusinäktenskap är snarare en tydlig indikation på att kvinnan lever i en kontext med starka hedersnormer där våldet och förtrycket över lag är större. Kusinäktenskapet i sig har dock beskrivits kunna bidra till att hedersnormer förstärks i den egna gruppen, vilket i sin tur möjliggör en ökad kontroll av alla kvinnor och flickor. Det nära släktskapet mellan makarnas familjer kan innebära en särskilt stor social isolering.

Sammanfattningsvis har det inte varit möjligt att få fram uppgifter om antalet kusinäktenskap i Sverige. Den ökade inflyttningen under senare decennier från länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande talar dock för att antalet kusinäktenskap här i landet har ökat. Det finns inte några uppgifter om hur många kusinäktenskap som är förenade med tvång eller annan ofrihet. Det står dock klart att kusinäktenskap utövas som ett inslag i vissa traditioner och sedvänjor här i landet. Det har också framkommit att kusinäktenskap förekommer i samband med utövande av hedersnormer. Vid många av de kontakter som förekommit med organisationer som verkar mot hedersförtryck har förmedlats att kusinäktenskap ofta är förenade med olika grader av ofrihet. Det har i detta avseende beskrivits att det finns en gråzon mellan tvångsäktenskap och andra former av arrangerade äktenskap. Även om en person inte direkt har tvingats att ingå ett kusinäktenskap har det många gånger i praktiken

inte funnits en reell möjlighet för den enskilde att själv välja vem man ska gifta sig med.

Mot denna bakgrund kan slutsatsen dras att det vid kusinäkenskap finns en särskild risk för att flickor och kvinnor, men även andra, utsätts för hedersförtryck, tvång och annan ofrihet. Detta kan få negativa konsekvenser för de berörda på flera olika sätt. Förutom när det gäller enskildas fysiska och psykiska mående har många av dem som har kontaktats beskrivit att kusinäkenskap kan vara förknippade med negativa sociala konsekvenser. Det nära släktskapet mellan makarnas familjer kan innebära en särskilt stor risk för social isolering. Detta kan leda till svåra situationer för kvinnor, men också för barn som är födda i äktenskapet. Det har framförts att även personer med annan sexuell läggning än heterosexualitet och personer med funktionsnedsättningar utgör särskilt sårbara grupper i detta sammanhang.

I ett vidare perspektiv kan sedvänjor med släktbaserade äktenskap få negativa konsekvenser i fråga om bl.a. jämställdhet och integration av grupper med utländskt ursprung. Som beskrivits i kapitel 8 har kusin- och andra släktbaserade äktenskap ansetts stärka gruppsammanhållningar och försvaga tilliten till utomstående. I förlängningen har detta ansetts kunna ha en negativ påverkan när det gäller samhälleligt deltagande och demokratiska processer, även i etablerade demokratier.

10.3 Medicinska risker

Bedömning: Det finns en ökad risk för sjukdom och funktionsnedsättning hos barn vars föräldrar är kusiner.

Utöver att överväga hur ett förbud mot kusinäkenskap kan motverka hedersrelaterat våld och förtryck och äktenskap som ingås till följd av påtryckningar eller annan påverkan omfattar uppdraget att redovisa vilka medicinska risker det finns för barn vars föräldrar är kusiner. I detta syfte har bl.a. ett yttrande inhämtats från Karolinska institutet (se bilaga 2).

Som närmare har beskrivits i avsnitt 8.3 är det inom den medicinska forskningen sedan länge konstaterat att släktskap mellan

föräldrar ökar risken för genetiska sjukdomar hos deras barn. Risken kan beräknas utifrån hur nära släktskapet är, dvs. hur stor andel gemensamma gener föräldrarna har. Det uppskattas att andelen barn i världen som föds med en medfödd allvarlig sjukdom eller missbildning är mellan 3 och 4 procent, däribland ärftliga s.k. autosomt recessiva sjukdomar. För barn vars föräldrar är kusiner anges en fördubblad risk att drabbas i förhållande till befolkningen i stort, det vill säga en risk om cirka 6–8 procent. Om kusinäktenskap sker under flera generationer är risken ännu högre. Den ökade risken har framhållits främst, men inte enbart, bero på en ökad risk för autosomt recessiva sjukdomar. Bland sådana sjukdomar ingår flera tusen sällsynta sjukdomar som oftast ger allvarlig sjukdom och funktionsnedsättning. För barn som föds med sådana sjukdomar eller andra missbildningar innebär det ofta allvarliga konsekvenser för dem och deras familjer, samt i många fall ett livslångt sjukdomstillstånd. Riskerna för sådana sjukdomar ska därför inte bagatelliseras.

I sammanhanget har dock framhållits att riskerna på befolkningsnivå måste betraktas som låga. De procenttal som har angetts säger lite om riskerna för ett enskilt par som vill skaffa barn. Ett par som är kusiner kan ha en lägre eller en högre risk att få ett sjukt barn. Att kusinäktenskap inte är utbrett bland den svenska befolkningen i stort och att den uppskattade riskökningen är förhållandevis låg (3–4 procentenheter) kan tala för att antalet faktiska sjukdomsfall till följd av kusinäktenskap i Sverige är få (se avsnitt 8.3). Det kan därmed argumenteras för att ett förbud mot kusinäktenskap inte bör motiveras utifrån dess förväntade effekt på folkhälsan i Sverige.⁹⁹ Värt att betonas är också den uppenbara omständigheten att äktenskap inte är en förutsättning för par att kunna skaffa barn, varför det kan ifrågasättas om ett äktenskapshinder är rätt åtgärd för att motverka genetiska sjukdomar hos barn.

Det har även framhållits att det kan finnas par med betydligt högre risker för att få ett sjukt barn än ett par som är kusiner men där samhället inte föreskriver några äktenskapshinder. Så kan exempelvis vara fallet när det finns kännedom om autosomt

⁹⁹ Jfr. synpunkter som har framhållits i remissvaret från Norsk Forening for Medisinsk Genetikk i ett lagstiftningsärende om förbud mot kusinäktenskap i Norge, *Høringsvar fra Norsk Forening for Medisinsk Genetikk (NFMG) vedrørende forslag om endring av ekteskapsloven slik at det innføres et forbud mot å inngå ekteskap mellom søskenbarn der formålet er å motvirke helseskader hos barn*, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-forbud-mot-soskenbarnekteskap-mv/> (hämtat 2024-04-24).

dominanta sjukdomar hos någon av parterna. Till skillnad från autosomt recessiva sjukdomar finns i dessa fall en faktisk, och inte bara antagen, risk för att deras barn ska drabbas av sjukdom. Detta beror på att det för nedärvning av sådana sjukdomar räcker med att sjukdomsanlaget finns hos en av föräldrarna. För dessa par kan det finnas en konstaterad 25- eller 50-procentig risk för att deras barn föds med en viss sjukdom. Det kan även finnas andra riskfaktorer på grund av föräldrarnas livsföring som kan medföra att risken för ett sjukt barn ökar, exempelvis rökning eller missbruk av alkohol. Inte heller i sådana situationer finns hinder mot att ingå äktenskap.

Historiskt sett har det i svensk rätt funnits äktenskapshinder som har motiverats framför allt av genetiska skäl, även för personer som inte var besläktade. Det har gällt bl.a. personer som har lidit av epilepsi, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning. Dessa har dock avskaffats. Sådana motiv är numera inte godtagbara vare sig utifrån ett genetiskt eller socialt synsätt (se prop. 1973:32 s. 97 f. och SOU 1972:31 s. 133 f.).

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en ökad risk för sjukdom hos barn vars föräldrar är kusiner. Detta bedöms dock inte i sig tillräckligt för att motivera ett förbud mot kusinäktenskap. Syftet med ett förbud är att motverka hedersförtryck och ofrihet vid ingående av äktenskap.

10.4 Ett förbud mot kusinäktenskap

Förslag: Äktenskap ska inte kunna ingås mellan dem som är släkt med varandra på så sätt att den ena har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar (kusiner). Förbudet ska inte förenas med en möjlighet till dispens.

Ett förbud kan bidra till att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap

Som har redogjorts för ovan talar det underlag som har inhämtats för att kusinäktenskap inte sällan är arrangerade på så sätt att valet av partner är en angelägenhet för flera och att det i dessa fall finns

krav och förväntningar på att familjens, släktens eller ett större kollektivs intressen sätts före individens. Sedvänjor innefattande kusinäktenskap har också en koppling till hedersförtryck. Mot denna bakgrund görs bedömningen att ett förbud mot kusinäktenskap kan bidra till att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap.

Det har i den allmänna debatten inväntats att ett förbud mot kusinäktenskap skulle få till följd att man i stället ingår s.k. informella äktenskap, dvs. förbindelser grundade i religiösa eller traditionella ceremonier, vilka i vart fall enligt svensk rätt inte innebär juridiskt giltiga äktenskap. Även en sådan förbindelse kan i praktiken betraktas som bindande för de berörda och få liknande negativa konsekvenser som vid ett giltigt kusinäktenskap. Sedvänjor med kusinäktenskap skulle på det sättet i praktiken fortsätta att praktiseras och en civilrättslig åtgärd i form av ett förbud skulle få en begränsad effekt. En annan invändning mot ett förbud mot kusinäktenskap är att det skulle medföra att äktenskap i stället arrangeras med någon annan än en kusin – t.ex. en syssling eller annan släkting – och att även ett sådant äktenskap kan vara förknippat med tvång och påtryckningar.

Det kan naturligtvis inte uteslutas att ett förbud mot kusinäktenskap i viss utsträckning får de beskrivna konsekvenserna. Det är dock inte något bärande skäl att avstå från lagstiftning. I ett hederssammanhang spelar äktenskapet en viktig roll och anses normalt vara en nödvändig förutsättning för en samlevnad mellan två personer. Det starka oskuldsidealet för kvinnor är kopplat till just äktenskapets ingående, och relationer utanför äktenskapets ramar är inte tillåtna. Mot bakgrund av detta kan det för personer som lever i Sverige antas finnas en vilja att faktiskt formalisera giftermålet så att man juridiskt betraktas som gifta här i landet med de rättsverkningar detta innebär.

Redovisat underlag talar för att det finns en särskild preferens för kusinäktenskap inom vissa grupper och kulturer, bl.a. med tidiga trolovningar under barndomen och i syfte att säkerställa att ett oskuldsideal har upprätthållits. Det har framhållits att kusinäktenskapets sociala konsekvenser kan vara mer påtagliga i just sådana äktenskap än i andra. Det nära släktskapet mellan makarnas familjer kan innebära en större social isolering och underlätta kontroll och förtryck av flickor och kvinnor inom slakten, som inte uppnås på

samma sätt vid äktenskap mellan mer avlägsna släktingar eller mellan obesläktade makar. Det finns därför skäl att motverka den skadliga inverkan som just kusinäktenskap kan medföra. Som beskrivs nedan bedöms ett bredare förbud mot äktenskap mellan sysslingar eller andra släktingar vara en alltför ingripande åtgärd.

Betydelsen av en lagstiftnings normerande effekt ska inte heller underskattas. Ett förbud mot kusinäktenskap är en tydlig signal om att samhället tar avstånd från sedvänjor som innebär tvång och andra påtryckningar när det gäller val av livspartner. Ett förbud kan förväntas underlätta för personer som utsätts för påtryckningar att våga ifrågasätta och säga nej till familjens önskemål. Detta har framhållits av bl.a. flera av de kontaktade organisationerna och även av de kvinnor vars berättelser har redovisats (se avsnitt 9.4). De har särskilt påpekat att ett förbud kommer att stärka unga kvinnor och ge dem en röst att stå emot ett giftermål med en kusin. Detta i kombination med att samhället även på andra sätt verkar för att förändra de bakomliggande attityder och värderingar som upprätthåller hedersförtryck och sedvänjor innebärande att enskilda utsätts för påtryckningar när det gäller ingående av äktenskap.

Ett förbud mot kusinäktenskap kan framför allt verka som komplement till bl.a. den straffrättsliga regleringen om äktenskapstvång som införts under senare år i samma syfte. Erfarenheter har visat att äktenskap föranledda av tvång eller annan ofrihet är svåra för samhället att beivra. Brottet äktenskapstvång kan vara svårt att styrka i en rättegång i domstol och omfattar inte heller alla former av påverkan och påtryckningar, eftersom det för brottet krävs olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet (se avsnitt 7.3.1). Det har framkommit att anmälningar sällan leder till åtal och fällande domar. Detta har bl.a. ansetts bero på att det råder en uttalad tystnadskultur inom grupper som upprätthåller hedersstrukturer och att brotten ofta inte kommer till det allmännas kännedom. Det kan vara svårt för såväl den utsatte som utomstående att avgöra om det är fråga om ett tvångsäktenskap, eftersom det inte sällan rör sig om subtila påtryckningar eller annan påverkan.

Slutsatsen bör även kunna dras att ett förbud mot kusinäktenskap är ägnat att få positiva effekter i ett vidare perspektiv, framför allt när det gäller jämställdhet och integration av personer med utländsk bakgrund. Det kan också antas bidra till att motverka kollektiva

samhällsstrukturer och i förlängningen ha en brottsförebyggande effekt, bl.a. när det gäller hedersrelaterad brottslighet.

Ett förbud är en ändamålsenlig och väl avvägd åtgärd

Vid överväganden om ett förbud mot kusinäktenskap måste beaktas att det kan förekomma att kusiner vill gifta sig med varandra av fri vilja, utan att vara utsatta för påtryckningar. Som har redogjorts för i avsnitt 9.1 har det i Sverige traditionellt funnits en viss, om än mycket liten, andel kusinäktenskap. Det kan också vara så att unga personer i Sverige lever i familjer med ursprung i andra länder där det förekommer normer och traditioner som innebär att föräldrar eller andra släktingar utser en kusin som äktenskapspartner och att de berörda själva vill fortsätta att praktisera sådana traditioner här i landet. Synpunkter i linje med detta har framförts under arbetet med promemorian och har framkommit bl.a. vid samtal med personer med personliga erfarenheter av kusinäktenskap.

I de beskrivna situationerna kommer ett förbud mot kusinäktenskap att vara en begränsning. Kusiner som vill leva tillsammans kommer inte att kunna välja att gifta sig, vilket kan upplevas som negativt på flera sätt. När det gäller de rättsliga konsekvenserna av ett förbud för personer som, trots ett förbud, väljer att leva tillsammans med en kusin, ska beaktas att regleringen för makar i äktenskapsbalken och ärvdabalken inte kommer att gälla, vilket kan påverka de berördas inbördes ekonomiska förhållanden. Samtidigt kan konstateras att man kommer att omfattas av det skydd som sambolagen (2003:376) ger en ekonomiskt svagare part. I sambolagen finns regler om delning av sambors gemensamma bostad och bohag, en sambors rätt att överta en bostad som inte ingår i delningen, samt begränsningar i rätten att bestämma över det gemensamma hemmet. Sambor har också möjlighet att upprätta testamente och på så sätt få ett gott ekonomiskt skydd vid den ena partens bortgång.

I de flesta andra rättsliga avseenden görs det numera inte någon skillnad när det gäller om man är gift eller sambo. Krav på äktenskap har tagits bort när det gäller olika typer av ekonomiska och sociala förmåner. Ett förbud mot kusinäktenskap kan inte heller anses få några negativa konsekvenser sett från ett barnperspektiv. För barn

som föds av ogifta par gäller visserligen inte någon faderskaps-presumtion utan faderskapet ska fastställas (se 1 kap. föräldrabalken). Att bekräfta ett faderskap kan dock numera göras enkelt, normalt i en e-tjänst som tillhandahålls av Skatteverket (se 1 kap. 4 a § föräldrabalken). Barn har samma rättigheter oavsett om föräldrarna är gifta när det gäller vårdnad, boende och umgänge med sina föräldrar.

Vid en avvägning mellan berörda intressen står det klart att intresset av att motverka hedersförtryck och annan ofrihet väger tyngst och att det intresse som kan finnas att få gifta sig med en kusin av fri vilja får ge vika. Att enskilda drabbas av hedersnormer och annan ofrihet vid ingående av äktenskap är oacceptabelt. Det är fråga om företeelser som lagstiftaren inte har haft anledning att beakta vid tidigare reformer av reglerna om äktenskapshinder på grund av släktskap, utan som har fått ökat fokus under senare år. Arrangerade äktenskap kan ha olika bakomliggande orsaker, t.ex. traditioner eller hedersnormer, men tydligt är att det för den enskilde ofta inte är fråga om ett i grunden individuellt fritt val. Det har framkommit att det på olika sätt kan vara svårt för enskilda, inte minst unga personer, att ta avstånd från seder omfattande arrangerade äktenskap. För de drabbade kommer ett förbud mot kusin-äktenskap att stärka enskilda och bidra till en ökad frihet när det gäller livsval.

Sammantaget bedöms ett förbud mot kusinäktenskap vara en ändamålsenlig och väl avvägd åtgärd framför allt i syfte att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap. Som redogörs för i avsnitt 10.8 bedöms ett förbud vara förenligt med Sveriges internationella åtaganden. Det föreslås därför att bestämmelserna om äktenskapshinder i äktenskapsbalken ändras så att de även omfattar kusinäktenskap.

Ett förbud bör inte förenas med en dispensmöjlighet

En särskild fråga är om det bör finnas en möjlighet till dispens från förbudet mot kusinäktenskap. En sådan möjlighet finns enligt gällande rätt för vissa andra äktenskapshinder. Halvsyskon och syskon till följd av adoption kan ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen för att få lov att gifta sig med varandra (se avsnitt 4.1.3).

Ett liknande dispensförfarande när det gäller förbudet mot kusin-äktenskap skulle kunna möjliggöra äktenskap i situationer där de berörda vill gifta sig med varandra helt utan inslag av tvång eller annan påverkan från föräldrar, släktingar eller andra. I sådana fall finns det knappast några bärande skäl mot ett äktenskap.

Det finns dock starka skäl som talar mot ett dispensförfarande, bl.a. att det skulle innebära stora praktiska svårigheter. En utredning skulle behöva göras i varje enskilt fall utifrån syftet att konstatera en avsaknad av hedersnormer eller andra strukturer som medför risk för att äktenskapet är föranlett av påtryckningar från omgivningen. Att utreda och klarlägga sådana förhållanden skulle bli komplicerat och i många fall praktiskt omöjligt inom ramen för ett dispensförfarande. I sammanhang där hedersnormer styr råder ofta en uttalad tystnads-kultur och personer lever under förtryck och hot om våld. Det skulle för den myndighet som prövar om dispens ska ges bli mycket svårt att utreda om frivillighet föreligger hos personer som står under sådan påverkan och press. Det är också tydligt att det skulle bli svåra gränsdragningar när det gäller bedömningar av en persons fria vilja. Riskerna är att man i ett dispensförfarande skulle ha svårt att konstatera förekomst av tvång och andra påtryckningar och att en dispens-möjlighet på det sättet skulle leda till en tandlös reglering och ett kringgående av det bakomliggande syftet med lagstiftningen.

Som har nämnts i avsnitt 5.4 beslutades det i Norge i juni 2024 om ett förbud mot kusinäktenskap. Det har motiverats huvudsakligen av medicinska risker för barn som föds i sådana äktenskap. Förbudet är förenat med en möjlighet till dispens framför allt i fall där parterna inte kan få barn eller redan har gemensamma barn. Det bedöms dock inte finnas skäl för en liknande dispensmöjlighet vid ett förbud mot kusinäktenskap i Sverige. Till skillnad från den norska lagstiftningen bör ett förbud i svensk rätt syfta till att motverka tvång och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap. Sådana risker kan uppenbarligen finnas även om parterna inte kan få barn eller om de redan har barn. Även infertila kvinnor kan t.ex. vara utsatta i en hederskontext. Dessutom skulle även en sådan dispensgrund vara förenad med praktiska svårigheter för att konstatera avsaknad av sådana förhållanden.

Sammantaget görs bedömningen att ett dispensförfarande skulle få till följd att ett förbud mot kusinäktenskap inte blir en tillräckligt effektiv åtgärd för att motverka tvång och annan ofrihet vid ingående

av äktenskap. Vid en avvägning mellan berörda intressen bör förbudet därför inte vara förenat med en dispensmöjlighet.

Den närmare utformningen av lagtexten

Ett förbud mot kusinäktenskap bör komma till uttryck genom ett tillägg i bestämmelserna om äktenskapshinder i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Äktenskapshindret bör innefatta fall där de berörda parternas föräldrarna är hel- eller halvsyskon.

När det gäller den närmare utformningen av lagtexten kan det konstateras att ordet kusin inte förekommer i någon gällande författning. Som har beskrivits i avsnitt 3.1 används ordet kusin i vissa sammanhang i en vidare betydelse än det som äktenskapshindret avser att omfatta. För att undvika oklarhet vid rättstillämpningen bör lagtexten formuleras så att det tydligt framgår vilket släktskap som avses, lämpligen så att äktenskap inte får ingås om den ena har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar.

10.5 Äktenskap mellan andra nära släktingar

Förslag: Äktenskap ska inte kunna ingås mellan dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon.

I uppdraget ingår att överväga om reglerna om äktenskap mellan andra nära släktingar bör ändras och att under alla förhållanden lämna förslag på hur äktenskap med föräldrars syskon kan förbjudas.

Som närmare har redogjorts för i avsnitt 4.1.3 finns det i dag endast hinder mot äktenskap i rätt upp- och nedstigande led och mellan helsyskon. För halvsyskon och helsyskon till följd av adoptionsförhållande finns det möjlighet att ingå äktenskap med särskilt tillstånd. Det är alltså tillåtet för en person att ingå äktenskap t.ex. med någon av sina föräldrars syskon. Äktenskap är också tillåtet mellan en kusin och en annan kusins barn och mellan syslingar och mellan andra mer avlägsna släktingar. Det finns inte heller något förbud mot äktenskap vid släktskap genom s.k. svägerlag.

Av det inhämtade underlaget framgår att cirka en tiondel av jordens befolkning bor i länder där 20–50 procent av alla äktenskap ingås av personer som är sysslingar eller närmare släkt. I kapitel 8 har beskrivits att det i vissa av dessa länder finns en särskild preferens för just kusinäktenskap, men klarlagt är att även äktenskap mellan sysslingar eller andra närmare släktingar utgör en betydande andel av de redovisade siffrorna.

Som har redogjorts för i kapitel 9 finns det inte några officiella uppgifter om förekomsten av olika typer av släktäktenskap i Sverige. Det har inom ramen för uppdraget inte heller varit möjligt att på annat sätt ta fram en mer heltäckande information om detta. För att ändå få en uppfattning om förekomsten av sådana äktenskap har kontakter tagits med myndigheter, ideella organisationer, trossamfund och andra aktörer som kan tänkas ha erfarenhet av frågorna och som kommer i kontakt med människor som lever i sådana äktenskap. Utöver att ställa frågor om förekomsten av kusinäktenskap har även efterfrågats information om i vilken utsträckning det finns erfarenhet av äktenskap mellan andra släktingar.

De kontakter som har förekommit och det underlag som i övrigt har inhämtats talar för att äktenskap mellan sysslingar och även mer avlägsna släktingar förekommer i olika sammanhang i Sverige och att det även i sådana fall kan finnas ett samband med hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap. Det har däremot inte kunnat beläggas att äktenskap mellan en kusin och en annan kusins barn skulle förekomma i någon nämnvärd utsträckning, inte heller äktenskap mellan dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon, t.ex. mellan en farbror och hans brorsdotter. Av uppgifter från Skatteverket, som visserligen inte utgör ett fullständigt underlag, framgår att det i folkbokföringsregistret finns två äktenskap mellan syskon och syskons avkomling registrerade som består i dag (se närmare avsnitt 9.2.1).

Mot bakgrund av att äktenskap mellan sysslingar är vanligt förekommande i delar av världen och att det har framkommit att sådana äktenskap förekommer i hederskontexter i Sverige skulle det särskilt kunna övervägas om ett förbud även borde omfatta sådana släktskap. Att utvidga ett förbud till att även gälla sysslingar skulle dock vara en långtgående inskränkning som, såvitt har varit möjligt att se, saknar motsvarighet i ett europeiskt perspektiv. Med hänsyn till detta finns det anledning att ställa sig tveksam till en sådan utvidg-

ning av äktenskapshindren. Baserat på det inhämtade underlaget kan slutsatsen dras att kusinäktenskap har en särställning i hederssammanhang och förekommer i större utsträckning än andra släktäktenskap. Det har också framgått att sådana äktenskap ofta leder till en större social inneslutning med mer långtgående negativa konsekvenser för enskilda än andra äktenskap mellan släktingar. De starka skäl som gör sig gällande i förhållande till kusinäktenskap förefaller, såvitt kunnat bedömas, inte vara lika påtagliga när det gäller äktenskap mellan sysslingar eller andra mer avlägsna släktingar.

Vidare måste Europakonventionen och Europadomstolens praxis beaktas. Som redogörs för nedan i avsnitt 10.8 får inskränkningar av rätten att ingå äktenskap inte urholka själva substansen eller kärnan av rättigheten. Inskränkningar måste också vara proportionerliga. Det skulle kunna ifrågasättas om ett hinder mot äktenskap för t.ex. sysslingar är en alltför stor inskränkning i det hänseendet, särskilt mot bakgrund av att det inte har framkommit att sådana äktenskap spelar en lika avgörande roll i hederssammanhang.

Sammantaget görs bedömningen att en reglering som förbjuder äktenskap mellan sysslingar eller mellan släktingar med ett ännu mer avlägset släktskap skulle vara alltför långtgående och att ett sådant förbud inte bör införas. Utifrån vad som framkommit finns det inte heller tillräckliga skäl att låta ett förbud omfatta äktenskap mellan en kusin och en annan kusins barn.

När det gäller äktenskap mellan dem, av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon har det visserligen inte framkommit att sådana äktenskap förekommer i någon nämnvärd utsträckning, varken i hederskontexter eller i andra sammanhang. Eftersom sådana äktenskap innebär ett ännu närmare släktskap än det mellan kusiner, för vilket ett förbud föreslås, framstår det dock som den mest ändamålsenliga och konsekventa regleringen att ett förbud även omfattar sådana äktenskap. Det föreslås därför att det ska införas ett förbud mot äktenskap mellan dem, av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon och att ett tillägg om detta görs i bestämmelserna om äktenskapshinder i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken.

10.6 Äktenskap mellan halvsyskon

Förslag: Dispensmöjligheten för äktenskap mellan halvsyskon ska tas bort.

I uppdraget ligger även att överväga om äktenskap mellan halvsyskon ska förbjudas och, oberoende av bedömningen i frågan, föreslå ett sådant förbud.

Som har beskrivits i kapitel 4 får halvsyskon i dag ingå äktenskap med varandra förutsatt att det har meddelats ett tillstånd av länsstyrelsen. Detta framgår av 2 kap. 3 § andra stycket och 15 kap. 1 § äktenskapsbalken.

När det gäller bakgrunden till regleringen kan nämnas att det tidigare fanns ett absolut hinder mot äktenskap för halvsyskon. Den nuvarande dispensmöjligheten infördes i samband med en översyn av reglerna om äktenskapshinder i början av 1970-talet (se avsnitt 4.1). Utgångspunkten var att äktenskapet som samlevnadsform skulle vara tillgänglig för så många som möjligt och att äktenskapshinder endast skulle uppställas när det fanns mycket starka skäl. När det gällde förbudet för halvsyskon att ingå äktenskap ansågs att det för halvsyskon som vuxit upp på skilda håll och därmed saknat familjegemenskap under barndomen inte fanns starka skäl emot att tillåta äktenskap. Möjligheten till äktenskap förenades dock med ett krav på dispens för att klargöra samhällets inställning till att äktenskap mellan halvsyskon i många fall inte kan anses socialt godtagbart (se SOU 1972:41 s. 138 och prop. 1973:32 s. 99).

Halvsyskon som vill ingå äktenskap med varandra kan alltså i dag ansöka om tillstånd för att gifta sig hos länsstyrelsen i det län de sökande är folkbokförda. Länsstyrelserna har varit tillståndsmyndighet för sådana ärenden sedan 2004. I syfte att inhämta underlag om antalet tillståndsärenden och i vilken utsträckning tillstånd har medgetts har samtliga 21 länsstyrelser tillskrivits. Förfrågan har gällt ansökningar och medgivna tillstånd för halvsyskon. Det har även efterfrågats uppgifter om ansökningar och medgivna tillstånd till halvsyskon till följd av en adoption (se om detta nedan i avsnitt 10.7). Uppgifterna omfattar alltså båda dessa släktförhållanden.

Majoriteten av länsstyrelserna har meddelat att de inte har haft några sådana ärenden sedan myndigheterna blev ansvariga för tillståndsprövningen.

Länsstyrelsen i Västra Götaland har meddelat att myndigheten har haft ett ärende om tillstånd för halvsyskon att ingå äktenskap och att beslutet i det fallet var bifall.

Länsstyrelsen i Halland har haft ett ärende om tillstånd för äktenskap mellan halvsyskon. Ärendet avvisades eftersom ansökan var ofullständig.

Länsstyrelsen i Västerbotten har under perioden haft två ärenden om tillstånd till att ingå äktenskap. Myndigheten har dock meddelat att ärendena har gallrats och att det av registerutdrag från diariet inte går att utläsa om dessa ärenden gällde tillstånd för syskon eller för underårig att ingå äktenskap.

Länsstyrelsen i Stockholms län har meddelat att myndigheten mellan åren 2011–2023 har haft fem ärenden om tillstånd för halvsyskon eller syskon till följd av adoptivförhållande att ingå äktenskap, varav tre har beviljats tillstånd. För åren 2004–2010 har myndigheten haft sammanlagt 35 ärenden om tillstånd till att ingå äktenskap. Fem av dessa har uttryckligen gällt tillstånd till underårig att ingå äktenskap. För resterande 30 ärenden kan utifrån registerutdrag inte avgöras om det har avsett tillstånd för underårig eller för syskon att ingå äktenskap.

De inhämtade uppgifterna från länsstyrelserna talar för att det i praktiken knappast ingås äktenskap mellan halvsyskon. Det kan mot bakgrund av detta ifrågasättas om det dispensförfarande som infördes på 1970-talet motsvarar något reellt behov. Det kan även invändas att en möjlighet att ingå äktenskap för halvsyskon i vart fall numera inte speglar moderna värderingar i samhället. Förslagen i promemorian innebär att det ska införas ett äktenskapshinder för kusiner och för dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Som har redogjorts för görs bedömningen att dessa äktenskapshinder inte ska vara förenade med en dispensmöjlighet. En konsekvent reglering innebär att det inte heller bör finnas något dispensförfarande för halvsyskon, som ju utgör ett ännu närmare släktskap.

Sammantaget görs bedömningen att det inte längre är motiverat med en dispensmöjlighet för halvsyskon. Det föreslås därför att den tas bort.

10.7 Adoptivförhållanden

Förslag: Dispensmöjligheten när det gäller ingående av äktenskap mellan dem som till följd av en adoption anses som helsyskon ska tas bort.

Det föreslagna äktenskapshindret för kusiner och dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon ska gälla även i adoptivförhållanden.

Enligt 2 kap. 3 § tredje stycket äktenskapsbalken jämställs vid tillämpningen av bestämmelserna i första och andra stycket i paragrafen adoptivförhållande med släktskap. De som därvid anses som helsyskon får dock ingå äktenskap med varandra efter tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §, dvs. länsstyrelsen.

Bestämmelsen innebär att det finns hinder mot att ingå äktenskap mellan ett adoptivbarn och den eller de som har adopterat honom eller henne (adoptant). Äktenskap får inte heller ingås mellan dem som till följd av adoptionen står i rätt upp- och nedstigande släktled med varandra, t.ex. mellan adoptantens far och adoptivbarnet. För dem som till följd av adoptionen anses som helsyskon finns det möjlighet att ingå äktenskap efter dispens. Dispensmöjligheten avser *dels* äktenskap mellan ett adoptivbarn och adoptivföräldrarnas gemensamma biologiska barn, *dels* äktenskap mellan två adoptivsyskon.

Äktenskapshindren i 2 kap. 3 § första och andra styckena tar sikte på biologiska släktskap (se prop. 1973:32 s. 136 f. och 308). Av en särskild bestämmelse i 4 kap. 21 § andra stycket föräldrabalken har ansetts följa att släktskapshindret, till följd av rättsförhållandets natur, även gäller i adoptivförhållanden (se prop. 1971:143 s. 77 f.). Även efter det att en adoption har ägt rum, och det rättsliga släktskapet till den biologiska familjen har upphört, finns det alltså hinder mot äktenskap mellan adoptivbarnet och hans eller hennes biologiska släktingar i rätt upp- och nedstigande led samt mellan adoptivbarnet och hans eller hennes biologiska syskon. I förhållandet till biologiska halvsyskon gäller dispensmöjligheten i paragrafens andra stycke.

Bakgrunden till bestämmelserna i paragrafens tredje stycke om äktenskapshinder till följd av en adoption är ett förslag som lämna-

des av 1989 års förmyndarskapsutredning (SOU 1989:100). I betänkandet framhölls att det, med hänsyn till bl.a. den utveckling som hade skett på adoptionsområdet och som innebar att adoptivbarn i allt högre grad jämställs med biologiska barn, fanns anledning att anpassa reglerna om äktenskapshinder till detta. Förslaget ledde till lagstiftning först 2004. I propositionen konstaterades att huvudregeln i lagstiftningen är att adoptivbarn jämställs med biologiska barn och att denna s.k. likställningsprincip har en stark förankring i det allmänna rättsmedvetandet i Sverige. Även om biologiska band saknas, ansågs sociala och etiska skäl med styrka tala för att äktenskap mellan adoptivbarn och adoptant inte bör tillåtas (prop. 2003/04:131 s. 72 f.). Som en följd av detta infördes ett absolut förbud mot äktenskap mellan adoptant och adoptivbarn, samt mellan dem som till följd av adoption står i rätt upp- och nedstigande släktskapsförhållande till varandra.

I samma lagstiftningsärende övervägdes även vad som bör gälla för syskon. Förmyndarskapsutredningens förslag innebar att det skulle införas ett absolut förbud mot äktenskap mellan dem som till följd av adoption anses som helsyskon. Regeringen framhöll att det generellt sett fick anses olämpligt att barn som vuxit upp tillsammans som syskon ingår äktenskap med varandra, dock att det för fall där personerna har vuxit upp på skilda håll och den ursprungliga familjegemenskapen mellan parterna saknas, kan finnas anledning att tillåta ett äktenskap (se prop. 2003/04:131 s. 73 f.). Något absolut förbud mot att ingå äktenskap för dem som till följd av adoptivförhållande anses som helsyskon infördes därför inte.

Som har konstaterats i tidigare lagstiftningssammanhang bör utgångspunkten vara att adoptivbarn ska vara jämställda med andra barn. Detta gäller numera generellt, med något enstaka undantag. Det bör krävas mycket starka skäl för att göra undantag från denna likställningsprincip.

I promemorian föreslås att dispensmöjligheten för halvsyskon att ingå äktenskap tas bort (se avsnitt 10.6). Förslaget innebär att det alltså kommer att gälla ett absolut förbud mot äktenskap mellan syskon, oavsett om det är fråga om hel- eller halvsyskon. Detta kommer även att gälla för den som har adopterats i förhållande till hans eller hennes biologiska syskon. Det finns inte några bärande skäl för att numera upprätthålla en annan ordning när det gäller syskon till följd av en adoption. De inhämtade uppgifterna från läns-

styrelserna (se avsnitt 10.6) talar för att det är mycket sällsynt att ett adoptivbarn ingår äktenskap med någon som är hans eller hennes syskon efter en adoption. Det kan mot bakgrund av detta ifrågasättas om dispensmöjligheten fyller något reellt behov. Såväl sociala som etiska skäl talar för ett absolut förbud mot äktenskap även mellan syskon till följd av en adoption, på samma sätt som i andra syskonrelationer. Ett förbud framstår som en följdriktig och konsekvent reglering som speglar moderna förhållanden. Det föreslås därför att dispensmöjligheten i 2 kap. 3 § tredje stycket äktenskapsbalken för dem som till följd av adoption anses som helsyskon tas bort.

När det gäller de föreslagna äktenskapshindren för kusiner och mellan dem av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon kan det konstateras att även personer som har adopterats kan befinna sig i en kontext av hedersnormer eller ofrihet som innebär att de bör åtnjuta samma skydd som dem med biologiska släktband. Likställningsprincipen talar för att adopterade personer bör ha samma juridiska ställning i fråga om äktenskapshinder som de med biologiska släktband. De föreslagna äktenskapshindren bör därför gälla även i fråga om släktskap grundade i adoptivförhållanden. Till följd av hänvisningen i bestämmelsen om adoptivförhållanden i 2 kap. 3 § tredje stycket kommer detta att åstadkommas utan något tillägg i paragrafen. Det behövs alltså inte någon ny bestämmelse om detta. Som en följd av att bestämmelsen i andra stycket om dispens för halvsyskon tas bort, kommer bestämmelsen om adoptivförhållanden att flyttas till andra stycket. Vidare behöver hänvisningen till första och andra stycket ändras så att den endast tar sikte på första stycket.

Att dispensmöjligheten för halvsyskon och syskon till följd av adoption slopas innebär också att det inte kommer att finnas några situationer där det krävs tillstånd för ingående av äktenskap. Det föreslås därför att bestämmelsen i 3 kap. 2 § andra stycket om bevis om tillstånd att ingå äktenskap tas bort. Likaså bör bestämmelsen om länsstyrelsernas tillståndsprövning i 15 kap. 1 § äktenskapsbalken upphöra att gälla. Bestämmelsen i 15 kap. 4 § om överklagande bör ändras så att den inte längre omfattar beslut om tillstånd till äktenskap.

Som har beskrivits i kapitel 4 finns det i 1 kap. 7–9 a §§ föräldrabalken bestämmelser om föräldraskap vid insemination eller be-

fruktning utanför kroppen. Bestämmelserna innebär att den som inte är biologisk förälder ändå ska anses som barnets förälder vid tillämpning av annan bestämmelse som tillägger släktskap rättslig betydelse. Det innebär att det finns hinder mot äktenskap mellan barnet och den som ska anses som förälder och dennes släktingar i sådana fall som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Det finns inte något behov av lagändringar i dessa avseenden.

10.8 Internationella åtaganden när det gäller mänskliga rättigheter m.m.

Bedömning: De föreslagna ändringarna av bestämmelserna om äktenskapshinder på grund av släktskap är förenliga med Sveriges internationella åtaganden.

I kapitel 6 har redovisats Sveriges internationella åtaganden när det gäller att garantera grundläggande mänskliga rättigheter, däribland rätten att ingå äktenskap, men också Sveriges skyldigheter att motverka diskriminering, våld och skadliga sedvänjor i förhållande till äktenskap.

Rättigheten att ingå äktenskap framgår av flera av de centrala traktaten, däribland FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, EU-stadgan och Europakonventionen. Den innebär en rätt för giftasvuxna män och kvinnor att ingå äktenskap. Den är dock inte absolut utan får inskränkas i den nationella lagstiftningen, bl.a. utifrån hänsyn om nära släktskap mellan makar. För att bedöma tillämpningen och räckvidden av rättigheten är framför allt Europakonventionen och den praxis som har meddelats av Europadomstolen viktiga rättskällor att förhålla sig till.

Som närmare har beskrivits i avsnitt 6.2.1 har Europadomstolen i flera avgöranden uttalat att rätten att ingå äktenskap i artikel 12 i Europakonventionen ger medlemsstaterna en relativt bred bedömningsmarginal att införa begränsningar i den nationella rätten. Det innebär bl.a. att stater kan inskränka människors rätt att ingå äktenskap av hänsyn till nära släktskap, så länge sådana inskränkningar inte urholkar själva substansen eller kärnan av rättigheten. Inskränkningar måste alltid tjäna ett legitimt syfte och får inte vara god-

tyckliga eller oproportionerliga (jfr. O'Donoghue m.fl. mot Förenade kungariket och B. och L. mot Förenade kungariket).

Vad som utgör ett legitimt syfte får prövas från fall till fall. Frågan om äktenskapshinder på grund av släktskap har endast prövats i ett fåtal avgöranden från Europadomstolen. Såvitt har kunnat konstateras finns det inga fall där släktskap mellan kusiner har varit föremål för domstolens prövning, utan praxis på området gäller i vilken mån konventionen tillåter begränsningar att ingå äktenskap för par besläktade till följd av svågerlag.

Målet B. och L. mot Förenade Kungariket gällde en före detta svärfar och svärdotter som ville ingå äktenskap med varandra men där den nationella rätten i princip inte tillät ett sådant äktenskap. Europadomstolen uttalade att nationella myndigheter i många fall är bäst lämpade att avgöra samhällets behov och intresse i förhållande till äktenskapshinder inom den egna staten och att prövningen därför ska göras utifrån förhållanden och sammanhang i den nationella kontexten. I det aktuella målet ansågs inskränkningen i den nationella rätten dock inte tjäna något legitimt syfte, bl.a. utifrån att lagstiftningen inte förbjöd relationen mellan parterna som sådan och att möjlighet till att i vissa undantagsfall få dispens undergrävde logiken med lagstiftningen. Domstolen konstaterade därför att det förelåg en kränkning av klagandenas rättigheter i enlighet med artikel 12 i Europakonventionen. Domstolen gjorde en liknande bedömning i målet Theodorou och Tsotsorou mot Grekland som gällde annullering av ett äktenskap mellan en före detta sväger och svägerska, och konstaterade att en sådan lagstiftning var oproportionerlig och oförenlig med artikel 12.

Domstolen har i de nämnda fallen tydligt framhållit att rätten att ingå äktenskap – av hänsyn till allmänna intressen – får begränsas särskilt när det gäller bl.a. släktskap. Med beaktande av detta och domstolens uttalanden om att äktenskapshinder på grund av svågerlag i och för sig kan vara förenliga med Europakonventionen, kan slutsatsen dras att inskränkningar när det gäller äktenskap mellan kusiner – dvs. ännu närmare släktingar – får göras. En inskränkning måste dock, även med beaktande av staternas bedömningsmarginal, tjäna ett legitimt syfte och den får inte vara godtycklig eller oproportionerlig.

Det föreslagna förbudet mot kusinäktenskap syftar till att motverka äktenskap som ingås mot någons vilja och hedersrelaterat våld

och förtryck i det svenska samhället. Det är ett angeläget intresse som även omfattas av den globala politiska agendan för mänskliga rättigheter. Sverige har internationella åtaganden att motverka traditioner och kulturella föreställningar som innebär att kvinnor och flickor utsätts för våld och förtryck. Sådana frågor har särskilt lyfts fram i det globala arbetet mot diskriminering av kvinnor och fått stort utrymme på den internationella agendan för mänskliga rättigheter under senare år. Ett uppställande av äktenskapshinder i syfte att motverka äktenskap som sker mot någons vilja och/eller inom en hederskontext ligger väl i linje med Sveriges internationella åtaganden. Ändamålet måste med beaktande av detta vara legitimt och åtgärden proportionerlig. Vid bedömningen ska beaktas att Sverige står inför stora utmaningar med att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Införandet av ett generellt äktenskapshinder mellan bl.a. kusiner är en väl avvägd åtgärd som, i kombination med andra åtgärder i lagstiftningen och samhället i stort, kan förväntas bidra till en minskning av sådant våld och förtryck.

Bedömningen görs alltså att den föreslagna ändringen om förbud mot äktenskap mellan kusiner är förenlig med Europakonventionen och Sveriges övriga åtaganden om mänskliga rättigheter. Detsamma gäller de övriga förslagen om äktenskapshinder mellan släktingar.

I sammanhanget ska även förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmyndarskap nämnas. Förordningen innehåller ett antal internordiska regler om domsrätt, tillämplig lag samt erkännande och verkställighet av utländska avgöranden avseende äktenskap, adoption och förmyndarskap. Reglerna grundar sig på överenskommelser mellan de nordiska länderna. I förordningen finns bestämmelser om hindersprövning. Enligt 1 § har en person med medborgarskap i ett annat nordiskt land under vissa förutsättningar rätt att få hindersprövning i Sverige med tillämpning av lagen i medborgarskapslandet. Enligt 2 § gäller ett intyg om hindersprövning från ett annat nordiskt land för vigsel i Sverige. Det betyder att t.ex. två personer som är kusiner, även efter de föreslagna lagändringarna, kan ingå äktenskap enligt svensk lag om ett sådant äktenskap är tillåtet i ett annat nordiskt land och personerna är medborgare eller har hemvist i det landet (för regleringen i övriga nordiska länder, se kapitel 5). Den föreslagna regleringen i promemorian är förenlig med den internordiska regleringen (jfr. SOU 2012:35 s. 209 och 341 f.).

11 Prövning av äktenskapshinder och upplösning av äktenskap som har ingåtts trots förbud

11.1 Prövningen av äktenskapshinder

Förslag: Vid en begäran om hindersprövning vid Skatteverket ska de som begär prövningen skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra på det sätt som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Detta innebär att de alltså också ska försäkra att de inte är kusiner eller att den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Ett tillägg om detta ska göras i 3 kap. 3 § äktenskapsbalken.

Gällande rätt

Innan ett äktenskap ingås ska det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet. Prövningen görs av Skatteverket (3 kap. 1 § första stycket äktenskapsbalken). De två som avser att ingå äktenskap ska gemensamt begära hindersprövning (3 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken).

Som utgångspunkt ska hindersprövningen ske med tillämpning av svensk lag, dvs. det som ska prövas är om det finns hinder mot äktenskapet enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken (1 kap. 1 § första stycket IÄL). I ansökan ska de sökande därför skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken ska deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon (3 kap. 3 § första

stycket äktenskapsbalken). Om sådant tillstånd har meddelats ska bevis om tillståndet visas upp vid hindersprövningen (3 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken). De som begär hindersprövning ska vidare uppge om de tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap. Den som tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap ska styrka att äktenskapet eller partnerskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet (3 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken).

Enligt uppgifter från Skatteverket utgår myndighetens prövning i första hand från de uppgifter som har lämnats i ansökan. I det avseendet kontrolleras att sökandena har försäkrat att det inte finns något äktenskaps hinder. Därefter görs en kontroll av ålder, förbjudna släktskap och redan ingångna äktenskap mot personuppgifterna som finns registrerade i folkbokföringen. För icke-folkbokförda personer är det dock inte möjligt för Skatteverket att göra motsvarande registerkontroll. Detsamma kan gälla personer som visserligen är folkbokförda här i landet men som inte har samtliga uppgifter registrerade i folkbokföringen som möjliggör en fullständig kontroll. Det kan till exempel gälla personer som har flyttat till Sverige från ett annat land. För sådana personer finns det inte alltid släktled i flera generationer registrerade i folkbokföringen på sätt som möjliggör en registerkontroll av släktskap mellan dem som avser att ingå äktenskap med varandra.

När det gäller en person som varken är eller ska vara folkbokförd här i landet ska han eller hon vid hindersprövningen visa upp ett intyg från en utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskap, om det kan anskaffas (3 kap. 2 § äktenskapsbalken första stycket). Ett sådant intyg från en utländsk myndighet syftar till att personen i fråga ska visa att han eller hon har rätt att ingå äktenskapet, dvs. att det inte föreligger några hinder. Underlaget ska sammantaget möjliggöra en kontroll som motsvarar den som Skatteverket gör mot uppgifterna i folkbokföringsdatabasen för personer som är folkbokförda. I de fall dokumentation inte kan anskaffas får prövningen i stället grundas enbart på parternas skriftliga försäkran, däribland att de inte är släkt med varandra på sådant sätt att det utgör hinder mot äktenskap (Ds 2002:54 s. 39 f.). Personen behöver dock i regel bevisa, med ett skriftligt underlag, att han eller hon är över arton år (vilket normalt görs genom uppvisade av en identitets-

handling eller motsvarande) och att eventuella tidigare äktenskap är upplösta genom äktenskapsskillnad eller tidigare makes dödsfall. Enligt uppgift från Skatteverket får en bedömning göras i varje enskilt fall gällande vilken typ av dokumentation som är möjlig att kräva av parterna utifrån vilket land som är aktuellt.

I alla ärenden om hindersprövning kontrolleras även om det finns tidigare beslut om hindersprövning. Det innebär att eventuella tidigare avslag om hindersprövning uppmärksammas och ingår i bedömningen. Bedömer Skatteverket att det inte finns något hinder mot äktenskapet ska ett intyg om detta utfärdas (3 kap. 4 § äktenskapsbalken). Om myndigheten upptäcker att det föreligger ett hinder mot äktenskap meddelas ett beslut om att neka hindersprövningen. Skatteverkets beslut i fråga om hindersprövning får överklagas (15 kap. 2 § äktenskapsbalken).

I vissa situationer ska personernas rätt att ingå det tilltänkta äktenskapet prövas enligt både svensk och utländsk lag. Så är fallet när ingen av personerna är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige (1 kap. 1 § andra stycket IÄL). För att bevisa sin rätt att ingå det tilltänkta äktenskapet enligt utländsk lag kan personen lämna in ett utländskt intyg om att det inte finns hinder mot äktenskapet enligt det landets lag (2 § första stycket 1 förordningen [2004:146] om utredning angående rätt att ingå äktenskap enligt lagen i annan stat). Det kan vara ett utländskt intyg som motsvarar ett svenskt äktenskapscertifikat. Personen kan också lämna in ett utländskt intyg om vilka äktenskapshinder som finns enligt det landets lag. I så fall behöver personen också visa att han eller hon får ingå det tilltänkta äktenskapet enligt den utländska lagen.

Överväganden

Förslaget innebär att kretsen för vilka det finns hinder mot äktenskap på grund av släktskap utvidgas. Bestämmelserna om hindersprövning syftar till att motverka att personer ingår äktenskap i strid med gällande äktenskapshinder. Detta behov kommer kvarstå om den föreslagna lagändringen träder i kraft.

Som har framgått av beskrivningen ovan utför Skatteverket en kontroll av de uppgifter som har lämnats i ansökan om hindersprövning mot de uppgifter som finns i folkbokföringen för att säker-

ställa att det inte föreligger några äktenskapshinder. För personer som är folkbokförda i Sverige och vars tidigare släktled är eller har varit folkbokförda i Sverige innebär detta att släktskap som omfattas av äktenskapshinder upptäcks och ett beslut om avslag på hindersprövningen meddelas. För personer som inte är folkbokförda i Sverige innebär bestämmelsen i 3 kap. 2 § äktenskapsbalken att de sökande har att inkomma med dokumentation som visar att det inte föreligger något äktenskapshinder. Det kan därmed konstateras att det finns en reglering som innebär att Skatteverket har möjlighet att göra motsvarande kontroll för personer som inte är folkbokförda i Sverige, och att det enbart är i fall där det inte är möjligt att få fram underlag som inkommande av sådant intyg kan underlätas.

Den situation som bedöms skulle kunna innebära praktiska svårigheter i Skatteverkets prövning gäller främst personer som visserligen är folkbokförda i Sverige men som saknar fullständiga uppgifter i folkbokföringen. Det kan bero på att en eller båda sökandena har flyttat till Sverige från ett annat land eller att deras tidigare släktled inte är folkbokförda i landet. I sådana fall finns det inte möjlighet för myndigheten att vid en registerkontroll av uppgifter i folkbokföringsdatabasen upptäcka om två personer är släkt på sådant sätt att äktenskapshinder föreligger. Om två sökande som är kusiner felaktigt försäkrar att de *inte* är kusiner finns det därmed en stor risk för att Skatteverket inte upptäcker förekomsten av detta äktenskapshinder. Skatteverket har dock i dessa fall att se till att ärendet blir utrett i den omfattning som dess beskaffenhet kräver (jfr. 23 § förvaltningslagen [2017:900]), vilket innebär att myndigheten när det finns anledning till det har möjlighet att begära in underlag från sökandena motsvarande det som ska ges in enligt 3 kap. 2 § äktenskapsbalken. Myndigheten kan t.ex. kontakta de berörda för att efterfråga förtydliganden i olika avseenden.

Ett krav vid hindersprövningen är i dag att de som ansöker om hindersprövning ska försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra på sådant sätt att det finns hinder mot äktenskap. En sådan försäkran bör även gälla de föreslagna nya äktenskapshindren. Det innebär att om någon uppsåtligt lämnar en osann uppgift eller förtiger sanningen kommer han eller hon att göra sig skyldig till brottet osann försäkran och kunna dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år. Den som av grov oaktsamhet begår en sådan gärning

Ds 2024:20 Prövning av äktenskapshinder och upplösning av äktenskap som har ingåtts trots förbud

kan dömas för vårdslös försäkran till böter eller fängelse i högst sex månader (se 15 kap. 10 § brottsbalken).

Vidare görs bedömningen att ett äktenskap som ingås i strid med reglerna om äktenskapshinder i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken, t.ex. på grund av att det vid hindersprövningen inte upptäcks att det är fråga om kusiner, bör kunna upplösas av domstol vid en talan förd av allmän åklagare (se om detta nedan i avsnitt 11.2).

Sammantaget föreslås att de som begär en hindersprövning vid Skatteverket skriftligen ska försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra på det sätt som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Detta innebär att de alltså också ska försäkra att de inte är kusiner eller att den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Ett tillägg om detta ska göras i 3 kap. 3 § äktenskapsbalken. Som redan har framgått av övervägandena i avsnitten 10.6–10.7 innebär förslaget att slopa dispensförfarandet för halvsyskon och syskon till följd av adoption även att bestämmelsen i 3 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken tas bort. De gällande bestämmelserna om hindersprövning bedöms i övrigt vara ändamålsenliga även för de föreslagna nya äktenskapshindren och det finns inget behov av andra ändringar eller kompletteringar.

Det bör dock framhållas att det med de föreslagna nya äktenskapshindren kommer att vara viktigt att Skatteverket utformar blanketterna för hindersprövningen på ett sådant sätt att det blir klart och tydligt för de sökande vilka uppgifter om släktskap de tillfrågas om och som försäkran omfattar. Det bör t.ex. framgå tydligt vad som avses med begreppet kusin. Hänsyn måste tas till att sökandena kan ha bristfälliga kunskaper i det svenska språket och även en annan förståelse av t.ex. begreppet kusin.

11.2 Upplösning av äktenskap som ingåtts i strid mot förbud

Förslag: En make ska ha rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om ett äktenskap har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra på ett sådant sätt att det utgör hinder mot äktenskapet enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Talan om äktenskapsskillnad i domstol ska i dessa fall även kunna föras av allmän åklagare.

Gällande rätt

Som har beskrivits i avsnitt 4.3.2 finns det i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken särskilda bestämmelser om upplösning av äktenskap som har ingåtts trots att det har funnits ett äktenskapshinder eller där en make har tvingats att ingå äktenskapet.

En make har enligt denna bestämmelse rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det görs sannolikt att han eller hon har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken har ingått äktenskapet före 18 års ålder. Vidare har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller registrerad partner och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst (5 kap. 5 § första stycket äktenskapsbalken). Vid tvegifte har dessutom var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom omedelbar äktenskapsskillnad. Detsamma gäller om ett partnerskap registrerats trots att någon av partnerna då var gift (5 kap. 5 § andra stycket äktenskapsbalken).

För äktenskap som har ingåtts trots att äktenskapshinder enligt första stycket har förelegat får talan om äktenskapsskillnad även föras av allmän åklagare (5 kap. 5 § tredje stycket äktenskapsbalken). Åklagarens roll är att tillvarata det allmännas intresse av att upplösa äktenskap som inte är önskvärda. Som har beskrivits i avsnitt 4.3.2 är bestämmelsen om åklagares talerätt fakultativ. Åklagarens beslut att väcka talan ska föregås av en intresseavvägning, varvid det får

Ds 2024:20 Prövning av äktenskapshinder och upplösning av äktenskap som har ingåtts trots förbud

övervägas vilka negativa konsekvenser en framtvingad upplösning av äktenskapet kan få för de personer som berörs av upplösningen. De bedömningar som aktualiseras enligt denna bestämmelse sammanfaller till stor del med de avvägningar som ska göras enligt erkännandeförbudet i IÄL (se vidare kapitel 12).

De särskilda bestämmelserna om äktenskapsskillnad i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken tar i första hand sikte på äktenskap som har ingåtts genom vigsel inför svensk myndighet. Allmän åklagare är dock även behörig att föra talan om ett äktenskap ingånget i utlandet under förutsättning att det är fråga om ett äktenskap som erkänns här och att svensk domstol är behörig att pröva en talan om äktenskapsskillnad i ett sådant fall. Detta har numera klargjorts i paragrafens fjärde stycke genom hänvisning till 1 kap. 8 a § IÄL.

Överväganden

De fall som anges i 5 kap. 5 § första stycket äktenskapsbalken avser de upplösande äktenskapshindren, det vill säga de hinder där det finns starkt vägande skäl för att äktenskapet ska upplösas. Detta gäller äktenskap som har ingåtts mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led och mellan helsyskon. Detta motiveras utifrån att äktenskapet i dessa fall har ingåtts i strid mot gällande regler och att samhället har ett intresse av att dessa felaktigt ingångna äktenskap blir upplösta. Ett sådant intresse har inte ansetts finnas när det gäller halvsyskon. Enligt gällande rätt finns därför ingen rätt till omedelbar äktenskapsskillnad för detta fall.

Förslagen i promemorian innebär att det framöver kommer att finnas absoluta hinder mot äktenskap mellan syskon (såväl hel- som halvsyskon) och kusiner samt i situationer där en av parterna är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Dessa hinder kommer att gälla även i adoptivförhållanden. Eftersom det handlar om äktenskap som inte är önskvärda i Sverige är det angeläget att ett äktenskap kan upplösas om det skulle ha ingåtts trots något av dessa förbud. Att samtliga släktskap som anges i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken är s.k. upplösande äktenskapshinder innebär en enhetlig och ändamålsenlig reglering. Även makar som t.ex. är halvsyskon eller kusiner bör själva kunna ta initiativ till en upplösning av äktenskapet utan föregående betänketid. I syfte att säkerställa att ett äktenskap

Prövning av äktenskapshinder och upplösning av äktenskap som har ingåtts trots förbud Ds 2024:20

kan upplösas, för det fall makarna själva inte tar initiativ till det, bör det även finnas möjlighet för allmän åklagare att föra talan i domstol om äktenskapsskillnad.

Det föreslås alltså att en rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid ska gälla samtliga släktskap som omfattas av hinder mot äktenskap enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Talan om äktenskapsskillnad ska i dessa fall kunna föras av allmän åklagare. Av 4 kap. 8 § andra stycket äktenskapsbalken följer att Skatteverket ska underrätta allmän åklagare om det framkommer att äktenskap har ingåtts trots att det har funnits hinder mot äktenskapet.

12 Utländska äktenskap

Som har redogjorts för i tidigare kapitel är äktenskap mellan kusiner vanligt i många andra länder. Det har framgått att kusinäktenskap förekommer i Sverige, framför allt bland grupper med ursprung i länder där sådana äktenskap är vanligt förekommande. Personer som lever i kusinäktenskap i Sverige kan ha ingått äktenskapet här i landet eller utomlands. När det gäller utländska äktenskap kan det handla om äktenskap som har ingåtts av personer som vid äktenskapets ingående saknade anknytning till Sverige men som senare flyttar till Sverige. Det kan också vara så att en av personerna eller båda har anknytning till Sverige när äktenskapet ingås – t.ex. genom att de har sin hemvist här – och att de reser till ett annat land för att ingå äktenskapet för att de har sitt ursprung och släkt i det landet.

I kapitel 10 redovisas förslag som tar sikte på äktenskap som ingås i Sverige. Förslagen innebär bl.a. att det enligt svensk lag inte ska vara möjligt att ingå äktenskap mellan kusiner eller mellan dem, av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon (dvs. mellan syskon och syskons avkomling).

Frågan är då vad som ska gälla för äktenskap som ingås enligt utländsk lag. Bör ett sådant äktenskap mellan kusiner eller mellan syskon och syskons avkomling omfattas av ett erkännandeförbud och hur bör det i så fall utformas? Bör det kunna göras undantag från ett erkännandeförbud?

Inledningsvis redogörs för gällande regler om erkännande av utländska äktenskap (avsnitt 12.1) och för myndigheternas prövning av om ett utländskt äktenskap erkänns (avsnitt 12.2). Därefter följer överväganden och förslag (avsnitt 12.3–12.4).

12.1 Gällande regler om erkännande av utländska äktenskap

Regler om giltighet och erkännande av äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag finns i IÄL och har beskrivits i avsnitt 4.4. Regleringen innebär i huvudsak att ett äktenskap som har ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen, om det är giltigt i den stat där det ingicks (1 kap. 7 § IÄL).

Att utländska äktenskap erkänns i Sverige gällde tidigare i princip utan undantag. Denna liberala ordning innebar att det var enkelt för en person med stark anknytning till Sverige att undvika ett äktenskapshinder enligt svensk lag genom att i stället ingå ett äktenskap utomlands.

För att motverka kringgående av äktenskapshinder enligt svensk lag finns sedan 2004 bestämmelser i 1 kap. 8 a § IÄL som innebär att äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag i vissa fall inte erkänns i Sverige. Som närmare beskrivs i kapitel 4 har bestämmelserna successivt fått ett mer utvidgat tillämpningsområde. Enligt punkten 1 i paragrafens första stycke erkänns ett utländskt äktenskap inte i Sverige om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Bestämmelsen tar sikte på barnäktenskap, månggiften och äktenskap mellan sådana släktingar som omfattas av äktenskapshinder enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken, dvs. äktenskap i rätt upp- och nedstigande led och mellan syskon. Enligt punkterna 2 och 3 gäller förbudet mot erkännande av utländska äktenskap även tvångsäktenskap och s.k. fullmaktsäktenskap.

Tidigare gällde erkännandeförbudet för bl.a. släktskapsfallen endast om minst en av parterna hade anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Sedan den 1 juli 2021 gäller regleringen om icke-erkännande dock för samtliga sådana utländska äktenskap som omfattas, oavsett parternas anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks.

Av paragrafens andra stycke framgår att det finns möjlighet att göra undantag från erkännandeförbudet om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet. Denna s.k. ventil har motiverats utifrån att det i undantagsfall kan uppstå situationer där ett vägrat erkännande skulle kunna medföra allvarliga konsekvenser för de berörda och då det framstår som orimligt att

upprätthålla ett ovillkorligt erkännandeförbud. Begreppet synnerliga skäl innebär att undantaget är tänkt att tillämpas med stor restriktivitet (se avsnitt 4.4.2).

Det kan alltså konstateras att gällande rätt ger uttryck för en tydlig huvudregel att utländska äktenskap som inte är tillåtna enligt svensk rätt inte ska erkännas i Sverige.

12.2 Myndigheternas prövning

Prövningen av om ett utländskt äktenskap erkänns i Sverige kan göras i olika sammanhang och av olika myndigheter (se avsnitt 4.4.4). Vad en myndighet har beslutat är i regel inte bindande för en annan myndighets prövning i ett senare sammanhang.

En vanlig situation är att frågan om ett utländskt äktenskaps giltighet prövas i ett folkbokföringsärende hos Skatteverket. Frågan kan bli aktuell i olika sammanhang, t.ex. när en inflyttande person ska folkbokföras för första gången och han eller hon uppger sig vara gift, eller när en redan folkbokförd person anmäler till Skatteverket att han eller hon har ingått ett äktenskap utomlands. Det är fråga om mer summariska utredningar där frågan om det utländska äktenskapets giltighet i Sverige i regel prövas utifrån innehållet i inlämnat skriftligt underlag, typiskt sett ett utländskt vigselintyg. Skatteverket gör normalt ingen närmare utredning av de bakomliggande sakförhållandena, till exempel hur makarna träffades, om det finns en hedersproblematik eller om de har en släktskapsrelation som det saknas uppgifter om i vigselintyget. Vid osäkerhet om det utländska äktenskapet ska erkännas i Sverige är utgångspunkten dock att Skatteverket inte registrerar berörd person som gift (se prop. 2003/04:48 s. 55 och SOU 2020:2 s. 60).

Det finns dock situationer där Skatteverket kan göra en mer ingående prövning. Det kan exempelvis ske om myndigheten har fått uppgifter från annan myndighet som innebär att ett utländskt äktenskap som Skatteverket har registrerat i folkbokföringsdatabasen inte ska erkännas. Enligt 32 c § folkbokföringslagen (1991:481) ska en myndighet underrätta Skatteverket om det kan antas att en uppgift i folkbokföringen om en person som är eller har varit folkbokförd är oriktig eller ofullständig. Underrättelseskyldigheten gäller alla uppgifter i folkbokföringen och tar även sikte på sådana uppgifter som

anges i 2 kap. 3 § första stycket lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet, däribland make, barn och föräldrar (se prop. 2020/21:160 s. 101).

Underrättelser av sådant slag mottas exempelvis inte sällan från Migrationsverket gällande omständigheter som har framkommit i samband med en ansökan om uppehållstillstånd. Migrationsverket är ofta en av de första myndigheterna som ställs inför frågan om erkännande av ett utländskt äktenskap och det är inte ovanligt att det framkommer uppgifter som har betydelse för frågan om ett äktenskap ska erkännas och registreras i folkbokföringsregistret. Enligt Skatteverket är den mest vanliga situationen att Migrationsverket lämnar underrättelse om att de fått uppgifter om att makarna inte var samtidigt närvarande när det utländska äktenskapet ingicks, s.k. fullmaktsäktenskap. Det kan också röra sig om uppmärksammade fall av barnäktenskap, tvångsäktenskap eller månggiften. Uppgifter som Skatteverket får in på detta sätt kan leda till utredning och eventuellt beslut om ändrade uppgifter i folkbokföringsdatabasen. Skatteverket får i regel ändra ett felaktigt registreringsbeslut om en persons civilstånd med stöd av 37 och 38 §§ förvaltningslagen (2017:900).

Det förekommer också att frågan om erkännande av ett utländskt äktenskap aktualiseras som en s.k. prejudiciell fråga i allmän domstol. Det kan exempelvis handla om tvister om arv, underhåll eller makars förmögenhetsförhållanden. Avgörandet av den prejudiciella frågan, dvs. om ett äktenskap är giltigt i Sverige, är i dessa fall av central betydelse för bedömningen av målets huvudfråga, men saknar rättskraft i andra sammanhang.

Det finns även möjlighet att få frågan om ett äktenskaps giltighet i Sverige slutligt avgjord genom att en make väcker talan om fastställelse av att äktenskapet består eller inte består (se 14 kap. 1 och 2 §§ äktenskapsbalken och såvitt avser frågan om behörighet för svensk domstol 3 kap. 2 § IÄL). För det fall domstolen i en sådan rättegång har avgjort frågan om ett äktenskap består eller inte består har domen rättskraft och gäller därefter i andra sammanhang där frågan får betydelse (se prop. 2020/21:149 s. 30 f.).

12.3 Förbud mot att erkänna utländska äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling

Förslag: Utländska äktenskap mellan kusiner och mellan dem, av vilka den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon ska inte erkännas i Sverige. Förbudet att erkänna sådana äktenskap ska gälla oavsett om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående fanns hinder mot äktenskapet enligt svensk lag.

Ett erkännandeförbud behövs för att motverka hedersförtryck och annan ofrihet vid ingående av äktenskap

Som har beskrivits inledningsvis har rättsutvecklingen i Sverige inneburit att allt fler utländska äktenskap vägras erkännande och att skyddet av de intressen som de svenska äktenskapshindren tillgodoser har blivit starkare. Vid den senaste ändringen av 1 kap. 8 a § IÅL slopades anknytningskravet för månggiften och äktenskap mellan släktingar som omfattas av äktenskapshinder enligt svensk rätt. Det innebär att sådana utländska äktenskap som huvudregel inte erkänns i Sverige, oavsett parternas anknytning till landet vid äktenskapets ingående. I samband med lagändringen framhölls vikten av att tydligt markera vilka äktenskap som inte är acceptabla i Sverige (se prop. 2020/21:149 s. 10 f. och 26).

Förslaget om att införa ett äktenskapshinder för kusiner enligt svensk lag syftar till att motverka äktenskap som ingås här i landet till följd av hedersförtryck eller annan ofrihet. Som redogörs för i kapitel 10 talar det som framkommit för att det vid kusinäktenskap finns en särskild risk för att flickor och kvinnor, men även andra, utsätts för hedersförtryck, tvång och annan ofrihet i sina liv och att detta kan få negativa konsekvenser för de berörda på flera olika sätt. Dessa slutsatser gör sig gällande inte bara när ett äktenskap ingås i Sverige utan även i fråga om utländska äktenskap. Skyddsintresset är i dessa fall detsamma. Detta står till en början klart i situationer där parterna har en anknytning till Sverige, t.ex. på grund av att de bor och har sin hemvist här, men av olika anledningar ändå väljer att resa utomlands och ingå äktenskapet där. För det fall utländska kusin-

äktenskap erkänns, skulle ett äktenskapshinder i svensk lag i dessa fall med lätthet kunna kringgå. Förbudet för kusiner att ingå äktenskap skulle uppenbarligen inte få avsedd effekt när det gäller att skydda framför allt unga personer som utsätts för tvång eller påtryckningar att ingå äktenskap med en kusin.

Intresset att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med ingående av äktenskap gör sig även gällande i situationer där parterna vid tidpunkten för ingåendet av äktenskapet inte hade någon direkt anknytning till Sverige. Som har redovisats i tidigare kapitel förekommer hedersförtryck och sedvänjor inbegripande kusinäktenskap i många länder. Det har också framkommit att det har skett en ökad inflyttning till Sverige från sådana länder. Även i dessa fall har enskilda rätt att skyddas mot hedersförtryck och de ogynnsamma effekter detta på flera sätt kan få för framför allt kvinnor och flickor. Som har framhållits i tidigare lagstiftningssammanhang på området är det viktigt att regleringen om erkännande av utländska äktenskap återspeglar vilka äktenskap som är acceptabla i Sverige. I den bemärkelsen avses att äktenskap som omfattas av ett äktenskapshinder i svensk rätt också bör omfattas av ett generellt erkännandeförbud. Ett sådant förhållningssätt innebär ett upprätthållande av en konsekvent attityd till äktenskap som är otillåtna i Sverige och som står i strid med de värderingar som ligger till grund för svensk lagstiftning. Det bör framgå av de regler som styr erkännande av utländska äktenskap att kusinäktenskap inte accepteras här oavsett parternas anknytning till Sverige vid äktenskapets ingående.

Det bedöms alltså att ett erkännandeförbud bör vara generellt och omfatta alla kusinäktenskap, oavsett parternas anknytning till Sverige vid ingåendet av äktenskapet. Ett generellt erkännandeförbud för utländska kusinäktenskap krävs för att uppnå syftet att motverka tvång och ofrihet som kan kopplas till sådana äktenskap. Det ligger i linje med de bedömningar som tidigare har gjorts i fråga om andra äktenskapshinder enligt svensk rätt. När det gäller äktenskap mellan syskon och syskons avkomling tyder det som har framkommit under arbetet på att sådana äktenskap är ovanliga. Med hänsyn till att det i dessa fall är fråga om ett ännu närmare släktskap än det mellan kusiner har bedömningen dock gjorts att sådana släktskap bör omfattas av äktenskapshinder (se avsnitt 10.5). I konse-

kvens med detta bör ett erkännandeförbud avseende utländska äktenskap även omfatta dessa äktenskap.

Rätten till fri rörlighet inom EU och respekt för privat- och familjeliv enligt Europakonventionen hindrar inte ett erkännandeförbud

En förutsättning för ett erkännandeförbud är att det inte riskerar att komma i konflikt med Sveriges åtaganden om mänskliga fri- och rättigheter. Detta gäller särskilt rätten till respekt för privat- och familjeliv i artikel 8 i Europakonventionen och utövandet av rätten för unionsmedborgare och deras familjemedlemmar att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (se närmare om detta i kapitel 6). Dessa rättigheter är inte absoluta utan får inskränkas när det är nödvändigt med hänsyn till vissa angivna allmänna intressen eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. En inskränkning ska också uppfylla kravet på proportionalitet i varje enskilt fall.

Ett generellt erkännandeförbud för utländska äktenskap mellan vissa släktingar omfattar även situationer där parterna vid ingåendet av äktenskapet saknade anknytning till Sverige och där de inte har haft anledning att ta de svenska äktenskapshindren i beaktande. I sådana situationer har det inte varit möjligt för de berörda att överblicka vilka konsekvenser ett nekat erkännande i Sverige skulle kunna leda till. Ett nekat erkännande kan därför i vissa fall innebära negativa konsekvenser för enskilda, framför allt när det gäller makars inbördes ekonomiska förhållanden (se närmare om detta nedan).

I kapitel 6 har redogjorts för att det som utgångspunkt ankommer på stater att avgöra vilka äktenskap som ska erkännas inom det egna landet. I tidigare lagstiftningssammanhang har bedömningen gjorts att varken Europakonventionen eller EU-fördraget hindrar ett generellt erkännandeförbud för utländska äktenskap som omfattas av äktenskapshinder i svensk rätt. Detta har konstaterats såväl när det gäller barnäktenskap som månggiften och äktenskap som enligt svensk lag inte får ingås mellan släktingar, dvs. mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är syskon (prop. 2017/18:288 s. 18 f. och prop. 2020/21:149 s. 15 f.). Det har i dessa sammanhang framhållits att skyddet för fri- och rättigheterna i konventionen och fördraget i stället upprätthålls

genom möjligheten att i det enskilda fallet kunna göra undantag från förbudet genom regleringen i 1 kap. 8 a § andra stycket IÄL.

Bedömningen gör sig gällande även för de nu aktuella släktskapsfallen, dvs. äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling. Ett erkännandeförbud syftar till att motverka hedersförtryck och annan ofrihet i samband med att äktenskap ingås och de negativa verkningar som sådana äktenskap kan föra med sig framför allt för kvinnor. Detta måste anses vara ett godtagbart syfte. Förbudet i sig bedöms också vara proportionerligt i förhållande till de behov som ska tillgodoses med förbudet. I sammanhanget ska beaktas att Sverige har internationella åtaganden när det gäller att motverka våld och förtryck i förhållande till ingående av äktenskap. Sådana frågor har särskilt lyfts fram i det globala arbetet mot diskriminering av kvinnor och fått utrymme på den internationella agendan för mänskliga rättigheter under senare år (se närmare om detta i avsnitt 6.3).

Sammanfattningsvis görs alltså bedömningen att ett generellt förbud mot att erkänna äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling är förenligt med Europakonventionen och unionsrätten. Frågan om möjligheterna att i enskilda fall kunna göra undantag från ett erkännandeförbud behandlas nedan.

Konsekvenserna av ett nekat erkännande hindrar inte införandet av ett förbud

Att ett utländskt äktenskap inte erkänns i Sverige kan få konsekvenser för enskilda. Det kan framstå som ett underkännande av parternas familjebildning och skapa ett stigma kring personer som lever i ett sådant äktenskap och inrättat sig efter att vara gifta. Sådana omständigheter kan vara kopplade till sociala, kulturella eller religiösa förhållanden. Ett erkännandeförbud kan också leda till att barn som lever i sådana familjer känner sig annorlunda och utpekade i förhållande till andra familjer. Det kan upplevas som betungande och ska i sammanhanget inte förminskas, särskilt utifrån att kusin-äktenskap är accepterat och vanligt förekommande i stora delar av världen.

Ett nekat erkännande får i många avseenden inte några negativa rättsliga eller ekonomiska konsekvenser. Krav på äktenskap har i olika sammanhang successivt tagits bort i svensk rätt. De offentlig-

rättsliga regelverken om socialförsäkring, ekonomiskt bistånd, beskattning m.m. är generellt individbaserade och rätten till olika typer av stöd påverkas som regel inte av om man är gift eller inte (jfr. redovisningen beträffande konsekvenserna vid vägrat erkännande av utländska månggiften i SOU 2020:2 s. 91 f.). Inte heller på det migrationsrättsliga området bedöms ett erkännandeförbud i de aktuella fallen få några beaktansvärda effekter. För det fall ett äktenskap nekas erkännande innehåller utlänningslagen (2005:716) bestämmelser som innebär att sambor likställs med makar (jfr. 5 kap. 3 § utlänningslagen). Både gifta par och sambor har rätt till uppehållstillstånd på grund av anknytning till en person i Sverige. Om parterna inte har varit sambor utomlands kan det vara möjligt att bevilja uppehållstillstånd på grund av en avsikt att inleda ett samboförhållande (jfr. 5 kap. 3 a § första stycket 1 utlänningslagen). I ett sådant fall får uppehållstillstånd beviljas under vissa förutsättningar.

Ett icke-erkännande kan dock i vissa enskilda fall få konsekvenser kopplade till att olika rättsverkningar av äktenskapet uteblir. Det gäller framför allt makarnas inbördes ekonomiska förhållanden. En person, vars äktenskap inte erkänns, kan inte hävda någon rätt till bodelning eller rätt att överta en gemensam bostad eller gemensamt bohag med stöd av bestämmelserna i äktenskapsbalken. Äktenskapsbalkens regler om underhållsskyldighet blir inte heller tillämpliga. En annan konsekvens av att ett äktenskap inte erkänns är att bestämmelserna om arv för makar i ärvdebalken inte kommer att gälla, även om det finns möjlighet att upprätta testamente och på så sätt skydda sig vid den ena partens bortgång.

Samtidigt ska beaktas att det även vid ett erkänt utländskt äktenskap ofta finns anledning att tillämpa utländsk lag på frågor som rör makars ekonomiska förhållanden. Det kan i praktiken innebära att en makes anspråk i många fall är mindre långtgående än om svensk rätt skulle ha varit tillämplig. Kvinnan hade t.ex. inom vissa rättsordningar inte haft möjlighet att kräva att få del av mannens egendom (jfr. SOU 2020:2 s. 91 f.). Även vid ett nekat erkännande kan de uteblivna rättsverkningarna därmed vara mindre kännbara för den enskilda.

Vidare kan konstateras att parterna – om ett utländskt äktenskap inte erkänns i Sverige – normalt är att betrakta som sambor, vilket innebär att de omfattas av den skyddslagstiftning som sambolagen (2003:376) ger om samborna flyttar isär eller om någon av dem

avlider. I sambolagen finns bestämmelser om bl.a. delning av sambors gemensamma bostad och bohag och en sambos rätt att överta en bostad som inte ingår i delningen. Utgångspunkten i den internationella privaträtten är att sambolagen gäller om samborna tog sin hemvist i Sverige när samboförhållandet inleddes. Om parterna hade hemvist i ett annat land och därefter flyttar till Sverige tillämpas sambolagen när de har varit bosatta här i två år. De har dock tidigare möjlighet att avtala om att svensk lag ska tillämpas (se 5 kap. 5 och 6 §§ lagen [2019:234] om makars och sambors förmögenhetsförhållanden i internationella situationer). För en kvinna med en svag ekonomisk ställning kan en tillämpning av sambolagen i många fall till och med innebära en fördel, jämfört med vad som hade varit fallet om äktenskapet hade erkänts, eftersom hennes anspråk enligt utländsk lag hade varit mindre långtgående än hennes rättigheter enligt sambolagen.

I likhet med de bedömningar som har gjorts i tidigare lagstiftningsärenden om erkännande av utländska äktenskap bedöms att ett erkännandeförbud inte kommer att leda till några negativa konsekvenser sett utifrån ett barnrättsperspektiv. Barns möjligheter till skydd och trygghet i svensk rätt påverkas inte av föräldrarnas civilstånd och får därmed inte några negativa juridiska konsekvenser av betydelse för barn som finns i sådana äktenskap (se t.ex. prop. 2020/21:149 s. 23 f.). Det får inte heller några negativa konsekvenser i fråga om faderskap i internationella situationer (se 2 § lagen [1985:367] om föräldraskap i internationella situationer).

Sammantaget görs bedömningen att ett nekat erkännande av ett utländskt kusinäktenskap eller äktenskap mellan ett syskon och syskons avkomling i vissa fall kan få negativa rättsverkningar men att detta inte gäller generellt. Som har framhållits i tidigare lagstiftningsärenden är omständigheten att ett nekat erkännande kan innebära att vissa rättsverkningar av ett äktenskap inte inträder eller medför andra konsekvenser för enskilda inte heller något nytt i svensk rätt. Huvudregeln i 1 kap. 8 a § IÄL om att inte erkänna bl.a. tvångs-äktenskap, månggiften och barnäktenskap innebär redan i dag att intresset av att kunna vägra erkännande av vissa äktenskap anses väga tyngre än parternas behov av att t.ex. omfattas av samtliga rättsverkningar som följer av ett äktenskap (se prop. 2017/18:288 s. 18 och prop. 2020/21:149 s. 17 f.). Det saknas skäl att göra en annan bedömning när det gäller de nu aktuella äktenskapen. I detta ligger

en gjord avvägning mellan de intressen som förslaget avser att skydda och de intressen som kan finnas för personer som ingår eller önskar att ingå i ett sådant äktenskap. Det omfattar även sådana sociala och emotionella konsekvenser som enskilda kan uppleva vid ett nekat erkännande.

Ett generellt förbud mot erkännande av utländska äktenskap mellan kusiner och ett syskon och syskons avkomling är en ändamålsenlig ordning som innebär en konsekvent reglering för erkännandeförbuden av utländska äktenskap som omfattas av äktenskaps hinder i svensk rätt. En sådan reglering kommer att motverka att enskilda kan kringgå äktenskapshindren genom att i stället ingå ett äktenskap i utlandet och bidra till att förbuden för nära släktingar att ingå äktenskap med varandra får avsedd effekt. Den omständigheten att ett icke-erkännande i vissa fall kan få negativa ekonomiska konsekvenser för de berörda bör inte hindra ett erkännandeförbud. Det finns dock behov av att undantagsvis i särskilt ömmande fall säkerställa parter ett visst skydd, vilket berörs nedan.

Den närmare utformningen av lagtexten

I promemorian föreslås alltså att utländska äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling som huvudregel inte ska erkännas i Sverige. Enligt den nuvarande lydelsen av 1 kap. 8 a § första stycket 1 IÄL erkänns ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag inte i Sverige om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Som närmare redogörs för i kapitel 13 föreslås att det nya erkännandeförbudet ska gälla även för utländska äktenskap som ingås före ikraftträdandet. Tidpunkten för äktenskapets ingående ska – med undantag för äktenskap som är registrerade i folkbokföringsdatabasen före ikraftträdandet – inte ha någon betydelse för frågan om det erkänns.

För att åstadkomma detta krävs en ändring av bestämmelsen i 1 kap. 8 a § första stycket 1 IÄL. Den bör lämpligen utformas så att det anges att ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag inte erkänns om parterna är släkt med varandra på ett sådant sätt som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken eller om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående fanns något annat hinder mot äktenskapet

enligt svensk lag. En sådan utformning av bestämmelsen innebär att ett erkännandeförbud kommer att gälla för samtliga släktskapsfall enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken, oavsett om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående fanns ett hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Detta kommer inte bara att gälla de nya föreslagna äktenskapshindren, utan även sedan tidigare gällande hinder för släktingar i rätt upp- och nedstigande led och syskon. Eftersom dessa släktskap har varit förbjudna i Sverige under mycket lång tid innebär den föreslagna formuleringen av lagtexten i praktiken ingen förändring av rättsläget för sådana äktenskap. När det gäller adoptivförhållanden kan det dock i vissa fall bli fråga om en retroaktivitet. För den som har adopterats skärptes reglerna om äktenskapshinder i äktenskapsbalken 2005. Om ett adoptivbarn t.ex. har ingått ett äktenskap utomlands med sin adoptivfar 2004 och äktenskapet inte är registrerat i folkbokföringsdatabasen före den 1 juli 2026, kommer äktenskapet inte att erkännas. Detta framstår dock som rimligt. Den föreslagna utformningen av lagtexten innebär en enhetlig reglering av alla släktskapshinder och en förenkling vid tillämpningen.

12.4 Undantag från erkännandeförbudet vid synnerliga skäl

Förslag: Undantag från erkännandeförbudet ska kunna göras om det finns synnerliga skäl.

Sedan erkännandeförbudet för vissa utländska äktenskap infördes 2004 har det funnits en möjlighet att i undantagsfall ändå kunna erkänna äktenskapet i fråga. Enligt 1 kap. 8 a § andra stycket IÄL gäller detta om det finns synnerliga skäl. Undantaget har ansetts motiverat bl.a. av att det kan uppkomma situationer där det anses orimligt att upprätthålla ett ovillkorligt erkännandeförbud. Som har beskrivits ovan har det också ansetts nödvändigt för att fullt ut leva upp till kraven i Europakonventionen och unionsrätten. Lagstiftaren har bedömt att omständigheterna i det enskilda fallet kan vara sådana att ett ovillkorligt erkännandeförbud inte uppfyller kravet på proportionalitet och därmed inte kan upprätthållas. Sådana situationer

förutsätter möjligheten att tillämpa en ventil för att säkerställa att Sverige efterlever sina åtaganden om mänskliga rättigheter. Regleringen innebär att det i situationer där ett nekat erkännande skulle få orimliga eller allvarliga konsekvenser för en enskild finns möjlighet att erkänna ett äktenskap som annars inte är tillåtet i Sverige (se prop. 2013/14:208 s. 135 och prop. 2020/21:149 s. 20).

Den bedömning som har gjorts i tidigare lagstiftningssammanhang gör sig gällande även för de nu aktuella äktenskapen, dvs. äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling. Det måste även i dessa fall finnas en möjlighet till undantag från erkännandeförbudet i särskilt ömmande situationer. När det gäller utländska kusinäktenskap bör beaktas att det är en vanligt förekommande form av äktenskap i många länder, från vilka det sker en inflyttning till Sverige. Mot bakgrund av detta ter det sig särskilt angeläget med en möjlighet till undantag.

Det konstateras att det gällande undantaget från erkännandeförbudet vid synnerliga skäl i 1 kap. 8 a § andra stycket IÄL är väl anpassat och ändamålsenligt för de frågor som kan uppkomma och avvägningar som kan behöva göras i olika sammanhang, och att det kommer att kunna tillämpas även i fråga om äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling. Regleringen om synnerliga skäl är avsedd att tillämpas mycket restriktivt. I praktiken kommer detta att innebära att de allra flesta utländska äktenskap mellan kusiner eller syskon och syskons avkomling vid en prövning kommer att nekas erkännande i Sverige. Myndigheter som t.ex. Skatteverket och Migrationsverket kommer inom ramen för sina summariska förfaranden regelmässigt att kunna tillämpa huvudregeln att inte erkänna sådana äktenskap. I fall där det aktualiseras en mer ingående materiell prövning finns det möjlighet för parterna att väcka en fastställelsetalan om ett äktenskap består eller inte, vilket även kommer att få rättskraft och gälla i andra senare sammanhang där frågan får betydelse.

En materiell prövning om erkännande av utländska äktenskap kommer även att kunna aktualiseras i tvister om t.ex. makars förmögenhetsförhållanden eller rätt till arv. Som har framhållits i tidigare lagstiftningsärenden är omständigheten att en make genom erkännandeförbudet inte längre kan få ekonomisk kompensation genom bodelning eller arv inte i sig ett tillräckligt skäl för att tillämpa ventilen och erkänna äktenskapets rättsverkningar. En samlad

bedömning av de omständigheter som åberopas eller annars finns tillgängliga vid prövningen måste göras i det enskilda fallet för att avgöra om ett fränkännande av en eller flera rättsverkningar av just det aktuella äktenskapet skulle leda till allvarliga konsekvenser eller annars framstå som orimligt (prop. 2013/14:208 s. 135 f.). Sådana bedömningar har överlämnats till rättstillämpningen att avgöra och det finns inte anledning att inom ramen för detta uppdrag närmare exemplifiera i vilka situationer det kan bli aktuellt.

För att tillgodose behovet av en ventil i särskilt ömmande fall föreslås alltså att undantaget vid synnerliga skäl i 1 kap. 8 a § andra stycket IÄL ska gälla även för utländska äktenskap mellan kusiner och syskon och syskons avkomling. Bestämmelsen ger möjlighet att i enskilda fall ta hänsyn till särskilt ömmande situationer där ett erkännandeförbud skulle slå orimligt hårt mot någon enskild. Det behövs inte någon lagändring för att åstadkomma detta.

I sammanhanget bör nämnas att det pågår en annan utredning som har i uppdrag att bl.a. ta ställning till om förbudet mot erkännande av utländska månggiften bör gälla utan undantag (se Dir. 2024:8). I den utredningens uppdrag ligger att överväga om det finns behov av särskilda regler om skydd för en sådan make genom att det utländska månggiftet i undantagsfall ändå medför vissa av de rättsverkningar som annars följer med ett äktenskap utan att det erkänns som sådant. Frågan är föranledd av den särskilda problematik som är kopplad till civilståndet som sådant och till hanteringen av de rättsliga konsekvenserna av månggiften. Samråd har skett med utredningen. Frågorna föranleder inga särskilda överväganden i detta sammanhang.

13 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Förslag: De föreslagna lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2026.

Äldre bestämmelser i äktenskapsbalken ska gälla för äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet eller som ingås efter ikraftträdandet med stöd av ett tillstånd som har meddelats före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser ska också gälla om en ansökan om tillstånd har kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet och prövningen sker efter ikraftträdandet.

För äktenskap som ingås enligt utländsk lag ska äldre bestämmelser om erkännande gälla för äktenskap som har registrerats av Skatteverket i folkbokföringsdatabasen före ikraftträdandet.

Ikraftträdande

Det är angeläget att förslagen i promemorian genomförs så snart som möjligt. Med beaktande av bl.a. remiss- och beredningsarbete bedöms ikraftträdandet tidigast kunna ske den 1 juli 2026.

Äktenskap som redan har ingåtts enligt svensk lag ska inte påverkas av de nya bestämmelserna

Förslagen i promemorian innebär att det inte kommer att vara möjligt att ingå äktenskap enligt svensk lag om parterna är kusiner eller nära släkt med varandra på vissa andra sätt. Den grundläggande principen i svensk rätt är att nya bestämmelser inte ska vara tillämp-

liga på enskildas rättigheter och skyldigheter som har uppkommit före ikraftträdandet. Det finns dock inte något förbud mot retroaktiv lagstiftning inom civilrätten. Vidare anses den beskrivna principen inte uttryckligen gälla på familjerättens område. Trots detta bör den vara vägledande även på det området när det är motiverat (se prop. 2020/21:149 s. 38 f.).

I situationer där ett äktenskap har ingåtts i Sverige före ikraftträdandet har parterna inrättat sina liv efter det. De har en berättigad anledning att även framöver få betraktas som gifta med de rättigheter och skyldigheter som detta innebär i fråga om bl.a. inbördes förmögenhetsrättsliga förhållanden och rätt till arv. Parterna kan ha ingått avtal eller vidtagit andra dispositioner med sin egendom utifrån den utgångspunkten. Det skulle vara orimligt om staten – i vissa fall många år senare – skulle fränkänna äktenskapet sin rättsliga betydelse eller t.ex. verka för att med tvång upplösa äktenskapet. Någon reglering med retroaktiv verkan för i Sverige redan ingångna äktenskap kan därför inte komma i fråga. Det föreslås alltså att äldre bestämmelser i äktenskapsbalken ska gälla för ett äktenskap som enligt svensk lag har ingåtts före ikraftträdandet.

När det gäller förslaget att slopa reglerna om äktenskapsdispens för halvsyskon och syskon till följd av adoption bör dessa förses med en övergångsbestämmelse. Eventuella ansökningar som kommer in efter ikraftträdandet ska naturligtvis avslås. Frågan är vad som ska gälla för ärenden som har inletts före ikraftträdandet men som ännu inte har hunnit behandlas hos länsstyrelsen eller för de fall då ett tillstånd har meddelats men ett äktenskap ännu inte har ingåtts. Ett traditionellt sätt att hantera övergångssituationer som dessa är att tillämpa äldre bestämmelser på sådana ärenden där ansökningar har kommit in före ikraftträdandet. Det ligger i linje med att lagstiftaren vill avstå från att inkräkta på rättigheter som har uppkommit före ikraftträdandet och för att undvika alla oönskade rättsförluster. Sådana bedömningar har även gjorts i andra lagstiftningssammanhang. I samband med att dispensmöjligheten för underårig att ingå äktenskap slopades ansågs det rimligt att en ansökan om tillstånd att ingå äktenskap som kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet får prövas av länsstyrelsen, oavsett om prövningen sker före eller efter ikraftträdandet, och att ett meddelat tillstånd också får användas för att ingå äktenskap, före eller efter ikraftträdandet (prop. 2013/14:208 128 f.). En sådan reglering bedöms lämplig även i detta

sammanhang. Det föreslås därför en övergångsbestämmelse om detta i anslutning till ändringarna i äktenskapsbalken.

Det är rimligt att det nya erkännandeförbudet gäller även äldre äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag...

I promemorian föreslås att erkännandeförbudet i 1 kap. 8 a § IÄL ska gälla för de föreslagna nya äktenskapshindren, dvs. för situationer där parterna är kusiner eller där en av parterna är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. I promemorian föreslås även att erkännandeförbudet i dessa fall ska gälla oavsett om det vid tiden för äktenskapets ingående förelåg ett hinder mot äktenskapet enligt svensk lag.

Det står till en början klart att det nya erkännandeförbudet bör gälla äktenskap som ingås efter ikraftträdandet. Frågan är vad som bör gälla för äktenskap som ingås före ikraftträdandet. Lagstiftaren har när paragrafen infördes och vid vissa senare tillfällen ändrats ansett det lämpligt att låta äldre bestämmelser gälla för äktenskap som ingås före ikraftträdandet (se prop. 2003/04:48 s. 43, prop. 2013/14:208 s. 129 och prop. 2017/18:288 s. 32). En sådan ordning skulle kunna övervägas även när det gäller det nu föreslagna erkännandeförbudet. Den skulle dock innebära att utländska kusinäktenskap erkänns här i landet under mycket lång tid framöver. Det skulle gälla även för personer som kommer till Sverige och bosätter sig här långt efter ikraftträdandet. Detta kan inte anses lämpligt. För att på ett effektivt sätt kunna motverka hedersförtryck i Sverige är det angeläget att erkännandeförbudet får ett snabbt genomslag. Även praktiska skäl talar för detta. Att under lång tid framöver behöva tillämpa olika regelsystem – beroende av om ett äktenskap har ingåtts före eller efter ikraftträdandet – riskerar att leda till otydlighet och olägenhet för de enskilda som berörs och för myndigheter som prövar frågor om erkännande. Det finns också ett starkt intresse av att de värderingar som grundar det nya erkännandeförbudet får genomslag inte bara på äktenskap som ingåtts efter ikraftträdandet utan även för äktenskap som har ingåtts tidigare.

...men det är inte motiverat att ompröva redan registrerade äktenskap

Samtidigt är det inte rimligt att det nya erkännandeförbudet får effekt för enskilda som har kommit till Sverige före ikraftträdandet och som har fått sitt civilstånd bekräftat av myndigheter här. Man har i dessa fall haft anledning att förlita sig på beskedet och inrättat sina liv efter det. Att låta även dessa äldre äktenskap retroaktivt omfattas av de nya reglerna skulle innebära att redan gjorda erkännanden skulle omprövas och bedömas enligt andra och strängare förutsättningar. Detta är inte lämpligt, vare sig från principiell eller praktisk synpunkt. Det kan finnas konsekvenser av att registrerade äktenskap rivs upp som inte kan överblickas.

I syfte att undvika sådana konsekvenser valdes i samband med införandet av ett förbud mot erkännande av utländska månggiften en övergångsreglering som innebar att äldre bestämmelser i IÄL skulle gälla för äktenskap som Skatteverket hade låtit registrera i folkbokföringsdatabasen (se prop. 2020/21:149 s. 38 f.). En sådan lösning innebär en väl avvägd ordning även i detta sammanhang. I promemorian föreslås därför en övergångsregel som innebär att äldre bestämmelser ska gälla för utländska kusinäktenskap m.m. som ingicks före ikraftträdandet och då var registrerade i folkbokföringsdatabasen.

14 Förslagens konsekvenser

I uppdraget ingår att analysera konsekvenserna av lämnade förslag i enlighet med kommittéförordningen (1998:1474) i dess lydelse före den 6 maj 2024. Om förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, regioner, företag eller andra enskilda ska en beräkning av detta redovisas. Finansiering ska föreslås om det är fråga om kostnadsökningar eller intäktsminskningar för det allmänna. Därutöver ska även andra samhällsekonomiska konsekvenser redovisas (14 §).

När förslag har betydelse för brottsligheten, det brottsförebyggande arbetet, sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för det kommunala självstyret, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen ska även dessa konsekvenser beskrivas (15 §).

När en utredning innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska förslagets kostnadsmässiga konsekvenser och andra konsekvenser anges (15 a §). Sådana konsekvenser ska anges i enlighet med 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning. Det innebär att konsekvensutredningen bl.a. ska innehålla en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå med en viss regeländring, vilka alternativa lösningar som finns för att uppnå det önskade resultatet och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd, samt vilka som berörs av regleringen (6 § 1–3).

I tidigare kapitel har beskrivits de problem som finns i den nuvarande lagstiftningen och vad som kan förväntas uppnås med de föreslagna ändringarna. Motivering finns också till varför de föreslagna regleringarna har valts. Dessa delar upprepas inte här. Vilka

som berörs av förslagen framgår av de bakgrundsbeskrivningar och överväganden som finns i tidigare kapitel men nämns även nedan.

Förslagen om ändring i äktenskapsbalken innebär att äktenskapshindren på grund av släktskap kommer att utvidgas. Framför allt förslaget om förbud mot kusinäktenskap bedöms leda till positiva effekter för enskilda, i huvudsak för personer som lever under hedersförtryck men även andra som lever med en ofrihet att inte själv få välja sin äktenskapspartner. Förslaget kommer dock att innebära en begränsning för dem som befinner sig utanför en sådan kontext och vill gifta sig med en kusin.

Förslaget om förbud mot kusinäktenskap kan förväntas leda till en ökad jämställdhet mellan kvinnor och män och stärka förutsättningarna att nå de jämställdhetspolitiska målen enligt regeringens skrivelse Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid (skr. 2016/17:10). Detta utifrån att flickor och kvinnor ofta är mer utsatta i en hederskontext. Även en viss positiv effekt på brottsligheten kan förväntas på sikt om förslaget får den eftersträvarde effekten att bidra till en minskning av det hedersrelaterade våldet och förtrycket i samhället. En positiv effekt kan även förväntas gällande möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen, där bl.a. arbetet med att motverka tvångsäktenskap och annan ofrihet är viktigt för att tillförsäkra lika rättigheter för utrikesfödda eller de med utländsk bakgrund som den övriga befolkningen. Förbudet mot kusinäktenskap kan också förväntas bidra till att uppfylla Sveriges internationella åtaganden om bl.a. avskaffande av diskriminering mot kvinnor samt bekämpning av våld mot kvinnor och skadliga sedvänjor (se kapitel 6).

Förslaget innebär att det införs ett absolut förbud mot äktenskap mellan både halvsyskon och helsyskon till följd av adoptionsförhållande. När det gäller den slopade dispensen för helsyskon till följd av adoptionsförhållande att ingå äktenskap innebär ändringen att likställningsprincipen – innebärande att adopterade barn ska jämföras biologiska barn – får större genomslag i svensk rätt. Detta kan förväntas leda till positiva effekter för de enskilda som omfattas av bestämmelsen. Förslaget att avskaffa dispensmöjligheten innebär vidare att länsstyrelserna och de allmänna förvaltningsdomstolarna inte längre ska pröva sådana frågor. Som har redovisats i avsnitt 10.6–10.7 rör det sig dock endast om ett fåtal ärenden per år. Mot denna

bakgrund kan kostnadsbesparingen förväntas bli nästintill försumbar.

De föreslagna ändringarna om äktenskapshinder innebär inte att de handläggande myndigheterna, främst Skatteverket, Migrationsverket och domstolarna, får någon ny uppgift. Redan i dag gör dessa myndigheter bedömningar i fråga om hindersprövning och erkännande av utländska äktenskap. Eftersom äktenskapshindren utvidgas kommer dock Skatteverket vid hindersprövningen inför en vigsel i Sverige och i samband med folkbokföring av personer som ingått äktenskap utomlands att behöva ta ställning till fler typer av släktskap än tidigare. Det föreslagna erkännandeförbudet avseende utländska äktenskap påverkar i viss mån även Migrationsverkets rutiner i ärenden om uppehållstillstånd. Förslagen bedöms på dessa sätt innebära ett visst merarbete för myndigheterna. Myndigheterna kommer att behöva ta fram nya ansökningsblanketter, uppdatera verksamhetssystem, vidta kompetenshöjande åtgärder för berörda medarbetare och hantera en ökad mängd frågor från allmänheten och andra aktörer. Sådana insatser kan förväntas leda till vissa kostnadsökningar framför allt initialt. Detta bedöms dock rymmas inom befintliga anslags ramar.

I övrigt kan det inte förutses några effekter av sådant slag som ska omfattas av konsekvensbeskrivningen. När det gäller unionsrätten och Europakonventionen kommer de nya äktenskapshindren att innebära en inskränkning i enskildas rätt att ingå äktenskap. Mot bakgrund av vad som anförts i kapitel 12 och 13, bedöms förslagen också leda till ett ökat antal äktenskap som vägras erkännande i Sverige. Ett vägrat erkännande kan innebära en inskränkning av enskildas rätt till familjeliv och fri rörlighet. Dessa inskränkningar bedöms dock som ändamålsenliga och proportionerliga utifrån syftet med förslagen och dessas närmare utformning. Vad gäller frågan om ikraftträdande hänvisas till kap. 13 (jfr. 6 § 7 förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning).

15 Författningskommentar

15.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken (1987:230)

2 kap. Äktenskapshinder

3 §

Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är syskon. *Detsamma gäller om den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon eller om den ena har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar.*

Vid tillämpningen av första stycket jämföras adoptivförhållande med släktskap.

Paragrafen innehåller bestämmelser om äktenskapshinder mellan släktingar. Övervägandena finns i kapitel 10.

Enligt första stycket gäller ett hinder mot äktenskap för dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är syskon. Hindret mot äktenskap mellan syskon gäller både hel- och halvsyskon. I stycket införs ett äktenskapshinder i situationer där en av personerna är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Det blir t.ex. inte möjligt för en kvinna att gifta sig med sin farbror eller morbror. Äktenskapshindret omfattar fall där den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andres hel- eller halvsyskon.

I stycket införs även ett hinder mot äktenskap i situationer där en av personerna har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar. Det är alltså fråga om äktenskap mellan kusiner. Äktenskapshindret omfattar fall där den ena har en förälder som är hel- eller halvsyskon till någon av den andras föräldrar. Bestämmelsen är tillämplig även i fall där den ena personens båda föräldrar är syskon

till den andra personens båda föräldrar (dubbelkusiner), t.ex. om två systrar får barn med två bröder.

I *andra stycket* utgår en tidigare bestämmelse om möjlighet för halvsyskon att ingå äktenskap efter tillstånd. Det gäller alltså ett absolut förbud mot äktenskap mellan halvsyskon. Till stycket flyttas en bestämmelse om äktenskapshinder i adoptionsförhållanden som tidigare fanns i tredje stycket. Enligt bestämmelsen jämföras adoptivförhållande med släktskap. Det innebär att den som har adopterats inte får gifta sig med sådana släktingar till följd av adoptionen som sägs i första stycket. Den som har adopterats får t.ex. inte ingå äktenskap med någon som han eller hon är kusin med till följd av adoptionen. Av bestämmelsen i första stycket följer dessutom att den som har adopterats inte får gifta sig med någon som han eller hon biologiskt sett är kusin med (jfr. prop. 2003/04:131 s. 77 f.). En bestämmelse om möjlighet för den som har adopterats att få dispens för att gifta sig med ett helsyskon till följd av adoptionen tas bort. Det gäller alltså ett absolut äktenskapshinder mellan den som har adopterats och hans eller hennes helsyskon till följd av adoptionen.

3 kap. Prövning av äktenskapshinder

2 §

Den som varken är eller *ska* vara folkbokförd här i landet *ska* vid hindersprövningen visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet, om ett sådant intyg kan anskaffas.

Paragrafen innehåller en bestämmelse om intyg vid hindersprövning för den som varken är eller ska vara folkbokförd i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.6–10.7.

Bestämmelsen ändras endast språkligt. Ett andra stycke rörande bevis om tillstånd till äktenskap tas bort. Detta som en konsekvens av att möjligheten för halvsyskon och syskon till följd av adoptionsförhållande att få tillstånd till äktenskap avskaffas.

3 §

De som begär hindersprövning ska skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra *på det sätt som sägs i 2 kap. 3 §*.

De som begär hindersprövning ska på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap. Den som tidigare har ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap ska styrka att äktenskapet eller partnerskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om försäkran på heder och samvete vid en hindersprövning. Övervägandena finns i avsnitt 11.1.

Enligt *första stycket* omfattar försäkran på heder och samvete även de nya släktskap som omfattas av äktenskapshinder enligt 2 kap. 3 § äktenskapsbalken. Genom hänvisningen till 2 kap. 3 § framgår alltså att de som begär hindersprövning skriftligen ska försäkra på heder och samvete att de inte är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller är syskon. Försäkran gäller även att den ena inte är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon eller att den ena inte har en förälder som är syskon till någon av den andras föräldrar, dvs. att de inte är kusiner.

5 kap. Äktenskapsskillnad

5 §

En make har rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det görs sannolikt att maken har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken har ingått äktenskapet före 18 års ålder. Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra *på det sätt som sägs i 2 kap. 3 §*, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst.

Om det är fråga om tvegifte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om partnerskap registrerats trots att någon av partnerna då var gift.

I de fall som avses i första stycket får talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare. I de fall som avser äktenskap som har ingåtts av underårig är socialnämnden i den kommun där personen är folkbokförd eller, om personen inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där han eller hon vistas skyldig att på begäran lämna yttrande samt de upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning till åklagaren. En annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse i frågan är skyldig att lämna sådana på begäran av den socialnämnd som ska yttra sig.

Bestämmelser om erkännande av äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag i de fall som avses i första stycket finns i 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap.

I paragrafen finns bestämmelser om rätt till omedelbar äktenskapskillnad och behörighet för åklagare att föra talan om äktenskapskillnad när det gäller tvångsäktenskap och äktenskap som har ingåtts trots att det fanns något hinder mot äktenskapet. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.

Bestämmelsen i *första stycket* ändras på så sätt att rätten till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid gäller i förhållande till samtliga äktenskapshinder på grund av släktskap enligt 2 kap. 3 §. En make har alltså rätt till äktenskapsskillnad utan betänketid även om makarna är halvsyskon eller kusiner eller om den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon. Detsamma gäller inom adoptivförhållanden.

Ändringen innebär också att allmän åklagares rätt att föra talan om äktenskapsskillnad i tredje stycket omfattar alla fall där äktenskap har ingåtts trots att det har funnits ett hinder mot äktenskap på grund av släktskap.

15 kap. Ärenden om äktenskaps ingående

4 §

Länsstyrelsens beslut om förrättande av vigsel får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kamrarrätten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande av länsstyrelsens beslut i ärenden om äktenskaps ingående. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen ändras som en följd av att möjligheten för halvsyskon och syskon till följd av adoptionsförhållande att få tillstånd till äktenskap tas bort. Det innebär att de allmänna förvaltningsdomstolarna inte längre kommer att pröva sådana frågor.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2026.
2. Äldre bestämmelser gäller för ett äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet eller som ingås efter ikraftträdandet med stöd av ett tillstånd som har meddelats före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller också om en ansökan om tillstånd har kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet och prövningen sker efter ikraftträdandet.

Enligt *första punkten* ska de nya bestämmelserna börja gälla den 1 juli 2026.

Av *andra punkten* framgår att äldre bestämmelser gäller för äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet eller som ingås efter ikraftträdandet med stöd av ett tillstånd som har meddelats före ikraftträdandet. Bestämmelserna gäller i sin äldre lydelse också om en ansökan om tillstånd har kommit in till länsstyrelsen före ikraftträdandet och prövningen sker efter ikraftträdandet. Skulle en sådan prövning utmynna i att tillstånd meddelas gäller äldre bestämmelser även för ett sådant tillstånd och efterföljande äktenskap. Bestämelsen innebär alltså att det kommer att vara möjligt för halvsyskon och syskon till följd av ett adoptionsförhållande att få dispens under en övergångstid.

Övervägandena finns i kapitel 13.

15.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

1 kap. Om äktenskaps ingående

8 a §

Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om *parterna är släkt med varandra på det sätt som sägs i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken* eller om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits *något annat* hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,

2. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller

3. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om erkännande av utländska äktenskap. Övervägandena finns i kapitel 12.

Bestämmelsen i *första stycket* första punkten ändras. Reglerna om äktenskapshinder på grund av släktskap i 2 kap. 3 § äktenskapsbalken innebär att det finns hinder mot äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomling. Sådana äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige. Detta gäller oavsett om det vid tiden för äktenskapets ingående förelåg ett hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Det innebär att även äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet av de nya reglerna om äktenskapshinder omfattas av erkännandeförbudet. Detsamma gäller äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är syskon.

När det gäller andra hinder mot äktenskap enligt första punkten, dvs. barnäktenskap och månggiften, avser erkännandeförbudet fortfarande endast sådana äktenskap som vid tidpunkten för äktenskapets ingående omfattades av hinder mot äktenskapet enligt svensk lag.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2026.
2. Äldre bestämmelser gäller för äktenskap som har registrerats av Skatteverket i folkbokföringsdatabasen före ikraftträdandet.

Enligt *första punkten* ska de nya bestämmelserna börja gälla den 1 juli 2026.

Av *andra punkten* framgår att de nya bestämmelserna gäller för äktenskap som inte har registrerats av Skatteverket före ikraftträdandet även om äktenskapet ingåtts före ikraftträdandet. Med registrering avses att det aktuella äktenskapet ska ha erkänts av Skatteverket genom registrering av civilstånd i folkbokföringen.

Att de nya reglerna blir gällande på äldre äktenskap i den nu beskrivna situationen innebär att de omfattas av erkännandeförbudet men också av den begränsade möjlighet till undantag från det som finns.

Övervägandena finns i kapitel 13.

Uppdraget (Ju 2023:C)

Sammanfattning

En utredare ges i uppdrag att ta fram ett förslag till förbud mot äktenskap mellan kusiner. Syftet är att skapa en uppdaterad och ändamålsenlig reglering som motverkar hedersförtryck och äktenskap som ingås till följd av påtryckningar eller annan påverkan.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2024.

Ett förbud mot kusinäktenskap kan bidra till att motverka hedersförtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor, främst flickor och kvinnor men även andra, begränsas i sina liv och utsätts för våld och påtryckningar i syfte att upprätthålla gemensamma normer och värderingar. Att leva i en hederskontext innebär att det finns förväntningar och krav på att familjens, släktens eller ett större kollektivs intressen ska sättas framför individens. Ett exempel är att valet av partner kan vara en angelägenhet för flera i stället för ett individuellt val. Arrangerade äktenskap har inte sällan starka inslag av påverkan från tex. släkten och det kan vara svårt för såväl den utsatte som utomstående att avgöra om det är fråga om ett tvångsäktenskap, eftersom det kan inte sällan rör sig om subtila påtryckningar eller annan påverkan.

I Sverige ska ingen behöva ingå äktenskap mot sin vilja och under det senaste decenniet har en rad lagstiftningsåtgärder vidtagits för att säkerställa detta. År 2014 kriminaliserades äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa (då vilseledande till tvångsäktenskapsresa) samt försök och förberedelse till äktenskapstvång. Samtidigt slopades möjligheten för den som är under 18 år att gifta

sig. År 2019 infördes ett förbud mot att erkänna utländska barn-äktenskap och år 2020 infördes ett särskilt barnäktenskapsbrott. Trots dessa åtgärder finns det unga i Sverige som lever i en hederskontext och som upplever att de har begränsade möjligheter att själva välja partner. Inte minst i ljuset av att det under senare år förekommit en ökad inflyttning från länder där hederstraditioner är vanligare har diskussionen om huruvida den svenska lagstiftningen erbjuder ett tillräckligt skydd fortsatt.

I 2 kap. 3 § äktenskapsbalken finns regler om hinder mot äktenskap mellan nära släktingar. Enligt reglerna får äktenskap t.ex. inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Dessa regler innebär alltså inte något förbud mot kusinäktenskap. När kusiner ingår äktenskap med varandra kan det finnas en särskild risk för att äktenskapet är föranlett av påtryckningar, hedersstrukturer och i värsta fall tvång. Kusinäktenskap är tillåtet i många länder och äktenskap mellan kusiner är vanligare i andra delar av världen än i Sverige. En uppskattning är att närmare tio procent av alla äktenskap i världen är äktenskap mellan kusiner eller kusinbarn. Mot bakgrund av att många personer från länder där kusinäktenskap är vanligt förekommande ansökt om uppehållstillstånd i Sverige under de senaste årtiondena har frågan fått ökad aktualitet. Ett förbud mot äktenskap mellan kusiner skulle kunna fungera som ett komplement till de straffrättsliga reglerna om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott och även i övrigt bidra till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Forskningsresultat talar vidare för att det finns ökade medicinska risker när kusiner får barn med varandra, särskilt i släkter där kusinäktenskap förekommit i flera generationer. Det kan i sammanhanget noteras att den norska regeringen nyligen har skickat ett lagförslag om att införa förbud mot kusinäktenskap på remiss. Syftet med förslaget anges vara att motverka hälsoskador hos barn.

Uppdragsbeskrivning

En utredare ges i uppdrag att analysera behovet av och förutsättningarna för samt lämna förslag till ett förbud mot kusinäktenskap i äktenskapsbalken. Som underlag för detta behövs en kartläggning av förekomsten av äktenskap mellan kusiner och av vilken roll sådana

äktenskap spelar i sammanhang där hedersförtryck förekommer. Även resultat från forskning om medicinska risker när biologiska släktingar, särskilt kusiner, får barn tillsammans och andra konsekvenser av kusinäktenskap bör redovisas.

Det finns regler i äktenskapsbalken som reglerar situationen när ett äktenskap har ingåtts trots att det förelåg äktenskapshinder. I de flesta fall har en make rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid och i vissa fall får även allmän åklagare föra en sådan talan. Det behöver övervägas vad som ska gälla om två kusiner ingår äktenskap trots att det inte är tillåtet.

Globaliseringen har medfört att familjer i allt större utsträckning rör sig över gränserna. Det svenska regelverket behöver förhålla sig till – och erbjuda förutsebarhet för – personer som flyttar hit från andra länder. När ett förbud mot kusinäktenskap ska införas i Sverige behöver det övervägas vad som ska gälla för kusinäktenskap som har ingåtts i ett annat land. Det finns skäl som talar för att ett utländskt äktenskap, som inte hade kunnat ingås i Sverige ska vägras erkännande. Det gäller särskilt om syftet med att ingå äktenskapet utomlands har varit att kringgå det svenska regelverket. Äktenskapet står för juridisk, och i vissa fall ekonomisk, trygghet och ett haltande rättsförhållande som innebär att ett äktenskap är giltigt i ett land men inte erkänns i ett annat kan medföra rättsosäkerhet och negativa konsekvenser för parterna. Det finns risk för att kvinnor och barn drabbas särskilt hårt i en sådan situation. Vid övervägandet om vad som ska gälla för utländska kusinäktenskap behöver därför konsekvenserna för enskilda – inte minst kvinnor – beaktas. Att inskränka enskildas rätt att ingå äktenskap och att begränsa möjligheterna att erkänna äktenskap ingångna utomlands är ingripande åtgärder. Det är därför viktigt att regleringen är balanserad och proportionerlig. Reglerna måste vara förenliga med grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen och den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. I detta sammanhang bör också eventuella konsekvenser för barn beaktas utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

När ett förslag till förbud mot kusinäktenskap tas fram är det naturligt att även se över regleringen i äktenskapsbalken om hinder mot äktenskap mellan andra nära släktingar. Som framgår ovan får

äktenskap inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Halvsyskon får vidare ingå äktenskap med varandra efter tillstånd av länsstyrelsen. Reglerna bygger på biologiskt släktskap men ett adoptivförhållande likställs med släktskap. Detta innebär bland annat att det finns hinder mot äktenskap mellan ett adoptivbarn och adoptivförälder, medan äktenskap mellan adoptivbarn och adoptivföräldrarnas biologiska barn får ingås efter tillstånd. Det finns inget hinder mot att gifta sig med en förälders syskon. Det bör övervägas om dessa regler behöver justeras för att skapa en följdriktig och konsekvent reglering som speglar moderna förhållanden.

Utredaren ska därför

- inhämta faktaunderlag om orsaker till och effekter, såväl medicinska som samhälleliga, av kusinäktenskap och, i den mån det behövs för uppdraget, äktenskap mellan andra nära släktingar,
- analysera behovet av och förutsättningarna för ett förbud mot kusinäktenskap,
- lämna förslag till ett förbud mot kusinäktenskap i äktenskapsbalken,
- bedöma om särskilda regler om äktenskapsskillnad bör gälla om ett äktenskap har ingåtts mellan kusiner trots att det inte är tillåtet,
- ta ställning till vilken verkan kusinäktenskap som har ingåtts i ett annat land bör ha i Sverige,
- överväga om reglerna om äktenskap mellan andra nära släktingar bör ändras och, oberoende av vad utredaren kommer fram till, lämna förslag på hur äktenskap med halvsyskon och med föräldrars syskon kan förbjudas, och
- lämna förslag till de författningsändringar och andra åtgärder som behövs.

Uppdragets bedrivande och konsekvensbeskrivningar

Förslagets konsekvenser ska redovisas på motsvarande sätt som enligt kommittéförordningen (1998:1474). Utredaren ska belysa de samhällsekonomiska konsekvenserna av de förslag på åtgärder som lämnas och de alternativa förslag som har övervägts. I uppdraget ingår att bedöma och redovisa vilka ekonomiska konsekvenser de föreslagna ändringarna bedöms få. Om förslagen förväntas leda till kostnadsökningar ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i andra nordiska länder. Utredaren ska hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet, särskilt arbete som gäller frågor om tvångsäktenskap, barnäktenskap och erkännande av utländska månggiften och fullmaktsäktenskap. Utredaren bör hålla sig informerad om pågående relevanta myndighetsuppdrag och även inhämta synpunkter från relevanta myndigheter, såsom länsstyrelserna, Skatteverket, och Migrationsverket.

Utredaren får i mån av tid överväga sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2024.

Institutionen för molekylär medicin och kirurgi
Professor Magnus Nordenskjöld
Magnus.Nordenskjold@ki.se

Medicinska aspekter på släktgifte

Att barn till nära släktingar har en ökad sjukdomsrisk har varit känt sedan urminnes tider. De bakomliggande mekanismerna för denna riskökning klarnade efter att Mendels ärftlighetslagar återupptäcktes vid sekelskiftet 1900 och när den första ärftliga ämnesomsättningsjukdomen beskrevs kort därefter.

Många ämnesomsättningsrubbnings, liksom flera tusen andra sällsynta sjukdomar ärvs *autosomt recessivt*. Alla personer har två kopior av arvsmassan, en från mamma och en från pappa. Vid autosomt recessiva sjukdomar är den sjuka individens bägge kopiorna av sjukdomsgenen förändrade /muterade. Föräldrarna är friska bärare av mutationen i *heterozygot* form. Det sjuka barnet har ärvt en mutation från sin friska mor och en från sin friska far. Barnet har därmed ingen "frisk" variant av sjukdomsgenen utan är *homozygot* för ett sjukdomsanlag, vilket leder till sjukdom.

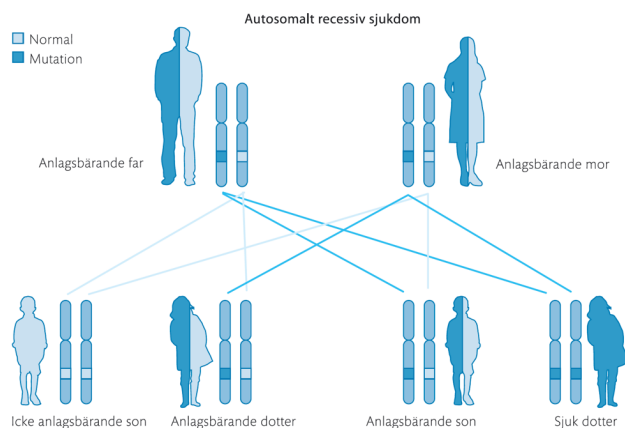

Bild 3.6. Nedärvningsmönstret vid autosomt recessiv sjukdom. I detta fall bär båda föräldrarna en mutation i sjukdomsgenen, men de är själva friska eftersom de även har en normal kopia av genen. Av föräldrarnas alleler kan det bildas fyra olika kombinationer: friskt barn som inte bär på någon mutation (1/4), barn med båda muterade allelerna – en från vardera föräldern (1/4) och två är friska anlagsbärare (1/2). Av de friska barnen kommer 2 av 3 att vara anlagsbärare för sjukdomen.

Nästan alla autosomt recessiva sjukdomar är sällsynta, vilket betyder att det för var och en av dessa föds det färre än c:a 50 barn per år i Sverige, och många extremt sällsynta, dvs högst enstaka kända fall i vårt land. För vissa av dessa sjukdomar varierar förekomsten mycket i olika delar av världen. Flertalet är allvarliga och de flesta debuterar under barnaåren, vilket innebär livslånga hälsoproblem eller handikapp. Autosomt recessiva sjukdomar kan drabba alla kroppens organ och några få kan behandlas framgångsrikt, men de kan nästan aldrig botas.

Postadress
J10:20
Karolinska Universitetssjukhuset,
Solna, 171 76 Stockholm

Besöksadress
BioClinicum, J10:20,
Akademiska stråket 1

Telefon
070 484 1227
Org.nummer 202100 2973

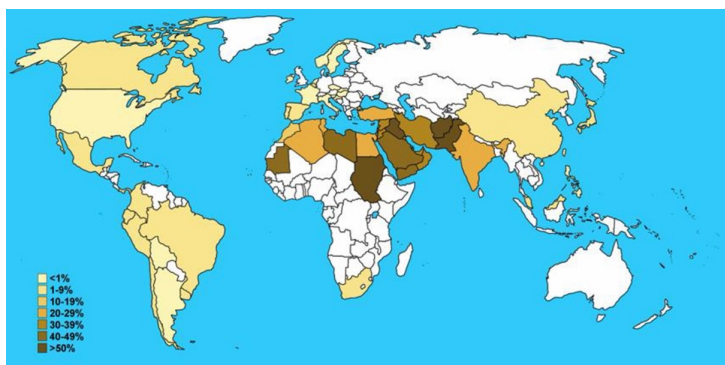
Web
ki.se

Bland autosomalt recessiva sjukdomar kan nämnas lungsjukdomen cystisk fibros som är en av de minst ovanliga i västvärlden och som drabbat drygt 700 personer i Sverige. Många ämnesomsättningsrubbningar, flera olika skelettsjukdomar förknippade med syndrom, kortvuxenhet och ibland livshotande tillstånd, förändringar av de röda blodkropparnas syrebindande ämne hemoglobin (sickelcellssjukdom och talassemi), allvarliga immunbrister, olika typer av blindhet och/eller dövhet, flera olika muskelsjukdomar och neurologiska sjukdomar ärvs på detta sätt. Många autosomalt recessiva tillstånd är förknippade med svår intellektuell funktionsnedsättning, inte sällan i kombination med andra svåra handikapp.

Alla friska individer bär på en kopia av en eller ett par recessiva sjukdomsanlag, men eftersom det finns flera tusen olika sjukdomsgener bär de flesta personer på olika anlag. Databasen Online Mendelian Inheritance in Man (OMIM) listar 8500 autosomalt recessiva åkommor. Risken att barn till obesläktade föräldrar skall bli homozygota för samma anlag är därför mycket liten.

Autosomalt recessiva sjukdomar är dock mindre ovanliga i situationer då bägge föräldrarna har en ökad sannolikhet att bära samma anlag. Det kan t.ex. förekomma när en liten population är geografiskt isolerad under generationer utan tillblandning av utomstående personers gener. Detta förklarar en del av den varierande förekomsten i olika länder. En annan situation där autosomalt recessiva sjukdomar är mindre ovanliga är vid släktgift. Eftersom syskon delar hälften av sin arvs massa och kusiner 1/8 ökar sannolikheten att två nära släktingar råkar bära samma recessiva sjukdomsanlag som de ärvt från en gemensam far eller morförälder.

Risken att ett nyfött barn till obesläktade föräldrar skall drabbas av en medfödd allvarlig sjukdom eller missbildning är 3-4%. Detta innefattar olika typer av sjukdomar, varav autosomalt recessiva tillstånd utgör en mindre andel. Vid kusingifte är risken fördubblad, det vill säga 6-8% och riskökningen förklaras huvudsakligen, men inte enbart, av autosomalt recessiva sjukdomar. Obesläktade par har således 96-97% chans att en graviditet resulterar i ett friskt barn och för kusiner är chansen att få ett gemensamt friskt barn 92-94%. Vid närmare släktskap ökar riskerna ytterligare, och i sådana släkter är risken att första barnet till kusiner får en allvarlig sjukdom ca 9%.

Schematic representation of consanguineous marriage rates worldwide. Only second-cousin and closer marriages are represented. Adapted from Tadmouri et al. *Reproductive Health* 2009.

I många länder i Asien och Nordafrika är släktgifte vanligt, ofta över 25%. Siffran skall jämföras med många länder i västvärlden där kusinäktenskap utgör mindre än 1%. Eftersom släktgifte ofta tillämpats under många generationer kan ett visst autosomt recessivt anlag ha anrikats så att *flera* olika personer i en släkt kan ha drabbats av samma mycket sällsynta sjukdom.

Vanligt är också att personer som emigrerat till Europa från länder där kusingifte är vanligt fortsätter denna tradition i det nya hemlandet. Därför är barn med autosomt recessiva sjukdomar mindre ovanliga bland svenskfödda par med rötter i t.ex. Mellanöstern eller Nordafrika. I Sverige har dock majoriteten av barn med autosomt recessiva sjukdomar obesläktade föräldrar, eftersom obesläktade par utgör en dominerande andel av alla föräldrar.

Om ett par fått barn med en autosomt recessiv sjukdom vet man att bägge parter bär på sjukdomsanlaget (Se bild 3.6 ovan). Då är risken för varje kommande barn 25% att drabbas av samma åkomma. Sjukvården erbjuder genetisk vägledning och informerar om risken vid kommande graviditet samt vilka olika reproduktiva alternativ som finns för att reducera risken. Dessa alternativ inkluderar olika typer av fosterdiagnostik eller insemination med en obesläktad spermie- eller äggdonator. Sjukvården ger information och överlåter beslut till paret. Om ett par med en förhöjd risk att få skadade barn väljer att försöka få fler barn vidtar sjukvården inte några åtgärder utan att paret önskar det. Vårdens uppdrag är att ge stöd till paret och behandla eventuella skadade barn på bästa sätt.

Det är inte ovanligt att kusiner söker information och får genetisk vägledning innan de väljer att bilda familj. I dessa situationer erbjuds övergripande information om de inte har en nära släkting som drabbats av en viss sjukdom. Ibland kan det vara möjligt att fastställa bärarskap och erbjuda fosterdiagnostik för den sjukdom som förekommit i släkten.

Sammanfattningsvis innebär kusingifte en fördubblad risk för få autosomt recessiva sjukdomar hos avkomman. I starkt inavlade släkter är riskökningen högre. Det är därför väl motiverat att informera besläktade par om den förhöjda risken för skadade barn. Par som redan fått ett barn med en autosomt recessiv sjukdom har däremot en betydligt högre upprepningsrisk, 25% oavsett om de är besläktade eller ej. Att just kusingifte skulle motivera åtgärd av medicinska skäl är inkonsekvent, eftersom det finns obesläktade par som har betydligt högre risk för allvarligt sjuk avkomma, t.ex. om någon i paret har en autosomt dominant sjukdom då risken är 50%. Man skall även väga in att många personer har mycket högre sjukdomsrisk pga sin livsföring. Det finns en rad beteenden som medför betydligt större risk för allvarlig sjukdom än kusingifte utan att det är förbjudet att t.ex. röka, missbruka alkohol eller utsätta sig för fysiska risker.

Stockholm dag som ovan

Magnus Nordenskjöld
Professor i Klinisk genetik

Referenser:

The landscape of autosomal-recessive pathogenic variants in European populations reveals phenotype-specific effects.

Fridman H, Yntema HG, Mägi R, Andreson R, Metspalu A, Mezzavila M, Tyler-Smith C, Xue Y, Carmi S, Levy-Lahad E, Gilissen C, Brunner HG. *Am J Hum Genet.* 2021 Apr 1;108(4):608-619

A review of the reproductive consequences of consanguinity.

Oniya O, Neves K, Ahmed B, Konje JC. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol.* 2019 Jan;232:87-96. doi: 10.1016/j.ejogrb.2018.10.042. Epub 2018 Nov 1.

Science and society: genetic counselling and customary consanguineous marriage.

Modell B, Darr A. *Nat Rev Genet.* 2002 Mar; 3(3):225-9.

Genetiska sjukdomar.

Nordenskjöld M, Editor. Liber AB 2024.

Departementsserien 2024

Kronologisk förteckning

1. Ändrade regler om tillsyn m.m. över Totalförsvarets forskningsinstitut. Fö.
2. Avtal om försvarssamarbete med Amerikas förenta stater. Fö.
3. Partipolitiska lotterier. Fi.
4. Ett digitalt utvecklingsstöd till vissa tidskrifter. Ku.
5. Sociala grundvillkor i den gemensamma jordbrukspolitiken. LI.
6. Stärkt försvarsförmåga. Sverige som allierad. Fö.
7. Avskildhet vid dygnsvilan. En delredovisning angående frågor om Statens institutionsstyrelses särskilda befogenheter. S.
8. Förbättrat informationsutbyte mellan Arbetsförmedlingen och kommuner. A.
9. Bättre förutsättningar för utsänd statlig personal. UD.
10. Stärkt skydd för vissa förtroendevalda och en tydligare intern kontroll i kommuner och regioner. Fi.
11. Förbättrade möjligheter för polisen att använda kamerabevakning. Ju.
12. Pensionärernas levnadsstandard då och nu. En studie av pensionärernas levnadsstandard 2003–2024. S.
13. Bättre förutsättningar för att utveckla en kunskapsbaserad socialtjänst. S.
14. Ändamålsenlig styrning av äldreomsorgen via riktade statsbidrag. S.
15. Underlätta, utbilda, uppskatta – så erkänns ungas ideella engagemang. S.
16. Ett fritidskort för barn och unga – en aktiv och meningsfull fritid i gemenskap med andra. S.
17. Sweden's eighth national report under the Joint Convention on the safety of spent fuel management and on the safety of radioactive waste management – Sweden's implementation of the obligations of the Joint Convention. KN.
18. Nya regler om geografiska beteckningar och internationella varumärken. Ju.
19. Ett mer hållbart och längre arbetsliv. S.
20. Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar. Ju.

Departementsserien 2024

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Förbättrat informationsutbyte mellan Arbetsförmedlingen och kommuner. [8]

Finansdepartementet

Partipolitiska lotterier. [3]

Stärkt skydd för vissa förtroendevalda och en tydligare intern kontroll i kommuner och regioner. [10]

Försvarsdepartementet

Ändrade regler om tillsyn m.m. över Totalförsvarets forskningsinstitut. [1]

Avtal om försvarssamarbete med Amerikas förenta stater. [2]

Stärkt försvarsförmåga. Sverige som allierad. [6]

Justitiedepartementet

Förbättrade möjligheter för polisen att använda kamerabevakning. [11]

Nya regler om geografiska beteckningar och internationella varumärken. [18]

Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar. [20]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Sweden's eighth national report under the Joint Convention on the safety of spent fuel management and on the safety of radioactive waste management – Sweden's implementation of the obligations of the Joint Convention. [17]

Kulturdepartementet

Ett digitalt utvecklingsstöd till vissa tidskrifter. [4]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Sociala grundvillkor i den gemensamma jordbrukspolitiken. [5]

Socialdepartementet

Avskildhet vid dygnsvilan.

En delredovisning angående frågor om Statens institutionsstyrelses särskilda befogenheter. [7]

Pensionärernas levnadsstandard då och nu. En studie av pensionärernas levnadsstandard 2003–2024. [12]

Bättre förutsättningar för att utveckla en kunskapsbaserad socialtjänst. [13]

Ändamålsenlig styrning av äldreomsorgen via riktade statsbidrag. [14]

Underlätta, utbilda, uppskatta – så erkänns ungas ideella engagemang. [15]

Ett fritidskort för barn och unga – en aktiv och meningsfull fritid i gemenskap med andra. [16]

Ett mer hållbart och längre arbetsliv. [19]

Utrikesdepartementet

Bättre förutsättningar för utsänd statlig personal. [9]